

LUND UNIVERSITY

Makt och motstånd

aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö eller om det existentiella mötet mellan behandlare och ungdom på ett behandlingshem

Jönsson, Leif Roland

1989

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jönsson, L. R. (1989). *Makt och motstånd: aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö eller om det existentiella mötet mellan behandlare och ungdom på ett behandlingshem*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1989, Nr 2), (Research Reports in Social Work; Vol. 1989, Nr 2). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

**MEDDELANDEN
FRÅN
SOCIALHÖG-
SKOLAN**

MAKT OCH MOTSTÅND
*– aspekter på behandlings-
arbetets psykosociala miljö*

Leif R Jönsson

1989:2

LUNDS UNIVERSITET Socialhögskolan Forskningsavdelningen

MAKT OCH MOTSTÅND

*aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö eller
om det existentiella mötet mellan behandlare och ungdom
på ett behandlingshem*

LR JÖNSSON
Fil lic

Till K.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD

DEL 1   *ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN I SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION*

KAPITEL 1	INLEDNING	3
KAPITEL 2	PROJEKTETS UPPLÄGGNING	9
2.1	<i>Syfte</i>	9
2.2	<i>Metod och tillvägagångssätt</i>	9
2.3	<i>Projektets teoretiska ansats</i>	13
KAPITEL 3	DEN MÄNNISKOBEHANDLANDE ORGANISATIONEN	16
3.1	<i>En människobehandlande organisations särart</i>	16
3.2	<i>Makt och vanmactsrelationer i människobehandlande organisationer</i>	20
3.2.1	<i>Foucault om makt</i>	20
3.2.2	<i>Motstånd mot behandling - vardagliga inslag i behandlingsarbetet på institution</i>	22
3.2.3	<i>Vanmakt - som en aspekt av makt</i>	25
3.3	<i>Verksamhetsmedel - eller behandlingsarbets "teknologi"</i>	26
3.3.1	<i>Verksamhetsmedlens karakteristiska</i>	26
3.3.2	<i>Ideologiers funktion i behandlingsorganisationen</i>	30
3.3.3	<i>Verksamhetsmedlen som disciplinär makt</i>	30
3.3.4	<i>Om konflikter och våld i arbetet på institution</i>	32
3.3.5	<i>Disciplin och organisation i människobehandlande organisationer</i>	36
KAPITEL 4	INSTITUTIONSKLIMAT	38
4.1	<i>Något om arbetsmiljö och psykisk stress</i>	38
4.1.1	<i>Vad är arbetsmiljö?</i>	38
4.1.2	<i>Vad är psykisk stress?</i>	39
4.1.3	<i>Om förändringar i det emotionella klimatet</i>	42
4.1.3.1	<i>Oscillation i den sociala organisationen</i>	42
	NÅGRA KOMMENTARER TILL KAPITEL 1 - 4.	46
DEL 2	"SÅSOM I EN SPEGEL" ELLER STUDIER AV MÖTET MELLAN BEHANDLARE OCH UNGDOM PÅ INSTITUTION	
KAPITEL 5	FÖRBEREDELSEPERIODEN	53
5.1	<i>Bakgrund - institutionen från idé till etablering</i>	53
5.1.1	<i>Behovet av institutionsplatser i A-län</i>	53
5.1.2	<i>Enkät till kommunerna i landstingsområdet</i>	54
5.1.3	<i>Institutionen</i>	54

5.2	Lokalbefolkningens motstånd	56
5.3	Personalgruppen	59
5.3.1	Rekryteringen	59
5.3.2	Personalgruppens sociala sammansättning - bakgrund, erfarenheter, utbildning	60
5.3.3	Introduktionsveckorna	63
KAPITEL 6	DEN FÖRSTA KLIENTEN	69
6.1	Per 14 år flyttar in på Grönkulla	69
6.2	Mötet mellan Per och Grönkullas personalgrupp	70
6.3	Samtal med Pers socialsekreterare	76
6.4	Kommentar	79
KAPITEL 7	I VÄNTAN PÅ NYA KLIENTER	81
7.1	Personalgruppen sänds ut på pryö	81
7.2	Ny väntan - ifrågasatta, debatt i lokalpressen, interpellation i landstinget, hot om stängning	84
7.3	Diskussion om sommarens verksamhet - motsättningar i personalgruppen	86
KAPITEL 8	EN SOMMAR FYLLED AV KAOS OCH FÖRVIRRING	87
8.1	Ungdomarna	87
8.2	Kaos och förvirring	91
8.2.1	Sommarens händelser vecka för vecka	91
8.3	Diskussion kring sommarens händelser	108
8.3.1	Det fanns ingen bärande idé för sommarens verksamhet	109
8.3.2	"sommarkoloni..."	110
8.3.3	Metakommunikation	111
8.3.4	Misslyckandet återupprepas	112
8.4	Utsagor om sommarens verksamhet	114
8.4.1	Personalens utsagor	114
8.4.2	Utsagor av socialsekreterarna	117
8.4.2.1	Intryck före placeringen	117
8.4.2.2	Intryck under placeringen	119
8.4.2.3	Intryck vid och efter utskrivningarna	121
8.5	Några kommentarer	123
KAPITEL 9	NYA TAG	125
9.1	Nya ungdomar flyttar in på Grönkulla	125
9.2	"Budbäraren"	130
9.3	Ett intermezzo	131
9.4	Om kamratbesök i huset	134
9.5	Bråk om nya inskrivningar	135
9.6	Djävulsdyrkaren och Guds barn	139
9.7	Fysiskt tvång som verksamhetsmedel	142
9.8	Behov av att pusta ut	147
9.9	Micke blir utstraffad	149
9.10	Samtal med Mickes socialsekreterare	152
9.11	Konflikten i personalgruppen "löses"	153

9.12	Diskussion	157
9.12.1	Regler och gränssättning...	157
9.12.2	Överföring och motöverföring	158
9.12.3	Ledarestil	159
9.12.4	Kunskap och människosyn	160
KAPITEL 10	VÅREN "ÅR TVÅ" - ÅTERHÄMTNINGENS PERIOD	162
10.1	Förändringar i personalgruppen	162
10.2	Nya ungdomar skriv in under "år två"	163
10.3	Våren - en period av relativ stabilitet	166
10.4	Något om sexuella utspel	168
10.5	Om behov att kontrollera	169
10.6	Ett personalmöte	172
KAPITEL 11	SOMMAREN "ÅR TVÅ"	175
11.1	Några nedslag i sommarens verksamhet	175
11.1.1	Ett litet mörk moln	176
11.1.2	Emma och Martin blir ett par	176
11.1.3	En repris	177
11.1.4	Personal smygläser ungdomarnas dagböcker	178
11.1.5	Eva flyttar in	179
11.1.6	"Ingen solning på fredag"	179
KAPITEL 12	HÖSTEN "ÅR TVÅ"	181
12.1	Grönkulla och skolan	181
12.2	Höstterminen	182
12.2.1	Alexander blir förvisad från skolan	184
12.3	Om parförhållanden på institutionen	185
KAPITEL 13	NÅGRA IDEOLOGISKA SPÖRSMÅL	191
13.1	Diskussion om Grönkullas målgrupp och målsättning	191
13.2	Om kunder och gamla bilar...	194
DEL 3	AVSLUTANDE DISKUSSION	
KAPITEL 14	AVSLUTANDE DISKUSSION	199
14.1	Makt och psykosocial miljö	199
14.2	Makt och ideologi	210
14.3	Makt och vetande	214
14.4	Slutord	217
Notförteckning		219
Litteraturförteckning		223

F Ö R O R D

Det är inte så vanligt att man förknippar begreppet makt med arbetsmiljö annat än i bestämningen makt över, dvs huruvida individen har kontroll eller inte har kontroll i eller över en specifik arbetssituation eller arbetsrelation.

I denna forskningsrapport, från en behandlingsinstitution för tonåringar med sk tidiga störningar, utgår jag från ett annorlunda perspektiv än som är brukligt när man studerar arbetsmiljö. *Jag har istället tagit mig för att betrakta arbetsmiljön ur ett maktrelationsperspektiv.*

Jag utgår härvid från Foucaults sätt att betrakta makt, nämligen att se den "underifrån". Makten är då något allestädes närvarande, den är inte en position som någon besitter, utan den är ständigt närvarande i de vardagliga mellanmänskliga relationerna. Denna "vardagsmakt", maktens mikrofysik, genomsyrar enligt Foucault våra individuella relationer och han understryker att *makten har en strängt relationell karaktär.*

Den psykosociala miljön på t ex en behandlingsinstitution växer fram i en dialektiskt process, ur ett växelspel mellan individ och omgivning. Denna process genomsyras av maktrelationer. Foucault ser inte makt som ett givet förhållande, utan "...detta maktrelationernas växelspel modifieras under spelets gång - vissa förhållanden stabiliseras, andra försvagas...". Sett i ett maktrelationsperspektiv får således arbetsmiljön annorlunda framträdelseformer än då man betraktar den ur ett mer traditionellt kontroll- resursperspektiv.

Den psykosociala miljön på en behandlingsinstitution kan då istället ses som en väv av makt- och vanmaktrelationer. Det emotionella klimatet på arbetsplatsen/institutionen bestäms av dessa maktrelationsmönster. Det är alltså så jag betraktat relationerna mellan behandlare och ungdomar på den institution där jag har hämtat det empiriska underlaget till min framställning.

**

Denna studie är en delrapport inom projektet "ARBETSMILJÖ PÅ HEM FÖR VÅRD ELLER BOENDE - studier av arbetsprocess och psykosocial arbetsmiljö på socialtjänstens institutioner för socialt behandlingsarbete med barn, ungdom och familjer." Arbetsmiljöfonden och Delegationen för social forskning är anslagsgivare för projektet. Rapporten bygger på två års studier av arbetet på en nyetablerad ungdomsinstitution (här kallad Grönkulla). Jag har följt verksamheten där från alla första början.

Forskningsansatsen är kvalitativ. En sådan ansats ställer särskilda krav på de medverkande i forskningsprocessen. Den förutsätter framförallt att det finns en öppenhet mellan forskaren och de utforskade som grundas på ett ömsesidigt förtroende.

Jag har i rapporten försökt dels visa på vilka svårigheter som möter en personalgrupp, som i detta fall var helt oerfaren, när den skall bygga upp en ny verksamhet och dels granskat personalens villkor och möjligheter att bedriva arbetet. Men jag har också granskat den konkreta verksamheten, dvs samspelet mellan de vuxna och ungdomarna på institutionen. En sådan framställningsform kan upplevas provocativ och orättvis. Naturligtvis är mitt perspektiv forskarens och inte utvärderarens eller myndighetens. Som forskare förbehåller jag mig givetvis rätten att välja perspektiv. Jag har alltså valt ett maktrelationsperspektiv.

Mina känslor inför vad jag upplevt har varit växlande. Det har inte alltid varit lätt att vistas på Grönkulla, särskilt inte under tider då klimatet där varit ansträngt och ångestfyllt. Bitvis skedde då en parallellprocess, ångesten "smittade" av sig på mig. Men som forskare hade jag förmånen att kunna "dra mig undan" och få distans till skeendet.

Att släppa in en forskare på sin arbetsplats är lite av att bryta ner skyddande barriärer. De utforskade blir då lätt sårbara. Medvetenheten om denna omständighet har jag hela tiden burit med mig. Min utgångspunkt har varit att försöka uppnå inlevelse i och förståelse av personalens sätt att förhålla sig till sina handlingar och val. Jag vill särskilt framhålla att mina möten med personal och ungdomar på Grönkulla har varit stimulerande och lärorika. Jag hoppas att rapporten även speglar den respekt som jag hyser för de människor som bor och arbetar där.

Det är också min förhoppning att rapporten skall vara ett bidrag till en djupare förståelse för de problem som är generella i arbetet på en behandlingsinstitution. Implicit i mötet mellan den vuxne behandlaren och den utsatte tonåringen på en behandlingsinstitution finns ett maktförhållande. Hur den vuxne hanterar detta förhållande är en av de allra viktigaste beståndsdelarna i det sociala arbetet på en institution, där makten kan ha många ansikten.

Avslutningsvis jag vill framföra ett tack till personalgruppen som hade mod att låta en forskare kritiskt granska deras förehavanden och till ungdomarna som frimodigt berättat om sitt vara på institutionen. *Tack skall ni ha allihop.*

Det hör också till god sed att i ett förord tacka sina samtalspartners. *Tack alla ni.*

D E L 1

ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN

I SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION

*

KAPITEL 1 INLEDNING

Vad är makt? Makt har beskrivits och definierats på många olika sätt och utifrån olika ståndpunkter. Vanligast är att man betraktar makt som något "uppifrånkommande", en potential som innehavaren kan använda eller avstå från att använda. Det är också ett vanligt sätt att betrakta makt vid organisationsstudier.

Det är även numera väldigt populärt att studera makt. Det finns åtskilliga maktstudier producerade i vårt land. Det största projektet är den av staten igångsatta *Maktutredningen*.⁽¹⁾ Naturligtvis kan denna forskningsrapport uppfattas som en i raden av sådana maktstudier. Men jag har emellertid försökt att något avlägsna mig från den gängse formen för maktstudier när det gäller organisationer. Jag har istället försökt framställa maktens konkreta former såsom den kommer till uttryck på mikroplanet, i relationerna mellan människor i ett särskilt sammanhang - ett av socialtjänstens behandlingshem för ungdom - och sökt göra den till en empirisk fråga.

Foucault skriver i sin bok "*Övervakning och straff*": Underkuvandet av den andre "...rör sig på sätt och vis om en maktens mikrofysik som utnyttjas av organisationerna och institutionerna men vars giltighetsområde på något sätt befinner sig mellan det där dessa stora organisationer fungerar och själva de materiella kropparna och deras krafter. /.../

Studiet av denna mikrofysik förutsätter emellertid att makten som utövas inom den inte uppfattas som en egenskap eller en egendom utan som en strategi och att man inte utgår från att det herravälde den leder till är något man 'lägger beslag på' utan är resultatet av mått och steg, manövrer, taktiska grepp, tekniker och mekanismer; att man i denna makt urskiljer ett nät av ständigt spända, ständigt aktiva relationer, snarare än ett privilegium som man skulle kunna inneha; att man snarare jämför den med en ständig kamp än med ett kontrakt som reglerar en överlåtelse eller med erövringen av ett område. Man måste kort sagt inse att denna makt är något man utövar snarare än besitter..." /.../ Å andra sidan tillämpas inte denna makt utan vidare, som ett tvång eller ett förbud, gentemot dem 'som inte har den'. Den omger dem, den sprids genom dem, den stöder sig på dem, liksom de själva i sin kamp mot makten i sin tur tar spjärn mot de grepp den har om dem." (1987:36-37)

Denna form av makt existerar endast genom att den utövas. Den kan alltså inte finnas som en potential, utan den är en effekt av ett över-underordningsförhållande.

Foucaults säregna sätt att analysera makt ställer inte frågan - *vem har makt?*, utan - *hur opererar makten?* Det är ett sätt att ställa frågan på som leder bort från att se makten som en hierarkisk organiserad struktur till att istället se den som ett föränderligt spel mellan det studerade dramats aktörer.

Foucault (1980,1983,1987) har i sina arbeten även visat på att historiskt har det skapats "*sociala inhägnader*" för makt och kontroll. Han anför kasernen, dårhuset och fängelset som exempel. Det finns ytterligare exempel som man kan anföra, - t ex anstalter för social fostran av barn och ungdomar är några sådana.

I Sverige har det sedan medeltiden funnits barn och ungdomar som av någon anledning tagits omhand av samhället. I början förvarades de omhändertagna barnen och ungdomarna under primitiva former tillsammans med vuxna utan åtskillnad mellan friska och sjuka.

De första specialinrättningarna för barn och unga tillkom under 1700-talet. Det var mycket stora anstalter som hade 100-200 platser. Först i början av 1900-talet skiljde man på olika anstaltsformer. Barnhemmen separerades från de sk skyddshemmen och uppfostringsanstalterna.

År 1945 överfördes ansvaret för den sociala barn- och ungdomsvården till landstingen och de större städerna. Några år senare infördes en ny typ av institution, sk ungdomshem. Dessa institutioner var när de introducerades avsedda att ta emot ungdomar i åldrarna 15-20 år som hade det besvärligt hemma eller var bostadslösa. Men ganska snart underordnades verksamheten barnavårdsnämndernas "behov" av att placera ungdom med "anpassningssvårigheter och beteenderubbningar" på institutioner. (SOU 1974:7 s 60)

Under 1960-talet reformerades ånyo institutionsvården. Skyddshemmen och uppfostringsanstalterna ändrade beteckning till ungdomsvårdsskolor. Denna institutionsform kallas idag "hem för särskild tillsyn", sk § 12-hem. Nya forskningsrön och debatt om barn och ungdoms psykiska hälsa och utveckling fick ansvariga myndigheter att efterhand inse att det inte var bra för barn och ungdomar att växa upp på eller att vistas längre tider på institutioner.

Detta ledde till att antalet platser på institutioner för barn och unga reducerades kraftigt under sextioalet. Fosterhemsvården kom att i stor utsträckning ersätta anstaltsvård av barn och tonåringar.

Men det var dock inte möjligt att helt avskaffa den "*sociala inhägnaden*" som under århundraden varit dominerande vid behandling av utsatta barn och unga i vårt land.

I utredningen "*Barn på anstalt*" (SOU 1965:55) skrev nestorn inom socialt arbete Gustav Jonsson att institutionsvård av barn och ungdomar är inte bra, men att man dock inte helt kan undvara all form av anstaltsvård, "den är ett nödvändigt ont". Men det förutsätter att de anstalter som nödvändigtvis måste finnas kvar har en hög kvalitet. "...samtidigt som man kvantitativt söker reducera omfattningen av anstaltsvården så måste man kvalitativt hålla den på en hög nivå i de fall den inte kan undvikas. Och kvalitetskraven måste i stor utsträckning utgå från kännedom om de brister som vidlåter anstaltslivet och inrikta sig på att söka neutralisera dessa brister. Parollen '*bort från anstalten*' får därmed tillämpning även inom anstalten." (s 26) (min emfas)

Under en femtonårsperiod, från slutet av sextioalet och till i början av åttiotalet, ägde en omstrukturering av institutionsvården rum. Antalet platser minskades med åtskilliga tusen och små enheter med 6-8 platser ersatte i stor utsträckning de stora institutionerna. Dessutom övergick man från i huvudsak övervakande och utredande verksamhet till mer behandlingsinriktad verksamhet.

Dessa mindre institutionsenheter är ett slags svar på parollen "bort från anstalterna". Prototypen för sådana institutioner är familjen. Man har eftersträvat att skapa så hemlika miljöer som möjligt och de vuxna som arbetar där förväntas ta rollen som ställföreträdande föräldrar.

Hur samhället har förhållit sig till sina avvikare har varierat över tid. Detta återspeglas även i ideologier och förhållningssätt i arbetet med barn och unga på institutionerna. Den mentalitet som dominerat samhällsbilden under olika tidsperioder har även varit dominerande inom institutionsvården.

Föremål för denna studie är människor på ett nystartat behandlingshem för tonåringar. Min intention är att studera *hur makten opererar* på ett modernt behandlingshem för ungdomar med "tidiga störningar", Grönkulla ungdomshem i Småstad. Min idé är att det sätt varpå makten opererar inverkar på den psykosociala miljön, det emotionella klimatet och på behandlare-klient relationen.

Forskningsrapporten är disponerad så att den innehåller tre olika delar. I den första delen redogör jag för min metod och teoretiska ansats. I ett särskilt avsnitt för jag ett resonemang utifrån ett organisationsteoretiskt perspektiv kring människobehandlande organisationer och söker visa på deras särart. I detta sammanhang för jag även en diskussion om makt och vanmakt i arbetet med unga klienter. Hur makt organiseras och hur makt utövas mellan människor på en institution är ur mitt perspektiv inte bara en fråga om "behandling", utan också i hög grad en fråga om psykosocial arbetsmiljö, därför att på en institution är klienterna beroende av de arbetsvillkor och den arbetsmiljö som personalen skapat. En institution är dels ett hem för de intagna och dels en *arbetsplats*.

På den undersökta institutionen har just sådana aspekter av relationen mellan behandlare och klient varit tydliga och jag tror att detta är ett betraktelsesätt som kan underlätta förståelsen av det som sker i mötet mellan behandlare och klient på institutionen.

I denna diskussion utgår jag bl a från Foucaults tankar om makt som allestädes närvarande i de mellanmännskliga relationerna. Jag berör här också klienters motstånd mot behandling och försöker visa på att det är en aspekt av makt och genom att uppmärksamma motståndet så kan makten blir tydlig. Vanmakt är en annan aspekt av makt, som kan bli till en destruktiv makt i relationen mellan behandlare och klient. Till sitt förfogande har behandlaren, liksom andra yrkespersoner, en uppsättning "verktyg" - *verksamhetsmedel*, som också kan ses som "makttekniker". Jag resonerar i detta sammanhang kring några olika aspekter av behandlingsarbetets "teknologi".

Del två är rapportens empiriska avsnitt. Där beskriver jag Grönkullas tillblivelse från idé till etablering. Institutionens historia är kort. Den har två år på nacken. I det inledande avsnittet söker jag ge en bild av förarbetet, dvs hur institutionen planerades. Planerna mötte också motstånd från delar av grannskapet. Några av grannarna tog initiativ till protestlistor och mobiliserade en opinion mot institutionsetableringen. Det blev debatt för och emot i lokalpress och på särskilda möten på orten.

Ett avsnitt i denna del handlar om själva verksamhetens utveckling från "scratch" och två år framåt i tiden ur ett makt och motståndsperspektiv. Under de fyra första månaderna "år ett" hade man bara en klient som vistades på institutionen. Denne, en ung pojke, var där knappt tre veckor sedan rymde han och blev utskriven på föräldrarnas initiativ.

Institutionens existens ifrågasattes i lokalpress och politiker interPELLERADE i landstinget om nedläggning. Personalen upplevde situationen som mycket hotfull och resignation spred sig i gruppen.

I juni skrevs på kort tid sex ungdomar in och verksamheten tog ny fart. Sommarmånaderna blev kaotiska och förvirrade. Ungdomsgruppen förde kamp mot personalens behandlingsambitioner. Att upprätthålla ett acceptabelt yt beteende (jfr Goffmans begrepp sekundärprocess) i ungdomsgruppen blev till slut den viktigaste insatsen - en maktkamp

som personalen förlorade. Vid periodens slut skrevs alla utom en av ungdomarna ut.

Hösten "år ett" präglades framförallt av en maktkamp mellan föreståndaren och en ung pojke som skrevs in i början av september och av en konflikt inom personalgruppen. Institutionsklimatet var mycket pressande. Flera i personalgruppen uttryckte tvivel över vad man sysslade med och oron bland de andra närvarande ungdomarna var stor. Perioden avslutades med att pojken skrevs ut - maktkampen, som innehållit mycket aggressivitet och våld upphörde. Ångesten som lägrat både personal och ungdomsgrupp sjönk då tillbaka.

Våren "år två" var en period som i stort kännetecknades av att personalgruppen repade nytt mod och börjar tro lite på sig själv. Men självförtroendet var dock fortfarande svagt, vilket bl a visade sig i att personalgruppen sökte en ideologisk "frälsare" utifrån. Man inbjöd folk från en annan institution att presentera sin verksamhet. Under våren stabiliserades personalgruppen och man började få ett grepp om sin verksamhet. Men mot slutet av "år två" var personalgruppen på väg in i en liknande kris som vid slutet av "år ett".

Det stora problemet under hösten "år två" var ett parförhållande som man inte klarade av att hantera. Ångestnivån steg och klimatet på institutionen blev återigen aggressivt och konfliktfyllt. Vid periodens slut sjönk åter ångestnivån och personalgruppen började åter stabiliseras.

I del tre för jag en avslutande diskussion kring *makt och vetande*, *makt och ideologi* och *makt och psykosocial miljö*. I denna diskussion knyter jag an på ett allmänt plan till de "fynd" jag gjort i den empiriska delen av arbetet.

KAPITEL 2   PROJEKTETS UPPLÄGGNING

2.1 SYFTE

Rapportens primära syfte är att samla in, systematisera och förmedla kunskaper om hur en institutions psykosociala miljö skapas ur den konkreta verksamheten genom att studera hur makten opererar. Ett sekundärsyfte är att ge institutionspersonalen underlag för att utveckla arbetet och arbetsmiljön på Grönkulla ungdomshem. På en mer allmän nivå syftar rapporten till att analysera problem som kan uppstå vid igångsättning av en ny verksamhet.

2.2 METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

Forskningsansatsen bygger på ett nära samspel mellan forskaren och de utforskade. I en sådan ansats aktualiseras problem som är ganska centrala i beteendevetenskaplig forskning, nämligen frågan om närhet och distans till forskningsobjektet.

Löchen (1972) diskuterar i sin bok "*Sociologens dilemma*" detta problem. Han beskriver tre olika framträdande förhållningssätt som forskaren har eller kan ha till sitt undersökningsobjekt. Han kallar dessa för den relevanta sociologin, den engagerade sociologin och aktionsforskning.

Enligt Löchens synsätt arbetar den relevanta sociologin med forskning som ställer ett nyttokriterium i främsta rummet och forskningen bygger på standardiserade metoder och tekniker. Förhållandet till uppgiftslämnaren präglas av neutralitet och distans.

Den engagerade sociologen menar för att förstå människor i deras sociala livssammanhang, måste förhållandet till de människor som man

forskar om präglas av närhet (i varje fall tidvis). Löchen skriver att forskaren "engagerar sig i deras problem", och betraktar dem som medaktörer i projektet.

I aktionsforskningen deltar forskaren i ett förutbestämt förändringsarbete. Detta kan t ex uttryckas i olika konkreta förslag till problemlösningar, hjälpverksamhet etc. Dvs en direkt intervention i förändringsprocessen.

Mitt tillvägagångssätt och min forskarroll ligger nära Löchens beskrivning av den engagerade sociologin. Ett problem som jag tidvis har upplevt som besvärande är det problem som Löchen beskrivit hos den engagerade sociologin, nämligen "sociologen engageras känslomässigt". Den erfarenhet som jag fått vid mitt forskningsarbete på institutioner, är att detta är ett hudnära problem. Naturligtvis har jag som forskare inte kunnat undvika att påverkas av de känslor som jag mött i mitt arbete på institutionerna. Det har inte alltid varit enkelt att i forskningsarbetet obetingat hålla fast vid personalperspektivet.

Det är naturligtvis lätt att som utifrånkommande solidarisera sig med den som man uppfattar som maktlös och utsatt. Men *förhållandena är komplicerade, personalen är också underordnade och i viss mening maktlösa*. Detta var ett problem, som var mest framträdande i forskningsarbetets initialskede.

Distans till forskningsobjektet och det känslomässiga engagemanget har jag fått då jag kunnat dra mig tillbaka för reflektion och bearbetning av den data som jag samlats in under fältarbetet. I min forskarroll har jag pendlat mellan att vara "observatör-som-deltagare" och "deltagare-som-observatör". (Se vidare Jönsson 1987)

Stensmo (1979) menar att hans erfarenheter har visat på att:

"En forskare som följer ett vård- eller behandlingsprogram under en längre tid kan knappast upprätthålla ett åskådande förhållningssätt.

Som människa kommer han, vare sig han vill eller ej, att ha någon form av personlig relation till de människor han studerar. Han kommer också att påverkas av de krav och förväntningar som dessa ställer på honom. Ett deltagande förhållningssätt är dessutom nödvändigt om forskaren skall få del av den "inside information" som möjliggör en djupare förståelse av vad som sker i det som synes ske." (s 103)

Risken att "go native" är stor då man som forskare arbetar i nära samspel med de utforskade. Genom att ha nära relationer med forskarsamhället, dvs ha samtalspartners utanför institutionerna, har jag försäkrat mig om att i varje fall minimera problemet.

Ett annat problem som forskaren stöter på i sitt arbete på en behandlingsinstitution är problematiken överföring och motöverföring. Jag upplevde det som svårt att undvika att dras in i det spel som förekom i Grönkullas personalgrupp och gentemot ungdomarna. Den "inre" kamp som jag förde för att hålla mig utanför, var oerhört frustrerande. Det var inte alls lätt att iaktta, notera och tåga i situationer där jag inte var överens med personalens sätt att hantera konflikter och relationer. Under en period, i slutet av "år ett" och i början av "år två" gav frustrationer upphov till inre spänningar, som gav utslag i psykosomtiska besvär. Den ångest som lägrade institutionen under denna tid överfördes på mig, trots att jag försökte stå vid sidan av. Utan den goda hjälp jag fick av mina samtalspartners utanför institutionen, hade jag i det läget haft svårt att upprätthålla den professionella distansen till mitt arbete på Grönkulla.

Jag har upplevt att det vardagliga livet på en institution kan vara svårt att tränga genom. Ett sätt att tränga igenom det som "synes vara" är att ibland koncentrera uppmärksamheten på ovanliga händelser och konflikter.(2) Genom att fokusera på det icke-vardagliga kommer det vardagliga att framträda tydligare för de inblandade. (Ehn & Löfgren 1982. Jönsson 1987)

I det konkreta forskningsarbetet har jag i stort sett arbetat efter nedanstående modell utformad av Burgess (se Jönsson 1987), som fokuserar på olika drag i en institution och i dess verksamhet.

*IDENTIFIERADE KARAKTÄRSDRAG**INSTITUTIONENS KARAKTÄRSDRAG*

Plats	Institutionens fysiska struktur - byggnader, rumslig disposition etc.
Aktörer	Människorna som är involverade i verksamheten och deras namn.
Verksamheten	De olika aktiviteter som äger rum och relationen mellan människorna på institutionen.
Föremål	Redskap, möbler, verktyg och annat som används i arbetsprocessen och hur dessa är situerade.
Handlingar	De på institutionen verksamma människornas olika handlingar, dvs hur var och en förhåller sig i olika konkreta situationer.
Händelser	Vad som utspelas i de olika möten som äger rum.
Tid	Olika sekvenser av dagen.
Mål	Mål på olika nivåer, individuella, kollektiva och samhälleliga.
Känslor	Känslöstämningar och upplevelser i olika sociala situationer.
Ideologi	Om det finns en bärande idé för den verksamhets som bedrivs på institutionen.

De kunskaper som ligger till grund för forskningsrapporten har jag inhämtat på flera olika sätt. Jag har från och till under oregelbundet återkommande perioder besökt Grönkulla alltifrån några timmar till hela dagar vid de olika tillfällena. Sammantaget har jag besökt institutionen ett fyrtiotal gånger under de två år som undersökning omfattar. Jag har då deltagit i måltidssituationer, personalmöten, handledningsträffar, varit med då institutionen besökts av föräldrar, socialsekreterare och kamrater till klienterna.

Jag har också samtalat med och intervjuat företrädare för landstingets sociala avdelning, personalsektionen, handledaren, specialläraren, de socialsekreterare som placerat ungdomar på institutionen och samtliga i personalgruppen om arbetet på institutionen och relationerna med omgivningen. Vidare har jag samtalat med de flesta ungdomarna om deras upplevelser av att bo och leva på institutionen.

Dessutom har jag studerat journaler, dag- och rapportböcker (omfattande drygt 1.000 A5-sidor handskrivna text), tidningsartiklar, protokoll och promemorier. Vid samtalen och intervjuerna har jag i flera fall använt bandspelare vid dokumentationen. 29,5 timmars bandade intervjuer och upptagningar från personalkonferenser har analyserats.

2.3 PROJEKTETS TEORETISK ANSATS

Forskningsprojektets övergripande utgångspunkt är antagandet att institutionspersonalens arbetsmiljö också är en väsentlig del av behandlingsmiljön. Ur denna aspekt har arbetsmiljön betydelse för det som man kallar vårdkvalitet. Detta begrepp är i och för sig värdeladdat och svårdefinierbart. Hur man uppfattar begreppet hänger delvis ihop med olika aspirationsnivåer. (Jönsson LR, 1986)

Ett perspektiv är att betrakta kvaliteten i vårdarbetet utifrån hur väl vårdorganisationens totala resursberg användes och utnyttjas i arbetet för klienternas bästa. (Lindkvist, 1985)

Ett annat perspektiv ligger i det Hessle (1985) skriver i sin bok "*Riktlinjer för PSYKOSOCIALT ARBETE*":

"Ett gynnsamt arbetsklimat på en människovårdande (-förändrande) arbetsenhet har på ett helt annat sätt än i varuproducerande industrier att göra med hänsynstagande till vars och ens förmåga att utnyttja de personliga livserfarenheterna till fördel för det gemensamma arbetet med klienterna framtida utveckling. Att blunda för att personliga erfarenheter eller bristande sådana kan leda till destruktiva konsekvenser för klienterna är att förneka existensen av

förtryck och andra former av destruktivitet människor emellan. Härigenom är klienterna... på gott och ont beroende av de arbetsvillkor och den arbetsmiljö som personalen skapat." (s 25)

I arbetsprocessen på en behandlingsinstitution är mötet (samspelet mellan behandlare och klient) av central betydelse. Mötet ser jag som den relation som upprättas i behandlingsarbetet mellan behandlaren och hans klient och organisationen manifesterar de objektiva och subjektiva villkoren för mötet.

Mötet kan betraktas som ett sammanträffande där det förekommer ett socialt samspel mellan två eller flera människor. Goffman (1970) har i sin bok "*När människor möts*" definierat begreppet *socialt sammanträffande* som ett möte, som "... börjar med att individerna erkänner att de tagit steget in i varandras omedelbara närhet och slutar med att de tydligt har uppfattat att de lämnat ett ömsesidigt deltagande." Vidare, så skiljer sig dessa möten (sammanträffanden, enligt Goffman, "...markant från varandra med hänsyn till syfte, social funktion, typen och antalet personer, miljö osv." Istället för Goffmans begrepp *socialt sammanträffande* använder jag alltså begreppet *mötet*.

Goffman skriver att det finns olika slags sammanträffanden (möten) och att i varje möte sker ett verbalt eller icke-verbalt samspel mellan deltagarna. Han skiljer dessutom mellan vad han kallar för olika samspelsenheter: *Den sociala tillställningen (-occasion)*, t ex en fest är en social tillställning där människor kommer samman och som under mötets gång förändrar karaktär, det inleds ofta formellt med mat, dryck och tal men går sedan över i informell karaktär; *Sammankomsten* är ett möte mellan två eller flera människor som befinner sig i varandras omedelbara närhet och som upplöses när den näst sista personen avlägsnar sig; *Social situation* är ett rumsligt avgränsat möte där deltagarna ömsesidigt observerar varandra.

Samspelet mellan människor på en institution äger rum i en social situation och innehåller många olika aspekter av mötet. I boken "*Jaget och maskerna*" diskuterar Goffman (1988) det första mötet mellan människor som en *presentation*, när vi möts försöker vi ta reda

på vem den andre är genom verbala och icke-verbala uttrycksformer. I den situationen klargör vi också för den andre vem jag är eller kanske vill vara i den specifika mötet. I djupare mening handlar detta om hur människors "jag" formas i den process som mötet med den andre är.

Möten på en institution är i denna mening existentiella. Det är ett möte som går utöver det formella mötet där vi kan spela en roll. Mötet mellan behandlare och klient är existentiellt i den meningen att det påverkar och förändrar, bekräftar och befäster.

Schematisk skiss över mötets villkor:

Samhällelig	Krav	Formell -
och	Personal	<i>MÖTET</i> Klienter och
lokal kontext	Resurser	informell struktur

En behandlingsinstitution kan också relateras till olika "nivåer" i samhället, och den kan indelas i formell och informell struktur. I den formella strukturen ingår organisationsplan, fysisk plan, regelsystem för t ex rekrytering av klienter och personal, arbets- och ansvarsfördelning och formell beslutsordning. Den informella strukturen uttrycker t ex institutionens inre liv, kommunikationsmönster, relationer mellan personalen och mellan personal och klienter, och hur man i verkligheten handskas med det formella regelsystemet. (Sundin 1975, Vedeler 1980)

Kravstrukturen i en behandlingsorganisation uttrycks dels i formella krav, som ställs utifrån lagar, regler och mål, och dels informella krav typ förväntningar som både klienter och behandlare bär med sig i mötet. Viktiga aspekter av mötet är makt och vanmakt.

KAPITEL 3 DEN MÄNNISKOBEHANDLANDE ORGANISATIONEN

3.1 EN MÄNNISKOBEHANDLANDE ORGANISATIONS SÄRART

I socialtjänstförordningen framhålls att institutionsvården skall vara en del i en mer omfattande insats från socialtjänstens sida. Däri påpekas också att kortsiktig vård för utredning och observation inte bör bedrivas på samma institution som tar emot klienter för längre vårdtider. Grönkulla är en institution av det senare slaget.

I förarbetena till socialtjänstlagen talar man om institutionerna som "hem för vård eller boende", en term som myntades för att på något sätt markera att det var nya och annorlunda institutionsformer som avsågs. Den definition som gavs begreppet finns uttryckt i socialtjänstförordningen (§ 6): "Med hem för vård eller boende avses ett hem inom socialtjänsten, som drivs av landstingskommun eller kommun och som tar emot enskilda för vård, behandling, omvårdnad eller tillsyn i förening med ett boende." Det är viktigt i sammanhanget att vården är förenat med ett boende.

Goffman (1983) har i sin bok "Totala institutioner" analyserat vad som händer med människor som lever tillsammans i en påtvingad gemenskap där de utsätts för påverkan och förändring. Den påtvingade gemenskapen innefattar vanligtvis alla sidor av individens vardagliga liv. På en institution är den intagnes vardagliga liv strukturerat efter ett föutbestämt schema som lämnar litet utrymme åt den enskilde att improvisera och handla efter eget skön.(3) Inom socialtjänstens institutioner syftar vården/behandlingen där till att inom ramen för institutionens samlade resursberg påverka och förändra klientens attityder, beteende och omvärldsuppfattning.

Denna typ av organisationer kan sammanfattas i begreppet människoförändrande organisationer och deras särart utmärks av att de arbetar med människor som "råmaterial", därav begreppet människobehand-

lande organisationer. (Street, Vinter, Perrow 1966, Sunesson 1985, Sundin 1975)

Verksamheten på sådana institutioner kan naturligtvis ta flera olika uttrycksformer beroende på personalens kompetens, behandlingsideologi och klientsammansättning.

Hasenfeld (1983) har i sin bok "*Human Service Organizations*" sammanfattat och diskuterat den aktuella forskningen (i USA) kring dessa typer av organisationer. I sin bok beskriver han olika karaktärsdrag i en människobehandlande organisation. Han menar att de är påhittiga, målstyrda sociala enheter som hämtar resurser för sin verksamhet från omgivningen. "As goal-directed social units, they are founded to produce products needed by other social units who, in turn, will provide these organizations future resources." (s 6)

T ex våra ungdomshem är en resurs inom socialtjänsten som används av kommunerna för vård och behandling av ungdomar som man av olika skäl anser inte vara skickade att behandlas inom öppenvården. Behandlingsinstitutioner typ barn- och ungdomshem erhåller sin legitimitet och sina resurser från landsting och kommuner - dvs från sin omgivning.

Den människobehandlande organisationen ingår i en utbytesrelation med sin omgivning. Hasenfeld skiljer härvid på vad han benämner "general environment" och "task environment". (Jag kommer fortsättningsvis att använda begreppen samhällelig respektive social omgivning.)

Det förstnämnda begreppet refererar till sådana relationer till omgivningen som påverkar organisationen, men som den inte har något eget inflytande över (t ex demografiska och kulturella förhållanden, lagar och politiska beslut) - *den samhällelige omgivningen*.

Det andra begreppet refererar till organisationer o dyl som organisationen/institutionen står i direkt utbytesförhållande med (t ex

socialförvaltningar, landstingets sociala avdelning, barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet, skolan etc) - *den sociala omgivningen*.

Ett framträdande karaktärsdrag är, enligt Hasenfeld, att man arbetar med människor som "råmaterial". Ett annat karaktärsdrag som han framhåller är att den människobehandlande organisationens mål ofta är vaga, tvetydiga och motstridiga.

En organisations omgivning är vidare sammansatt av flera olika intressenter (t ex när det handlar om behandlingsinstitutioner: anhöriga, socialförvaltning, landsting, skolan) vars mål eller avsikter ofta är motstridiga men som de försöker förverkliga genom organisationen.

"Råmaterialet" (människor) är i hög grad instabilt och skiftande. Kännedomen om hur människan fungerar psykologiskt är begränsat liksom hur man skall kunna påverka och förändra henne i en bestämd riktning. Dessutom är de mänskliga attributen, som man förväntas påverka och förändra, ofta omätbara och svåra att observera.

I alla slags människobehandlande organisationer är relationen mellan personal och klienter av central betydelse, därför är relationens natur avgörande för huruvida behandlaren lyckas eller misslyckas i sitt arbetete med klienten. I detta sammanhang blir det viktigt hur behandlingspersonalen uppfattar sina klienter och hur man behandlar dem. Behandlare-klientrelationen är beroende av flera olika faktorer som innefattar både individuella (t ex människosyn och moralsyn) och organisatoriska (t ex arbetsplatsens kultur och klimat) aspekter.

Slutligen så pekar Hasenfeld på det faktum att det finns påtagliga svårigheter i att mäta och observera människors känslor, attityder och beteende. Detta är en anledning till att man i allmänhet saknar erkända reliabla och valida instrument för att mäta effektivitet i en människobehandlande organisations verksamhet. May (1986) diskuterar utförligt denna problematik i sin bok "*Den omätbara människan*".

Allt detta medför att personalen i en människobehandlande organisation har en hög grad av handlingsfrihet och självbestämmande i det vardagliga konkreta klientarbetet. Arbetet i en sådan typ av organisationer bygger i stor utsträckning på den relation som upprättas i mötet mellan t ex behandlingsarbetaren och klienten.(4)

Sunesson (1981) har i sin studie över verksamheten på socialbyrå visat på att när socialarbetare hamnar i konfliktsituationer tenderar de att falla in i ett ritualiserat handlingsmönster och sluter sig samman mot yttre hot. Han kallar dessa handlingsmönster för manisk- respektive apatisk ritual.

Det förstnämnda handlandet uttrycks i att personalen i en konfliktsituation tillämpar en disciplinär åtgärd - t ex utmäter ett straff för att en klient brutit mot (uttalade eller icke-uttalade) normer eller regler. Detta handlande är också uttryck för den maktrelation som finns implicit i relationen mellan behandlare och klient på en institution.

Den apatiska ritualen uttrycks i den passivitet och hopplöshet som kan lägga en personalgrupp när man inget gör för att få kunskap om t ex varför en ungdom rymmer/avviker från institutionen, utan beklagar sig över vad som händer och menar att den unge nog inte passar in i klientgruppen etc.

Det är inte heller ovanligt att personalgruppen på en institution handlar som Sunesson beskrivit i sina studier av socialt arbete på byrå, nämligen att uppträda som en "kamp-flykt-grupp". (Bion 1974, Thelander 1979, Segreaus 1984, Eriksson 1987, Jönsson 1987)

3.2. MAKT OCH VANMAKTSRELATIONER I MÄNNISKOBEHANDLANDE ORGANISATIONER

Makt har beskrivits på många olika sätt. Det kanske vanligaste sättet är att beskriva makt som ett tvång utövat uppifrån, som ett påbud eller förbud. Makt är också ofta sammanbundet med sanktionsmöjligheter, med rätt att straffa. Detta sätt att beskriva makt är vanligt både inom den religiösa sfären (Guds Makt) och den världsliga (statens makt). Makten upplevs då som kommande uppifrån och makts centrum blir abstrakt, opåtagbart.

Men makt kan också ses ur ett helt annat perspektiv, nämligen som en aspekt av mellanmännsliga relationer. I denna mening är makt inte något som en enskild människa besitter, utan snarare en aspekt av en relation mellan människor.

Men för att man skall kunna tala om maktrelationer så räcker det inte att relationen bara kännetecknas av över- underordning, dominerande-dominerad. Alla mellanmännsliga relationer (t ex förhållandet lärare-elev, behandlare-klient) är naturligtvis *inte* maktrelationer. För att det skall bli begripligt och ha någon mening att tala om maktrelationer, måste den också implicera ett visst mått av motstridande handling eller önskning. Detta är emellertid inte alltid givet. I t ex arbetet med mycket små barn har eller kan den vuxne ha oinskränkt makt över barnet. Men på tonårsinstitutioner är maktrelationerna av den art att vi kan tala om motstridiga handlingar och önskningar i relationen. (Foucault 1980, Hydén 1988)

3.2.1 Foucault om makt

En del ideér om sätt att betrakta makt har jag hämtat från Foucault (1980, 1983, 1987), som just betonat maktens betydelse i de mellanmännsliga relationerna.(5) I inledningen pekade jag på att Foucault inte är intresserad av maktens individuella innehavare, utan snarare

hur makten opererar på mikroplanet - maktens mikrofysik. Detta är ett betraktelsesätt som får konsekvenser. Foucault vill med detta visa på "...det som praktiskt händer, det man faktiskt gör i behandlingssituationer, avskalat alla de goda avsikter och illusioner som man i varje ögonblick omgett den verkliga handlingen med." (Sunesson i förordet till Foucaults bok "Övervakning och straff")

I Foucaults perspektiv är makten inte någon "institution och inte en struktur, inte en förmåga som somliga skulle vara utrustade med", utan makt är istället "namnet på en sammansatt strategisk situation".(6) Makt utövas enligt Foucault "från oräkneliga håll och i ett växelspel av ojämlika och rörliga relationer." Och, "maktrelationerna är målinriktade, ingen makt utövas utan avsikter och mål." (1980:117 ff)

I en människobehandlande organisation typ ungdomshem vars primära uppgift är resocialisera den unge, är de sätt som makt utövas på "rörliga, mångformiga, situationsbetingade". De uttrycker det tillåtna och det förbjudna, det föreskrivna och det olovliga i de mellanmänskliga relationer som kommer till uttryck t ex i behandlingsarbetet på en ungdomsinstitution.

Makt (och även vanmakt - min anm.) är i Foucaults perspektiv en "...praktik i vilken subjekten formas och omformas" och därför blir både behandlaren och klienten objekt för disciplineringen. Utövaren blir således själv "objekt för disciplineringsteknikerna". I interaktionen mellan behandlaren och den behandlade sker en *ömsesidig* påverkan, som påverkar och förändrar aktörernas personliga *jag*. Ett behandlingshems psykosociala miljö är ett uttryck för själva innehållet i samspelet mellan människorna där.

Genom *pedagogisering* av maktteknikerna (gör si, så blir det så), och bildande av olika allianser framträder innehållet i *socialiseringen* av klienten, (men också av personalen som en bieffekt) som är intentionen och målet för utövandet av själva maktteknikerna.

I inledningen pekade jag också på att det i och för sig inte är ett nytt grepp att institutionsforskare använder ett maktperspektiv vid studier av organisationer. Men det är då mer vanligt att det är den formella makten som analyseras genom organisationsstudier, istället för det som Foucault föreslår, nämligen att analysera organisationer genom att studera *maktrelationer*. Det är alltså, enligt Foucault, först då man söker sig ner på *mikronivån*, som maktperspektivet kan bli ett fruktbart redskap vid organisationsanalyser.

Detta är alltså ett sätt att betrakta organisationerna på som inte ställer frågan *vem* har makt, utan istället frågar på vilket sätt utövas makt. Vid organisationsanalyser och studier av psykosocial arbetsmiljö kan det således vara fruktbart att fråga efter vilka maktrelationer som förekommer i det konkreta meningssammanhang som studeras, och hur det kommer sig att maktrelationerna inte är konstanta, utan förändras under "spelets gång".

3.2.2 *Motstånd mot behandling - vardagliga inslag i behandlingsarbetet på institution*

I sin bok "*Sexualitetens historia 1. Viljan att veta*" visar Foucault (1980) på ett övertygande sätt bl a att makt till en del uppträder som en funktion av motstånd och att detta bara "kan existera inom maktrelationernas strategiska fält", och att motståndet har otaliga framträdelseformer: spontan, våldsam, samordnad, oordnad, osv. (s. 117 ff)

Motståndet mot makten kan vara medveten eller omedveten. I behandlingssituationer är detta ofta tydligt och uttrycks på de mest skiftande sätt. Ur ett psykodynamiskt perspektiv har utagerande och beteendevikelser en funktion för den unge, nämligen att avvärja obehagliga känsloupplevelser och ångest. Man kan därför förvänta sig

att behandlingspersonals interventioner kan upplevas som hotfulla och framkalla ett försvar hos den unge, som alltså gör motstånd, för en kamp för att bevara sitt personliga "jag". Det är ganska vanligt att tonåringar motsätter sig vuxnas önskningskrav. Det är helt enkelt ett naturligt led i den unges frigörelseprocess från de vuxnas inflytande. Tonårsperioden är även för "normala" tonåringar en period av snabba emotionella kast, utagerande och provokativt beteende. Det är både för de vuxna och för tonåringen en krävande "rite de passage" och är något som alla gått igenom på olika sätt, men som vuxna tenderar att förtränga minnet av.

Tonåringarnas handlande framkallar ofta ambivalenta känslor hos vuxna, och det är alltid vuxna som är behandlingspersonal. Det finns alltså ett "inbyggt" spänningsförhållande mellan personal och klienter på en tonårsinstitution.

Att "uppfostra" den tonårige klienten är också huvuduppgiften på institutionen, att få henne/honom att fungera socialt. Den unge utsätts för ett "tryck", som hon/han värjer sig mot. Man kan också uttrycka det så att i relationen mellan personalen och den unge klienten uppstår en maktkamp, där klienten söker olika motmaktstrategier mot personalens legitima makt liksom "normala" tonåringar sätter sig upp mot föräldramakten.

Den unge motarbetar personalens behandlingsambitioner på olika sätt. Hon/han kan vara lynnig, vara tjurig, vresig, aggressiv, mjuk och rar. Vedeler (1973) menar t ex att motstånd mot behandling är en naturlig reaktion hos klienten, som känner ett hot "mot balansen i hans personlighet och mot balansen mellan honom och hans omgivning." (s 137) Motståndet eller klientens försök att behärska "sitt territorium" tar sig uttryck i både verbalt och icke-verbalt motstånd.

Rinsley och Inge (1961, cit i Vedeler s 148 ff) menar att den unge ser behandlingstrukturen som en fiende som måste besegras. Kampen mot denna struktur kan ta flera olika former bl a dessa:

Genom att tonåringen försöker ta behandlarrollen och spela vuxen och på så sätt undvika att kontrolleras av personalen;

Att söka göra personalen till "kompisar" är ett annat sätt att göra motstånd på;

Att söka förföra behandlaren eller att söka inleda en flirt kan både vara genomskinligt men också subtilt och svårupptäckt, på så sätt kan den unge manipulera personal;

Överdriven foglighet är ett annat sätt, att villigt underkasta sig personalens makt kan vara ett sätt att avvärja behandlaren;

Tonåringen kan också genom att systematiskt undvika kontakt med behandlingsstrukturen göra motstånd. Den unge vägrar att delta i aktiviteterna, ställer inte upp på samtal etc;

Genom att mobba, reta och manipulera en medklient som då kanske tar personalens uppmärksamhet genom sitt beteende så undviker anstiftaren uppmärksamhet, sk syndabocksmentaliteten;

Öppet uppror som sätter igång handgemäng på institutionen mellan tonåringen och personal kan vara ett sätt att få personalen att "ge upp";

Rymning är den mest dramatiska formen för tillintegöra behandlingen. "Avvikanden tenderar att inträffa, när de övervakande vuxna visade barnet att de antingen var oförmögna att fatta eller att möta barnets behov."

Detta är några av de vanligaste motståndsstrategier som den unge använder för neutralisera personalens makt. Men samtidigt menar Rinsley och Inge, är det symboliska budskap till de vuxna. Den unge blir rädd inför upptäckten att han lyckats (eller håller på att lyckas) besegra behandlingsstrukturen.

3.2.3 Vanmakt - som en aspekt av makt

Liksom motståndet uppträder också *vanmakten* i relation till makt, men inte som dess motsats i betydelsen maktlös. Mathiesen(1982) har definierat begreppet på följande sätt:

" Med vanmakt menas helt generellt att man inte ser någon utväg, några medel och möjligheter att förändra sin situation, inbegripet det att motsätta sig, kanske stoppa eller upphäva andras viljeutövning gentemot en själv. Vanmakten i denna mening är allestädes närvarande och genomsyrar våra liv."

Detta är något som framstår som särskilt tydligt i relationerna mellan behandlare och klient på en institution.

Vanmaktskänslorna hos personalen är ofta mest framsträdande i samspelen med de ungdomar som är utagerande. De "brottningsmatcher" som ibland förekommer när personal försöker förhindra den unge att demolera inredningen eller sådana situationer då personal inte förmår att sätta fysiska gränser, upplever behandlaren sig som vanmäktig. Den unges destruktiva handlingar är också ofta ett uttryck för dennes vanmakt.

Hydén (1988) har med utgångspunkt i Aksel Sandmoses roman *En flyktig korsar sitt spår*, beskrivit vanmakten som ett uttryck för självdestruktivitet. I skuggan av den förtryckande makten växer och frodras vanmakten och tanken på upproret och hämnd, skriver Hydén.

Han skriver vidare att den vanmäktige lever ett liv som präglas av ständiga misslyckanden, kraftlöshet och besvikelser. Ur en sådan tillvaro växer en vanmakt som laddad med all den ilska och och förtvivlan som samlats under kanske årtal och riktas både mot andra och mot den egna personen. Vanmakten blir en destruktiv makt. Vanmakt blir ett uttryck för både ett tillstånd och en (tillfällig) relation.

I ett annat sammanhang (Jönsson 1987) har jag diskuterat vanmakt som en psykosocial arbetsmiljöaspekt. I arbetet med en ung flicka på ett tonårshem talade personalen om att de upplevde sig som "utbrända" i sin relation med flickan. I mina samtal med enskilda i personalgruppen på tonårshemmet kom det fram att inte alla kände sig "utbrända". Deras beskrivningar av relationen var disparata och man tenderade att lägga "orsakerna" utanför sig själva. Relationen mellan dem och flickan kännetecknades av vanmakt i den meningen att personalen (och flickan) inte såg någon utväg eller något sätt eller några möjligheter att förändra situationen de befann sig i.

Vanmakt i en relation kan bli destruktiv för de involverade, om det är i en behandlingsrelation så kan man tala om vanmakt som en aspekt av psykosocial arbetsmiljö.

3.3 VERKSAMHETSMEDEL - ELLER BEHANDLINGSARBETETS "TEKNOLOGI"

Disciplin kan enligt Foucault (jfr ovan) ses som en "teknologi" och har en särskild funktion, nämligen att forma, omforma och kontrollera människor. På institutioner uttrycks ofta makt i en disciplinär form. I detta avsnitt kommer jag att diskutera några aspekter av behandlingsarbetets "teknologi" från ett maktperspektiv. Relationen mellan behandlare och klient implicerar också en maktrelation, som kännetecknas av att den innehåller inslag av både motstånd och vanmakt.

3.3.1 Verksamhetsmedlens karakteristiska

De ungdomar som kommer till en institution för behandling, det kan vara på frivilliga grunder eller med tvång, skall enligt socialtjänstlagen behandlas lika inom ramen för samma institutionsvård. På socialtjänstens institutioner går arbetet ut på att under pedagogiska former återanpassa den unge till ett för samhället acceptabelt

liv. I sitt arbete förfogar behandlingsarbetaren över en arsenal av *verksamhetsmedel*, som också är en slags "disciplinerings-tekniker".

Hasenfeld (aa) skriver:

"The technology a human service organization uses to bring about some predetermined change in its clients is a key determinant of its service delivery pattern in general, and its staff-client relation in particular. Put simply, an organization's technology defines its core activities vis-à-vis clients." (S 110)

Jag tycker emellertid att det är vanskligt att tala i tekniska termer när det gäller ett arbete, som i så hög grad bygger på mellanmänskliga relationer, som just behandlingsarbete på institution. Teknologibegreppet ger associationer till hantverksarbete som kirurgi, odontologi, plåtslageri och matlageri, för att ta några exempel som jag har indirekt eller direkt praktisk erfarenhet av. I sådana "hantverk" finns en uppsättning verktyg "handgrepp" som man kan plocka fram och använda i olika arbetssituationer.

Men för att skapa bilder av en abstrakt arbetshandling, som ofta karakteriserar behandlingsarbetet, kan det dock ibland bli nödvändigt att använda ett metaforiskt språk. Behandlingsarbetet är inte alltid tydligt i den bemärkelsen att man ser påtagliga "verktyg" i arbetsprocessen. Sunesson (1981) har försökt modifiera produktionsmetaforen genom att istället tala om *verksamhetsmedel*. Detta förefaller vara ett konstruktiv grepp, när man skall försöka beskriva de "verktyg" som behandlingsarbetaren förfogar över.

"Teknologin" eller verksamhetsmedlen i socialt behandlingsarbete på institution kan uppfattas som formen för de handlingar som äger rum i mötet mellan behandlare och klient. Sunesson menar att för att förstå vad som händer i socialt behandlingsarbete kan man inte enbart begränsa sig till studiet av organisationen som sådan, utan man måste föra in "klienten i bilden" och undersöka "vad det är för reella verktyg som socialarbetaren har till förfogande för att påverka klientens liv".

Hasenfeld menar att verksamhetsmedlen (the human service technology) kan definieras som:

"a set of institutionalized procedures aimed at changing the physical, psychological, social, or cultural attributes of people in order to transform them from a given status to a new prescribed status."(s 111)

Han understryker att termen "institutionalized" visar på att procedurerna är legitimerade och sanktionerade av organisationen. Men det förekommer ibland att personal intervenerar på ett sätt som inte sanktioneras eller betraktas som legitimt, och som naturligtvis medför konsekvenser för båda parter.

Verksamhetsmedlen på en institution kan också ses som makttekniker. Makten styr inte enbart genom regler och lagar, utan också genom normer, rutiner, ritualer och moraliska värderingar.

När man diskuterar verksamhetsmedel är det viktigt att komma ihåg att "råmaterialet" är människor. Att arbeta med människor skiljer sig naturligtvis i grunden från att arbeta med ting. Hasenfeld pekar på två fundamentala problem: Det första är att människor som "råmaterial" oundvikligen ger verksamhetsmedlen *en moralisk anstrykning* som organisationen måste hantera. Det andra är att det finns *många osäkerhetsfaktorer*, vilka direkt härrör från komplexiteten och variationsrikedomen i den enskilde människan personlighet och vår begränsade kunskap om de. Detta, menar han, är "the unique character of human service technologies."(s 114)

Människor har moraliska värderingar om andra människor. Detta är något som återverkar på behandlingspersonalens sätt att hantera verksamhetsmedlen. Varje organisation har ett slags "moral system", som t ex kommer till uttryck i vad som är önskvärt, i "etiketteringen" av klienten och i vad man vill förändra hos klienten.

Arbetet med människor innebär en hög grad av osäkerhet. Människors olika egenskaper kan inte isoleras från eller jämföras med andra.

Individer reagerar och svarar olika på behandlarens förhållnings-sätt. Detta medför också att det är svårt att generalisera kunskaper som man får i arbetet med människor.

Man kan inte heller bortse från omgivningens inflytande över behandlingsarbetet på en institution. En institutions omgivning kan delas i, dels den samhälleliga omgivningen (lagar, politiska beslut, kulturella och demografiska faktorer), och dels den sociala omgivningen (grannar, BUP, socialförvaltningar, skolan, anhöriga, överordnade instanser).

Institutionen (genom dess medlemmar) står alltså i en ständig interaktion med sociala krafter utanför institutionen, som har skiftande intressen i förhållanden inom institutionen. Verksamhetsmedlen och makten över dessa är alltså inte bara ett förhållande *inom* en organisation.(7)

De sociala val som ligger bakom "valet" av verksamhetsmedel står inte i en enkel orsak-verkan relation 2...utan förmedlas av ett sammansatt förlopp, vars utgång i sista hand bestäms av styrkeförhållandet mellan de inblandade parterna." skriver David Noble (1982) i sin uppsats "*Teknologi och klassmakt*". Han skriver vidare att "teknologin" är inte någon självständig kraft som "utifrån" invaderar människorna, utan den är skapad i ett särskilt socialt sammanhang och "...utförs av vissa människor. och inte av andra, och för särskilda syften. ... Det är alltså de sociala val som tekniken är bärare av, snarare än produktionsteknologin i sig, som ger upphov till de 'sociala effekterna'. Teknologin är inte den grundläggande orsak, som man inte kan komma bakom; dess sociala effekter bestäms av dess sociala bärare. Bakom teknologin som påverkar sociala relationer finns precis samma sociala relationer. Man bör därför inte förvånas över att teknologin vanligen förstärker dessa, snarare än underminerar dem." (s 18-19)

3.3.2 Ideologiers funktion i behandlingsorganisationen

Hasenfeld pekar också på dilemma, att organisationer ofta saknar en klar linje i valet av verksamhetsmedel. Detta beror inte på att det saknas valmöjligheter, utan snarare på att det finns många olika konkurrerande verksamhetsmedel ("teknologier"). Dessutom finns det ganska ofta motsägelser (konflikter) mellan moraliska värderingar och andra värderingar som organisationen vill stå för.

Institutionspersonalen har ofta tilldelats en roll, t ex att vara "fixaren" (den praktiske problemlösaren), som måste handla och hitta på lösningar även om det inte finns klara riktlinjer för handlings-sättet eller för hur man skall lösa problemet.

En entusiastisk uppslutning kring en viss ideologi används ofta för att försöka minska klyftan mellan *vetande* (knowledge) och *tro* (belief system) i behandlingsarbetet. Detta är framför allt vanligt inom fristående vårdinstitutioner som är mer uppgiftsosäkra. "They (ideologierna) reduce uncertainty and offer consistent courses of action, and they provide the rational and justification for staff actions with clients." (s 119) Ideologier är abstrakta trossystem, inkonsistenta och tvetydiga. Detta minskar framför allt insynen i personalens förhållande till klienterna. Pga att ideologi ofta är självbekräftande kan behandlingspersonalens uppfattning av den "människa naturen" leda till en självuppfyllande profetia i behandlingsarbetet.

3.3.3 Verksamhetsmedlen som disciplinär makt

"Den viktigaste upplevelsen av andra äger rum i den situation då vi står 'ansikte mot ansikte', face-to-face, vilket är prototypen för social interaktion. Alla andra fall är avledningar av den." (Berger & Luckman 1979)

Interaktionen (face-to-face) mellan behandlare och klient är det centrala i verksamhetsmedlens användning. Interaktionens form och

innehåll påverkar resultatet, därför att det är det medel genom vilket behandlaren genomför sin behandling av klienten. Men häri ligger också en del av verksamhetsmedlens sårbarhet, de förutsätter klientens medverkan och samtycke. Även om personalen kan kontrollera och strukturera samspelet till en vis grad finns alltid osäkerheten och oförutsägbarheten i samspelet behandlare-klient som faktorer vilka påverkar samspelets innehåll.

Klienten, som ett handlande subjekt, är alltid kapabel att göra motstånd mot personalens ansträngningar för att förändra hans/hennes beteende. *Verksamhetsmedlen innehåller därför också ett "kontrollsystem", dvs disciplinär makt.*

Gamson (enligt H s 123) pekar på fyra sätt att kontrollera klienter:

- 1) Sortering vid "intake", eller "utfrysning" t ex klienten rymmer och skrivs ut. Man talar om passande respektive opassande klienter.
- 2) Man isolerar klienten från kontakter med t ex deras "sociala nätverk", kontrollerar telefonsamtal och besök.
- 3) Man använder sanktioner (mild form av bestraffning) t ex utgångsförbud, indragen flitpeng o dyl.
- 4) Övertalning är ytterligare ett sätt. Interaktionen mellan personal och klienter innehåller ofta moment av 'övertalning', man appellerar till klientens "goda sidor", upprättar personliga kontrakt med belöningar vid gott uppförande etc.

Relationen mellan behandlare och klient t ex på en institution bygger på ett över-underordningsförhållande. En sådan typ av relation är i grunden baserad på den enes makt över den andre. Jag har emellertid i texten även framhållit att relationen också innehåller (eller snarare kan innehålla) empati - dvs behandlares inlevelse i sin klients problem, och att hysa omsorg om den andre.

Sunesson (aa) pekar bl a på det sociala arbetets "dubbelhet". Han understryker att:

" Verksamhetsmedlen är inte bara maktmedel inom organisationen eller 'produktionsmedel' i överförd bemärkelse, de är också medel att

utöva makt över människor, att kuva, anpassa och placera in människor på deras plats i samhällsordningen. (...) Samhällsordningen är en ordning just genom att förena olika former för underordning och förtryck." (s 138-39)

3.3.4 Om konflikter och våld i arbetet på institution

Konflikter mellan människor uppträder ständigt i vardagslivet. På en ungdomsinstitution är den vardagliga verksamheten fylld av olika slags konflikter, mestadels mellan personalen och de unga klienterna. Men det förekommer också konflikter inom såväl personalgrupp som inom ungdomsgrupp.

I en del typer av institutioner ingår konflikter som ett strategiskt inslag i behandlingsarbetet. Hasselapedagogiken är ett exempel på en behandlingsideologi där just konflikter ingår i behandlingsmetodiken. Synanonmodellen är ett annat exempel där konfrontationer och konflikter användes för att tränga genom klientens försvar.

Jag har under mina besök på Grönkulla sett att konflikter och konfrontationer (både verbala och fysiska) är vardagliga inslag i verksamheten. Men det är emellertid inte all personal som går in i fysiska konfrontationer. Här föreligger en tydlig skillnad i förhållningssätt inom personalgruppen.

De erfarenheter som jag fått under de år som jag bedrivit forskningsarbete på behandlingsinstitutioner, pekar entydigt på att konflikthantering är en central aspekt av såväl behandlingsarbete som av arbetsmiljö. Behandlingsarbetets dynamik innesluter i sig mot-sättningar och konflikter. Hur dessa hanteras påverkar arbetets innehåll och det klimat och den miljö som arbetet äger rum i.

Inom personalgruppen och mellan enskilda behandlare och ungdomar på Grönkulla förkom konflikter som starkt påverkade klimatet på institutionen. För att kunna upprätthålla relationer och samverka med

andra människor är det viktigt att man som enskild individ kan hantera de konfliktsituationer vi ständigt möter. På en behandlingsinstitution är detta särskilt viktigt. Hur den vuxne hanterar konflikter med den unge klienten är avgörande för hur relationen utvecklas mellan dem.

I sin doktorsavhandling "*Förändring och konflikt*" diskuterar Olsson (1988) fyra strategiska tillvägagångssätt vid hantering av konflikter: 1) att under makt och tvång förmå den andre i en relation till underkastelse (våld eller hot om våld är då vanliga medel som användes), 2) att agera som om man accepterat motpartens förslag i t ex en förhandlingssituation, men i verkligheten negligerar den, 3) att genom rituella handlingar reglera (lösa) konflikten, 4) att öppet erkänna konflikten och att genom förhandlingar eller förlikning uppnå en gemensam överenskommelse.

Olsson skriver vidare om makt- och tvångsstrategier att de får olika karaktär beroende på om det är den över- eller underordnade parten i en relation som tillgriper dem. Den överordnande parten (exv. personalen) kan använda medel som indragning av förmåner (inga telefonsamtal, ingen flitpeng etc) eller straffa (utgångsförbud eller utskrivning). Medan ungdomarna kan göra motstånd genom att exempelvis sabotera personalens åtgärder och beslut och i extrema fall rymma eller straffa ut sig.

Makt kan också utövas genom att "dölja" en konflikt - alla förmåor eller tvingas att uppträda som om det inte fanns någon konflikt eller att utse en syndabock, som man strävar efter att utesluta ut det sociala sammanhanget (t ex utskrivning av en särskilt besvärlig klient). Detta är ett sätt att söka bli av med en konflikt utan att lösa den (inkapsling).

Det är inte alls ovanligt att personal på institutioner (socialbyråer, mentalsjukhus etc) hanterar konflikter genom rituella handlingar. Moxnes (1981) och Sunesson (1985) visar bl a på att personalen i konfliktsituationer utför handlingar (sammankallar möten etc) som

inte avser att direkt lösa konflikter, utan snarare att hantera den ångest som konflikterna framkallar.

Samverkansstrategier kan enligt Olsson, leda till konstruktiva konfliktlösningar. Denna form för konflikthantering förutsätter att aktörerna medvetet och utan tvång verkar för en lösning. I ett sådant sammanhang är det inte ovanligt att det förekommer en tredje part, som träder in som medlare. Han menar även att frågan om huruvida ett sätt att hantera eller lösa konflikter på, är konstruktivt eller destruktivt, delvis är en värderingsfråga.

Hur man som grupp eller enskild individ hanterar konflikter får stor betydelse för relationen mellan personal och klienter på en institution. I konfliktsituationer fattar aktörerna mer eller mindre medvetna val, väljer olika konfliktlösningsstrategier, som får uttalade konsekvenser för de inblandade.

I en liten broschyr, utgiven av Socialstyrelsen (1985:1) diskuterar VandenBos (amerikansk forskare och psykoanalytiker) våld på institution. Han tar upp problematiken ur ett ganska allmängiltigt perspektiv. Detta är en fråga som är aktuell även för Grönkullas personal.

En viktig fråga är: Hur att undvika onödigt våld? Våld och hot om våld förkommer ibland mellan deltagarna in livet på en behandlingsinstitution. Men våld är trots allt ganska ovanligt i samspelet mellan personal och klienter.

Våld eller hot om våld väcker alltid djupa känslor både hos den utsatte och hos förövaren, därför är det viktigt att man på behandlingsinstitution tar allvarligt på frågan. "De flesta vill inte vara våldsamma och söker vårt stöd för att behålla kontrollen över sig själva. Det är därför ett misstag att låta dem bli våldsamma. Man bara bygger på problemet.", skriver VandenBos och tillägger att förövaren känner skam och skuld efteråt, för sitt omogna handlande.

VandenBos pekar också på att *våld är ett samspel*. Han menar att om man vill förstå våldet, så måste man undersöka vad som faktiskt hände fram till det att klienten (i vårt fall den unge) blev våldsam. Därför att "...en våldsam incident alltid är ett samspel mellan utövaren och offret." Alltså så bör vi "...inte i första hand studera den våldsamma personen utan snarare *det våldsamma mötet*." (min emfas)

Han menar att de allra flesta våldsamma händelser inträffar när t ex en klient ställs inför något nytt (okänt) eller något som framkallar rädsla eller ångest som leder till att han tappar sin självkontroll. VandenBos understryker också att "*Våldsamma eller hotande personer är rädda!*"

Man kan bli sur eller moraliserande, säger han, men om man försöker mästra klienten: "Så där får man inte göra. Du är självisk. Du måste sluta med det där. Jag skall få dig att sluta", då har behandlaren hamnat i maktkamp med klienten. Denne kommer inte att lyssna eller ens "att vilja se på sitt eget beteende."

Om den unge t ex blir rädd eller känner sig hotad i situationer där personal går in i fysiskt konfrontation med honom eller henne kan lätt våldssituationer uppkomma. Det är därför viktigt att behandlingspersonalen pratar om rädslan (både sin egen och om den unges). Den unge behöver skyddas mot sin rädsla och då kan inte behandlaren själv vara rädd.

VandenBos pekar också på att det finns olika grader av våld. Hot är ord, säger han, det är inte ett våldsamt beteende. Det syftar till att skrämna. Och det talar framför allt om vad klienten känner och tänker. Det gäller därför för behandlaren att försöka agera på så sätt att våld om möjligt inte uppkommer i situationen de möts.

Det är även en skillnad mellan våld mot ting och våld mot människor, säger han vidare. "Det är naturligtvis bättre att en patient (läs:

den unge klienten) går lös på inredningen än på personalen. Människor är viktigare än ägodelar. Men det är å andra sidan bättre om patienten kan nöja sig med att tala om hur gärna han skulle vilja gå lös på inredningen än att han faktiskt gör det."(s 12)

3.3.5. *Disciplin och organisation i människobehandlande organisationer.*

Disciplin är en aspekt av makt som uttrycks i ett över- underordningsförhållande. Sunesson (1984) diskuterar i sin uppsats "*Organizing & Disciplin*" Foucaults disciplinbegrepp och söker visa på att det är fruktbart att använda vid analyser av människobehandlande organisationer. Han understryker vidare i sin uppsats att skapandet av "*sociala inhägnader*" var en grundförutsättning för upprätthållande av disciplinen inom t ex det militära, fängelset och dårhuset. Disciplin är ett uttryck för makt över människor som inte äger något handlingsalternativ. I det moderna samhället finner vi disciplinen som ett uttrycksmedel för makt inom exempelvis människobehandlande organisationer typ fängelser och behandlingsinstitutioner, dvs där det skapats "*sociala inhägnader*" för kontroll.

I uppsatsen "*Outside the Goal Paradigm*" tar Sunesson (1985) upp problemet, den målrationella organisationen, till diskussion. I linje med Perrow (1979) menar han att en organisations uttalade mål ofta är allt annat än de verkliga (rationella) och som förklaringsgrund till en organisations handlingar är de odugliga. Han anser att makt och kontroll som analytiska begrepp bättre kan förklara eller visa på vilka förhållanden inom och utom en organisation som är det reella uttrycket för vad som faktiskt sker i organisationen.

I uppsatsen anknyter han även till Meyer' et al (1983) resonemang om att människobehandlande organisationer typ skolor och behandlingsinstitutioner försöker "*frikoppla*" sin inre verksamhet från inflytande utifrån. Men samtidigt måste en sådan organisation utåt, för sin överlevnad, anpassa sig till omgivningens krav uttryckta i lagar

och regler. En behandlingsorganisations verksamhet och existens legitimeras av den nytta som samhället (läs: socialförvaltningar) har av den, dvs som mottagare av klienter från kommuner som anlitar dess tjänster.

Det är enligt denna teori (om människobehandlande organisationer som "loose coupled-organizations") hart när omöjligt för omgivning att kontrollera det arbete som utförs. *Arbetsprocessen äger rum i ett "ogenomskinligt rum"*. Kontrollen över det konkreta arbetet i en behandlingsorganisation är delegerat till den enskilde behandlingsarbetaren. Så länge som organisationen lyckas anpassa sig till omgivningens (läs: landsting och kommuner) krav och förväntningar finns det inte något behov av strikt kontroll, från överordnade, av den konkreta verksamheten. Detta är alltså ett uttryck för den "lösa koppling" mellan delarna i den sociala förvaltningsbyråkratin, som ofta också garanterar en människobehandlande organisations fortsatta existens. Detta förhållande får naturligtvis långtgående konsekvenser när det gäller själva arbetsprocessen dvs det konkreta behandlingsarbetet.

KAPITEL 4 INSTITUTIONSKLIMAT

4.1 NÅGOT OM ARBETSMILJÖ OCH PSYKISK STRESS PÅ INSTITUTIONER

4.1.1 Vad är arbetsmiljö?

De första faktorer, som man innefattade i begreppet, betonade sådana riskfaktorer som fanns i fysisk och kemisk miljö. Men efterhand vidgades begreppet till att även omfatta faktorer som påverkar människans psykiska hälsa. Begreppet kom därmed att omfatta "alla de förhållanden som omger människan i arbetet". (Lennerlöf, 1982) (min emfas)

Emellertid är arbetsmiljöer inget statiskt förhållande, miljön omvandlas i en ständig förändringsprocess. I denna påverkar och påverkas människan både fysiskt och psykiskt. Det är i detta växelspel mellan människa och miljö, som man har uppmärksammat de psykologiska och sociologiska faktorer, som sammanfattats i begreppet "psykosociala" arbetsmiljö faktorer. De förhållanden som anses ha betydelse för den psykosociala arbetssituationen är bl a organisationsstruktur, sociala relationer, och möjligheter till personlig och yrkesmässig utveckling i arbetet.

Arbetsmiljön på en behandlingsinstitution konstitueras av fysiska, psykologiska och sociologiska faktorer. Dessa kan vara t ex organisationsformer, behandlingsideologi, löner, medarbetare, klienter, roller etc etc. Den psykosociala miljön (8) uppkommer alltså ur en dialektisk process, som utmärks av ett samspel mellan individerna i miljön.

4.1.2 Vad är psykisk stress?

När människan utsätts för hot och påfrestningar av olika slag reagerar hon fysiskt, organismen sätts i ett beredskapstillstånd. Via våra sinnesorgan mottas impulser som aktiverar vårt nervsystem. Detta medför en ökad produktion av hormoner i kroppen: adrealin, noradrealin, kolestereol mm.

Stressen påverkar alltså både kropp och psyke. Om hormonproduktionen i kroppen ligger på en konstant hög nivå, dvs om vi utsätts för hot och påfrestningar under en längre tid, manifesteras effekterna av detta i psykosomatiska symtom. De vanligaste besvären är huvudvärk, trötthet, sömnbesvär, ångslan, ont i magen, muskelspänningar i rygg, nacke och axlar, och nedsatt motståndskraft mot virussjukdomar. Emellertid reagerar människor väldigt olika på stressituationer. Detta hänger samman med tidigare upplevelser och erfarenheter och en förmåga att hantera den uppkomna situationen.

Aronsson (1985, 1987) har sammanfattat en del forskningsrön, som visar på att om individen skall fungera normalt, förutsättes ett visst inflöde av intryck (stimuli). Både för lite och för mycket påverkar negativt "...den jämviktsmekanism genom vilken organismen upprätthåller en adekvat arousalnivå". Detta refererar till begrepp som över- och understimulering. För att stress och påfrestningar skall kunna hållas på en acceptabel nivå krävs ett visst mått av stimulering. Detta mått är individanknutet, dvs olika för olika individer.

Vid för hög stimulering tenderar våra resurser att bli mobiliserade på en hög nivå. Text på en institution kan hög stimulering uttryckas i hög konfliktfrekvens, oförutsägbara händelser, hot, förändringar i gruppen osv. För låg stimulering kan medföra att vi får svårt att upprätthålla uppmärksamhet på vad vi sysslar med, och att vi blir lätt uttråkade och distraherade. Detta kan leda till att förmågan att ta initiativ minskar och man får en pessimistisk omvärldssyn. Vi blir rastlösa och känner oss jäktade. Detta är inte ovanligt vid

t ex låg klientbeläggning under en längre period. Då kan dessutom ångslan för existentiella hot uppstå.

Konflikter är vanliga psykiska stressfaktorer. I en konfliktsituation utsätts man ofta för ett "korstryck", dvs oförenliga handlingar. Fysiska och psykiska konfrontationer är vanliga konflikter på en institution, liksom sk rollkonflikter.

Den psykiska stressen på en institution hänger ihop med att man i arbetet ofta blir påmind om existentiella frågor, om ångest, kriser och våld. Samtidigt förväntas det av behandlaren att denne skall uppträda professionellt, man förväntas att gå in i nära relationer med klienterna, relationer som liknar (och är) normala vänskapsrelationer såsom de uttrycks i ett mellanmänniskt samspel. Reaktionen kan bli "emotionell" utmattning, man får som behandlare (periodvis) svårt att orka med nära relationer med klienterna och man upprättar (ofta undermedvetet) ett psykologiskt försvar. Den personliga omsorgen om klienterna kan då suddas bort och relationerna blir istället ytliga och klichéartade.

Detta är något som kan inverka negativt på behandlarens självkänsla, därför att de allra flesta som arbetar med människor har gått in i yrket med den uttalade avsikten att de vill hjälpa människor i nöd och kris. Under sådana omständigheter kan behandlaren få "dåligt samvete", vanmakt- och otillräcklighetskänslor och känna sig helt "misslyckad". Inom yrken där man dagligen möter människor i svåra personliga kriser, som t ex inom behandlingsarbetet, aktiveras ofta omedvetna processer hos personalen. Obearbetade händelser, känslor, kriser och konflikter kan dyka upp och framkalla psykisk stress hos den enskilde behandlingsarbetaren.

Vanliga stressfaktorer på institutioner är konfliktsituationer. I en konflikt utsätts individerna ofta för "korstryck", dvs oförenliga

handlingar. Situationer med våld och hot om våld framkallar psykisk stress, som individen bär med sig under lång tid (detta gäller naturligtvis både för personal och klienter).

Rollkonflikter är en annan slags konflikt, som ofta framträder i arbetet på institutioner. Sådana konflikter kan enligt Cherniss (1980) uttryckas i begreppen "inter-sender-role konflikt" som uppträder då "...the conflicting role message came from different role sender". Och som "intra-sender-role konflikt" om "...the conflicting message came from the same role sender". En tredje typ av rollkonflikt, som Cherniss pekar på är "...role konflikt that contributes to stress and burnout in human service setting is 'person-role konflikt'. Here, the konflikt is more internal; the role requires certain behaviour that is inconsistent with the role players motives, abilities, or more values". (s 83)

En orsak till att rollkonflikter inom det sociala arbete uppstår är t ex det att rollinnehavaren (behandlingsarbetaren) dels representerar en myndighet som utövar social kontroll och dels förväntas gå in i nära och förtroendefulla relationer med sina klienter. Behandlaren rollen är splittrad, man skall vara rådgivare, ställföreträdande föräldrar, fritidsledare, "kompis", kontrollant, osv. Inom arbetslivsforskningen har man funnit att rollstrukturer är viktig för hur man upplever sitt arbete. Oklara och splittrade roller leder ofta till stress och psykisk belastning. Behandlingsarbetaren förutsätts både vara *en agent för social kontroll* (observera beteendet hos den unge, dokumentera och rapportera till socialsekreteraren) *och en förändringsagent i klientens liv* (genom att påverka den unges omvärldsuppfattning, jag-bild och beteende). Rollkonflikter av detta slag är väl dokumenterade stressfaktorer. Härenstam (1989) har i sin avhandling om arbetsmiljön inom fångvården bl a visat på hur rollkonflikter påverkar individen negativt och ger upphov till psykosomatiska besvär. Liknande "fynd" gjorde jag i min studie "Att arbeta på barn- och ungdomshem" (Jönsson 1986)

4.1.3 Om förändringar i det emotionella klimatet

Med emotionellt klimat inbegriper jag dels den allmänna känslöstämning som i psykologiskt hänseende, och under särskilda omständigheter, kan råda kring en person eller en grupp, och dels de reaktioner och attityder som kan uppstå i förhållande till olika konkreta händelser.

Under de två år som jag följt verksamheten på Grönkulla har det emotionella klimatet pendlat mellan "ordning" och "kaos". Sådana svängningar förefaller faktiskt vara helt normala företeelser på institutioner och tycks vara en del av vad man kan kalla institutionsarbetets väsen.

Jag har emellertid inte systematiskt studerat svängningarna i det emotionella klimatet på Grönkulla, men jag har noterat vad som förevarigt. Även andra institutionsforskare har observerat och kommenterat liknande förhållanden utan att särskilt ha forskat kring dessa (t ex Thelander 1979, Segreus 1984 och Eriksson 1987).

4.1.3.1 Oscillation i den sociala organisationen

Jenner och Stensmo har däremot i sina studier av "*Hindbyhemmet*" respektive "*Trollängen*" särskilt studerat, vad de kallat, svängningar i behandlingsklimat.

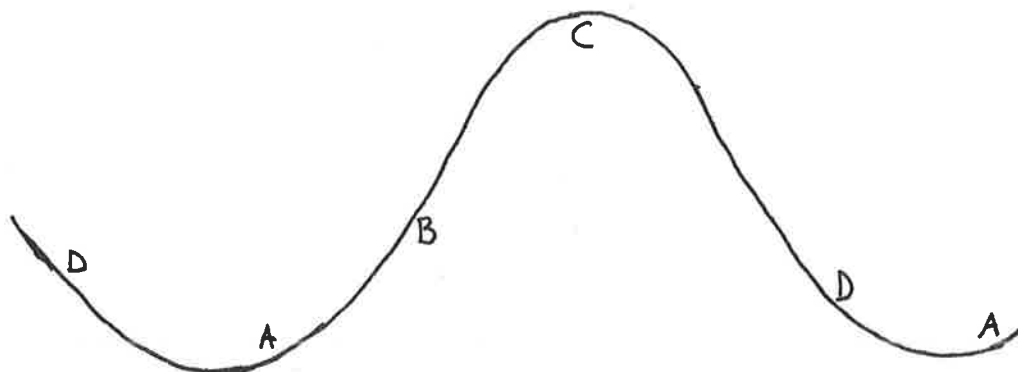
Jenner et al (1979) utförde en sk processtudie av ett behandlingshem för missbrukare i Malmö, *Hindbyhemmet*. Vid analysen av det empiriska använde de sig av en modifierad variant av Rapaports (1960) modell för studier av sociala processer.

Rapaport hade under flera år följt verksamheten vid ett terapeutiskt samhälle i England, *Henderson Hospital*. Ett av hans fynd var upptäckten att behandlingsklimatet tenderade variera över tid (dvs

pendla mellan olika klimattyper). Under en period var klimatet på institutionen öppet och förtroendefullt (sk A-klimat), efter en tid förändrades det till att karakteriseras av misstroende och spänning mellan aktörerna (sk B-klimat), detta övergick sedan succesivt i desintegration och kaos (sk C-klimat), som i sin tur följdes av en period där reparerande krafter tog vid (sk D-klimat). Därefter tog behandlingsklimatet ånyo form av öppenhet och förtroende (A-klimat) osv osv.

Förändringarna i behandlingsklimatet kan beskrivas med hjälp av en sinuskurva, Stensmo (aa s 83):

"Ordning" och "kaos" är två extremer i en social organisations tillstånd. Organisationens ideologi (belifsystem) kan sägas vara ett uttryck för hur man inom organisationen söker balansera mellan dessa två extrempunkter. Avsaknaden av en ideologi (eller mao en bärande idé för verksamheten) kan leda till att det sociala systemet har svårare att bibehålla jämvikt.

Stensmo (aa) framhåller i sin forskningsrapport att i behandlingsorganisationer

"finns ett regelbundet återkommande mönster i en cyklisk pendling mellan ett tillstånd av 'ordning' och 'kaos'. Denna pendling kan beskrivas med hjälp av en sinuskurva (se ovan - min anm). Under tillstånd av 'kaos' framträder motsättning och konflikt tydligt, ångestnivån är hög och samspelet har en aggressiv karaktär. Detta tillstånds antipod 'ordning', kännetecknas av strikt tillämpning av regler som finns för kollektivet, tendens till utveckling av hierarkiskt ansvars- och beslutsstruktur, tendens till arbetsfördelning enligt specialistprincipen och tendens till 'byråkratisering' av arbetet." (s 83)

Jenner et al menade att Rapaports framställning var evolutionistisk till sin karaktär, dvs att det fanns en tendens i den att se förändringar som "automatiska". De menade att de olika faserna, t ex klimat A1 -> A2, aldrig kan vara desamma. Förändringar bör istället ses som ett resultat av deltagarnas aktivitet, då främst som ett resultat av personalens ökade kunskaper och erfarenheter. Ett liknande fenomen beskriver jag noterat på Grönkulla. Svängingarna i behandlingsklimatet är framträdande, men de är kvalitativt olika, A1 är inte lika med A2.

Den emotionella atmosfären på en institution varierar således mellan olika tidpunkter. Detta kommer till uttryck på olika sätt i relationerna mellan deltagarna. Nu är emellertid samspelet mellan människorna på en institution komplicerat och sammansatt och låter sig inte fångas i några fraser eller enkla frekvenstabläer. Det finns naturligtvis inte en enda orsak som förklarar variationerna i den sociala organisationen, hur man vid ett tillfälle kan ifrågasätta en rutin sak och uppfatta den som en viktig principfråga eller hur man vid ett annat tillfälle kan hantera konflikter på ett behärskat och rationellt sätt, etc. Det kan därför vara mera fruktbart att se förändringarna i det emotionella klimatet på en institution som en process med toppar och dalar, pendlande mellan kaos och ordning, desintegration och integration.

Det framgår ganska tydligt i min processbeskrivning av verksamhetens utveckling på Grönkulla att det under "år ett" och "år två" har funnits stora variationer i det emotionella klimatet på institutionen. Dessa variationer har stort sätt samma karaktär som de som Jenner och Stensmo diskuterar.

Klimatet på en institution kan växla ibland från förmiddag till eftermiddag. Men om det skall vara fruktbart att beskriva pendling i behandlingsklimatet bör det finnas en längre varaktighet i de olika faserna. Om man tar för korta perioder kan man riskera att tillmäta enskilda företeelser för stor betydelse. Jag har här valt att söka

spegla förändringarna under tvåårsperioden och att visa på variationerna inom denna period. Dessa variationer diskuterar jag konkret i slutkapitlet, där jag visar på ett empiriskt exempel på pendlingar i det emotionella klimatet i en social organisation och relaterar det till ett sjukskrivningsmönster.

***

NÅGRA KOMMENTARER TILL KAPITEL 1-4.

Min avsikt med denna inledande diskussion är att söka formulera en ansats för att studera mötet mellan behandlare och klienter på ett nystartat ungdomshem. Min utgångspunkt är att söka studera vad som *faktiskt sker* i organisationen. Studiet av arbetsprocessen är det *nav* som mitt undersökningsarbete kretsar kring och utgångspunkt för undersökning av arbetsmiljö på en behandlingsinstitution.

Detta är, som jag ser det, en ansats som ger goda möjligheter till insikt i de handlingar och det skeende som faktiskt äger rum i arbetsprocessen på en institution. Den aspekt av arbetsprocessen som jag fokuserar är *mötet* mellan behandlare och klient.

Mötet kan naturligtvis studeras från olika perspektiv. Jag har valt ett sociologiskt betraktelsesätt. Det är således inte interaktionen i sig, som jag undersöker, utan jag söker istället studera vad som sker i arbetsprocessen och hur skeendet ser ut, för att försöka förstå det som sker.

Jag ser två grundförutsättningar för behandlingsarbetet på en institution. Det är de ramar som avgränsar och begränsar *mötet*. Dessa ramar kan vi kalla *organisatoriska ramar* (fysiskt och juridiskt givna) och *förståelseramar* (handlingar som i ett specifikt menings-sammanhang syftar till legitimitet och självförståelse, uttryckt i riter, ritualer och moralkoder). Jag menar att dessa ramar är avgörande för hur *mötet* mellan behandlare och klient kommer till uttryck i de konkreta vardagssituationerna på en institution. Det handlar i detta sammanhang om huruvida personal och klienter handlar inom ramarna eller bryter genom dem, om olika strategier för att bemästra situationer, om maktrelationer, om hur eller på vilket sätt makt utövas mellan människor på en institution.

I behandlingssituationen är det ofta negativa aspekter som berörs (klientens sociala och psykiska problematik) och som blir framträ-

dande i relationen. Känslor som ilska, rädsla, ångest, och besvikelser är ganska vanliga inslag i arbetet och i dessa lurar vanmakten. Vanmakt är i detta perspektiv ett uttryck för psykosociala arbetsmiljöförhållanden, som kan ge upphov till det jag benämnt psykisk stress.

I de socialpsykologiska processer, som äger rum i den människobehandlande organisationen, och behandlingsarbetarnas strävanden efter socialitet (vilket uttrycks i ett ritualiserat beteende i förhållande till arbetet) finns, enligt min mening, en underliggande problematik - nämligen, *frågan om makt och disciplin som ett karaktärsdrag i en människobehandlande organisation*. Jag menar härvid att frågan om makt och disciplin har att göra med över-*underordningsförhållanden* mellan personal och klienter, mellan organisation och omgivning etc, och med det faktum att *en institution är platsen* (i rumslig bemärkelse) *där makten uppträder explicit, som ett verksamhetsmedel*.

Det övergripande uttalade målet för institutionsplacering av tonåringar är att man vill bryta eller vända den unges destruktiva beteende och livsbetingelser, för att åstadkomma ett för samhället acceptabelt beteende och socialt liv för den unge medborgaren.

Inom socialt arbete på institution är alltså den primära, uttalade, uppgiften att arbeta på att söka eliminera eller åtminstone reducera den unges sociala problem. I detta arbete finns en paradox; samtidigt som det syftar till frigörelse vilar det på tvång och disciplin. Grönkulla ungdomshem är i detta perspektiv en "*social inhägnad*" där utsatta unga (ungdom "på glid") placeras för att fostras eller återfostras.

Jag övergår nu till att redovisa mina iakttagelser av hur makten opererar på ett behandlingshem för tonåringar. Jag har valt att beskriva händelser och situationer genom att göra olika nedslag i den pågående processen, därför att det inte är möjligt att i en sammanhängande redogörelse fånga en verksamhet som omfattar en tidsrymd på två år.

*

D E L 2

"SÅSOM I EN SPEGEL"

ELLER

STUDIER AV MÖTET MELLAN BEHANDLARE OCH UNGDOM

PÅ INSTITUTION

*

*

KAPITEL 5 FÖRBEREDELSEPERIODEN

5.1 BAKGRUND - INSTITUTIONEN FRÅN IDÉ TILL ETABLERING

Tanken på att bygga en institution för ungdom med "tidiga störningar" var i linje med den diskussion som fördes i A-läns landsting i anslutning till den nya socialtjänstlagen. I förarbetena till lagen sägs bl a att landstingen bär ansvaret för att det finns tillräckligt antal institutionsplatser som krävs för en tillfredsställande vård och behandling av utsatta unga. Inom A-läns landsting fanns då ingen institutionsresurs för tonåringar. Detta var alltså upphovet till den behovsinventering som vidtogs och som resulterade i etableringen av Grönkulla ungdomshem.

5.1.1 Behovet av institutionsplatser i A-län

Sociala avdelningen vid A-läns landsting tog initiativ till en utredning avseende kommunernas behov av institutionsplatser för tonåringar. Vid det tillfället fanns inga sådana inomlänsresurser. De ungdomar som blev institutionsplacerade sändes utomläns till institutioner, som kontrakterats. Detta var inte särskilt tillfredsställande med tanke på den närhetsprincip som förordades i socialtjänstlagsutredningen.

Den första rundfrågningen rörde främst behovet av akutplatser. Det framkom att just denna form för institutionsplacering ansågs behövlig. De längre placeringarna gjordes i familjehem eller på institution utanför länet.

I den vårdresursplan som A-läns landsting antog framhölls att landstinget bör stå som huvudman för en akutinstitution för tonåringar. Det konstaterades också att inom landstingsområdet saknas ungdomsinstitutionsresurser för socialt behandlingsarbete.

I socialnämndens plan pekade man på behovet av egna institutionsresurser för tonåringar och underströk särskilt behovet av institutioner dels för behandling av unga missbrukare, och dels för akuta insatser och dels ett hem för längre vårdtider och med undervisningsmöjligheter. Den institution som är föremål för denna utvärdering är ungdomsinstitutionen med undervisningsmöjligheter.

5.1.2. *Enkät till kommunerna inom landstingsområdet*

Sociala avdelningen tillställde länets samtliga kommuner en enkät med frågor angående eventuellt behov av ett hem för "ungdom med tidiga störningar". Man hänvisade till inkomna remissvar på förslaget till vårdresursplan. I remissvaren framkom att det fanns ett klart behov av institutionsplatser för ungdomar som man karakteriserade som "tidigt störda".

Enkäten riktades till "berörda handläggare" och tog upp frågor som: Åldersgrupp som är aktuell, hur många ungdomar som vid tillfället var placerade på sådan typ av hem och var någonstans, vilka var ungdomarnas problem och vilka vårdtider. Av enkätsvaren framkom att man ute i kommunerna bedömde behovet vara störst i åldergruppen 13-16 år. Vårdtiderna som angavs varierade mellan 6 månader till 2 år. Problembilden hos de presumtiva klienterna beskrevs som t ex svårigheter att anpassa sig i skolan, relationsproblem, utagerande, utespring, normlöshet, insiktslösa föräldrar, missbruk eget eller/och föräldrars.

5.1.3 *Institutionen*

Länets kommuner gav således uttryck för ett behov av institutionsresurser för tonåringar med relationsstörningar. Den institution, som är föremål för denna studie gavs en sådan inriktning.

Målgruppen definierades som pojkar och flickor i åldern 13-16 år med tidiga störningar. Sådana ungdomar anses vara impulsdrivna, ha dålig verklighetsförankring, vara svårangepassade i skolan, ha svårigheter vid krav på känslomässigt engagemang och vara svårplacerade. De har ofta flera familjehemsplaceringar bakom sig, och därför behöver dessa ungdomar längre vårdtider - ibland upp till två år angavs.

På institutionen skall finnas resurser och möjlighet till skolundervisning i den ordinarie skolan. Man uttryckte också i underlaget att institutitionen skall ge "ett hemligt och ombonat intryck" och ha en "god yttre miljö". Detta med tanke på de långa vårdtiderna. Vidare så borde det geografiska läget vara så att det fanns tillgång till goda kommunikationer, dels med tanke på personalrekryteringen och dels för att närhetsprincipen i socialtjänstlagen skall tillgodoses.

Intagning skall ske både enligt SOL och LVU. Institutionen skulle ha sex platser. Behandlingsinnehållet angavs också i beskrivningen: I den inledande fasen, skrev man, bör personalen "...särskilt ägna sig åt att nå kontakt med den unge/familjen och öppenvården (socialförvaltningen - min anm.) samt att tillsammans med dem göra upp en behandlingsplan." Vidare skrev man att den kategori ungdomar som avses ofta är utagerande och impulsiva de har därför stort behov av hjälp med att bygga upp förmåga till inlevelse i andras behov och hjälp till att sätta gränser.

I det vardagliga arbetet förutsätts att behandlingspersonalen arbetar med att bibringa ungdomarna självförtroende och förmåga att tåla motgångar, att fungera tillsammans med andra i grupp och att successivt klara av sin skolgång. Ungdomarna skall också, enligt beskrivningen, få träning i att skapa sig en meningsfull fritid. Vidare omtalas att personalen bör skaffa kontakt med arbetslivet för att kunna hjälpa ungdomarna med praktikplatser o dyl. Dessutom pekar man på att "utvecklingen inom institutionsvården riktas alltmer mot hela familjen. Det som började med en förändrad institutionsmetodik vid hem för de yngre barnen bör nu ses som ett behandlingsinnehåll också vid hem för tonåringar."

För att arbetet skall kunna bedrivas framgångsrikt krävs ett nära samarbete med hem/familjehem, skola och den kommunala socialtjänsten. Personalen bör också finnas med i ett övergångsskede då behandlingen avslutas.

Den planerade personalgruppen skulle omfatta tio tjänster fördelade på en föreståndare (heltid) och en biträdande föreståndare (heltid) samt åtta behandlingspersonal. Dessutom ansvarar länskolnämnden för att en speciallärartjänst som är anknuten till verksamheten inrättas på den närbelägna högstadieskolan.

Kostnaderna för driften beräknades till 2,5 miljoner kronor per år varav 50% beräknas täckas av intäkter för tjänster.

Vid sitt sammanträde i juni två år före etableringen beslöt socialnämnden i A-län att godkänna "...driftstarten av hem för vård eller boende i Småstad, med målgruppen pojkar och flickor i åldern 13-16 år" och det uppgjorda driftbudgetförslaget och att verksamheten där skall omfatta sex platser.

Geografiskt är institutionen belägen i Småstad, inom ett äldre villaområde -Idyllen. Då lokalbefolkningen i Idyllen fick kännedom om planerna för en ungdomsinstitution bildades opinioner mot etableringen (mer om detta nedan). Institutionsbyggnaden konstruerades så att den ganska enkelt och till låg kostnad kan byggas om till ett parhus och avyttras om eller då behovet av institutionsplatserna försvinner.

5.2 LOKALBEFOLKNINGENS MOTSTÅND

När planerna på etablering av en ungdomsinstitution i villaområdet Idyllen i Småstad blev offentligt, reagerade en del av de blivande grannarna negativt.

En av de blivande grannarna tog initiativ till en protestlista, som cirkulerade bland de boende i Idyllen. Följebrevet som medföljde listorna var utformade så att etablering av ungdomshemmet kopplades ihop med försämringar i boendemiljön:

"Vi Idyllen måste slå vakt om en redan hårt ansträngd boendemiljö. Grönytor försvinner, ny genomfartsled planeras mm. Placeringen av ett vårdhem för ungdomar skulle avsevärt försämra vår boendesituation. Busliv i skolan kommer dessutom att öka. Vi behöver inte acceptera detta!

Vi vill genom att skriva på denna lista visa en kompakt motvilja gentemot en byggnation av ett vårdhem i området och menar att exploatören - landstinget - inte med framgång kommer att kunna bedriva vård i de nya djärva pedagogiska former som eftersträvas av dem."

Listan samlade enligt lokalpressen ca 150 namnunderskrifter.

På ett informationsmöte som hölls där namnlistan överlämnades till kommunens ansvariga, kom ett stort antal Idyllenbor. Man hade enligt pressen spetsat in sig på en debatt med politiker och tjänstemän, men det blev endast ett kortare informationsmöte där också en hel del personer som bor i Idyllen kom till tals med positiva uttalanden om etableringen.

Nej-sidans företrädare framförde de vanligaste fördomarna om att boende miljön skulle försämrats, kriminaliteten skulle öka i Småstad och drogmisshuset. Dessutom skulle ungdomarna som var boende på institutionen dra till sig tonårgång från andra delar av Småstad och föra busliv. Nej-sägarna föreslog istället att institutionen skulle placeras i norra delen av kommunen eller var som helst bara inte i Idyllen.

Men det fanns även en hel del boende som såg annorlunda på att ungdomshemmet byggdes i Idyllen. En av de närmaste grannarna (som för övrigt blev av med en bit av sin tomtmark) uttalade att: "ungdomshemmet i sig har jag inget emot. Får de bara bra personal där tror jag inte att det blir några problem." En annan av grannarna menade att det handlade om solidaritet. "- Vi kan bara inte tänka så här:

Det är bra att ungdomarna tas omhand, bara de inte kommer hit... Gamla Idyllen är ett fint område. Vore det mina egna barn det handlade om skulle jag givetvis vilja att de kom till den bästa möjliga miljön."

Det blev en irriterad stämning mellan de olika grupperingarna. Företrädaren för landstingets sociala avdelning (avdelningschefen) menade att farhågorna för busliv var överdrivna. De ungdomar som skulle komma till ungdomshemmet "kommer att vara väl påpassade, och de kommer att ha en mycket inrutad fritid." Vidare så gav han Idyllborna ett lugnade besked om att hemmet inte var avsett att ta hand om missbrukande ungdomar, för dem finns andra alternativ.

Sammanlagt hölls tre informationsmöten där bl a politiker och tjänstemän från både landsting och kommun deltog och försökte övertyga lokalbefolkningen om att deras farhågor var överdrivna och att institutionens verksamhet inte skulle medföra några oangelägenheter av det slag som de befarat. Naturligtvis kunde man inte lämna några bindande garantier för att det aldrig skulle kunna inträffa några intermezzon.

Efterhand avtog protesterna och den drivande kraften bland nejsägarna flyttade från området. Numera är grannrelationerna normala.

5.3 PERSONALGRUPPEN

5.3.1 Rekryteringen

Personalen på Grönkulla rekryterades på sedvanligt vis, dels genom att man annonserade internt (i landstingets bulletin för lediga tjänster), dels genom annonsering i lokal- och rikspress.

En diskussion och förhandling med berörda fackliga organisationer om kompetenskrav o dyl hade föregått ledigförklarandet av tjänsterna. Föreståndare och biträdande föreståndaretjänsterna skulle enligt dessa förhandlingar besättas av personer med socionomexamen eller motsvarande teoretisk kompetens samt ha arbetsledarerfarenhet. Det sistnämnda ansågs vara en tungt vägande merit. Den personalkategori som för övrigt skulle rekryteras till institutionen var behandlingspersonal. Dessa förutsågs ha den kompetens som omtalas i avtal. I annonseringen anfördes som exempel på lämplig utbildningsbakgrund: "fritidspedagog eller fritidsledarutbildning, påbyggnadskurs för arbete bland barn- och ungdom med särskilda behov eller gymnasieskolans åk 2 grenen för barn och ungdomsvård eller erfarenhet från liknande verksamhet. Stor vikt lägges vid personlig lämplighet."

Man fick ganska många sökande till de olika tjänsterna. Till tjänsten som föreståndare inkom 21 ansökningar och till biträdande föreståndaretjänsten kom 32 ansökningar (en del av ansökningarna avsåg dock båda tjänsterna). Det var emellertid ingen av de sökande som hade den eftersökta kompetensen, de flesta var inte ens klara med sina examina. Detta var en överraskning för personalrekryterarna, man hade föreställt sig att arbetsledaretjänsterna skulle vara attraktivare.

Vid urval av de som ansågs lämpliga till föreståndare tjänsterna gick man, enligt personalekreteraren, dels efter referenser och dels efter intervjuutfallet. Genom urvalsproceduren sökte man bilda

sig en uppfattning om de sökandes personliga egenskapen, t ex tålamod, omdöme, organisationsförmåga. Emellertid var det ingen bland de sökande som uppfyllde de krav man på förhand formulerat för tjänsternas innehavare, t ex erfarenhet från liknande arbete och erfarenhet av arbetsledning i motsvarande ställning. En ny utannonsering av tjänsterna skulle fördröja igångsättande av verksamheten därför stannade man för en man och en kvinna av de sex personer som blivit intervjuade. Könsfördelningen - en man en kvinna var beslutat på förhand.

Till tjänsterna som behandlingspersonal hade inte mindre än 115 personer sökt, av dessa kallades 15 till intervjuer. Av de som slutligen anställdes var det två som inte hade föreskriven kompetens (dessa två var omplacerade från en vuxeninstitution som lagts ner). Vidare var det bara två av de som anställdes som tidigare arbetat på någon form av ungdomsinstitution, en hade arbetat på ett kollektiv och en på en ungdomsvårdsskola. Båda hade ganska kort erfarenhet. Det var alltså i stort sett en *oerfaren personalgrupp*, i varje fall när det gäller erfarenhet av arbete med ungdomar på institution, som *drog igång verksamheten* på Grönkulla februari "år ett".

5.3.2 *Personalgruppens sociala sammansättning* - *bakgrund, erfarenheter, utbildning*

Jag har i en enkät, riktad till den personal, som var med då institutionens verksamhet påbörjades, ställt ett antal frågor om ålder, utbildning, social bakgrund och varför de sökte sig till Grönkulla.

Personalstyrkan bestod vid öppningstillfället av elva personer (varav åtta arbetade dagtid, tre deltidsanställda med ständig natt). De tre nattanställda slutade sina anställningar redan efter 3-4 månader (en av personliga skäl, kvinna, och de andra två, män, var rörelseidkare som hade nattarbetet som bisyssla, dessa slutade därför att

de utvidgade sina rörelser). Dessa tre sistnämnda har inte besvarat mina frågor. De övriga, samtliga dagtidsanställda, har besvarat enkäten. Det är alltså deras svar som jag redovisar här.

Personalgruppen bestod vid starten av sex kvinnor och fem män (inkl. nattpersonalen, som dock inte finns med i den följande redovisningen). Institutionens förståndare är man och den biträdande föreståndaren kvinna. Den övriga dagpersonalen bestod av fyra kvinnor och två män. Den yngsta i personalgruppen var 25 år och den äldsta 50 år - medelåldern låg på 35 år.

Utbildningsbakgrunden var ganska varierande. En av de anställda hade socialpedagogutbildning, en var socionom, tre fritidsledare och två hade fritidspedagogutbildning, samt en var utan formell utbildning (vårdare).

Jag frågade dem också om vilka *fortbildningskurser* de gått innan de började på Grönkulla. En svarade att han hade gått en kurs i familjeterapi (100 tim), en hade gått en drogkurs (36 tim) och en hade gått "div. idrottsledarekurser"

Det var bara en av de som anställdes, som *tidigare* hade *erfarenhet* av arbete inom socialtjänstens institutionsverksamhet (hon hade arbetat drygt ett år på ett Hasselakollektiv). De övriga hade andra slags erfarenheter av ungdomsarbete, t ex på barn- och ungdomspsykiatrisk klinik, och inom fritidsverksamheter.

På min fråga om - *varför sökte du arbete på Grönkulla* - fick jag ganska likartade svar: "Har alltid haft en önskan att hjälpa ungdomar med sociala problem." "För att jag ville arbeta med ungdom på ett ungdomshem (till skillnad från BUP, där jag arbetat tidigare), spännade att vara med och starta upp en ny verksamhet.", "I grunden mitt engagemang och intresse för tonåringar som 'mår dåligt'. Och eftersom jag provat på lite olika former (övervakare, kontaktperson, fosterföräldrar och Hasselakollektiv) så tyckte jag att det var intressant att vara med och starta en institution typ Grönkulla.",

"Mer hoppfullt att arbeta med ungdom än vuxna psykiskt sjuka.", "Jag tyckte också att jag som person lämpar mig för detta arbete.", "Vill le vara med och bygga upp något från början inom område jag är intresserad av. Inbillade mig bättre kunna utnyttja ideér inom nytt område. Vill se och vara med hela processen från början.", "Man får satsa mycket, men får mycket tillbaka.", "Intressant att vara med och starta upp en helt ny institution."

I ett annat sammanhang (studier om arbete och arbetsmiljö på institutioner, se Jönsson 1986) har jag frågat efter skäl till varför man sökt till institutionsarbete, har man svarat i stort utsträckning på samma sätt som Grönkulla personalen. Nämligen, intresserade av att hjälpa utsatta unga människor. Bakom detta finns ganska ofta, har det visat sig, olika typer av behov som den enskilde söker tillfredsställa. Det kan vara behov av att bli bekräftad, vinna självkänedom eller behov av att utöva kontroll över andra. Det finns alltid risk att sådana mål inte kan tillfredsställas i klientarbetet, vilket kan ge upphov till psykiska stressymtom. (Edelwich & Brodsky 1980)

I citatsammanställningen ovan framskyntar dels att man vill hjälpa unga människor i nöd, dels att få vara med och påverka utformning av verksamheten redan i begynnelseskedet och dels att man tycker om att arbeta med människor.

Social bakgrund. Samtliga i personalgruppen, utom en, var antingen gifta eller sambo. Fyra av dem hade inga egna barn, tre hade små barn 4-9 år gamla och en hade barn som var över 25 år. För att få en komplett bild av de anställdas sociala bakgrund, frågade jag om föräldrars yrke/sysselsättning. Jag redovisar här faderns yrke, utifrån detta kom två av de anställda från arbetarhem, tre från hem där fader var egen företagare och en från jordbrukarehem, och en från ett högre tjänstemannahem. Medan de flesta av de ungdomarna som placerats på Grönkulla kommer från arbetarhem.

Fem av de anställda bodde på orten, medan tre pendlade till sitt arbete, en hade sex mil, och två ca tre mil till arbetsplatsen.

5.3.3 Introduktionsveckorna

De båda föreståndarna anställdes ett par veckor före de övriga i personalgruppen. De hade dessutom ett eget introduktionsprogram. Den 19 januari träffades de för första gången och de kommande veckorna var fyllda av olika slags information, något som de i efterhand menade var för kompakt. Under de två första veckorna rörde informationen och utbildningen förståndares uppgifter och ansvarsområden: t ex information om Grönkulla ("fastigheter m m"), de träffade olika chefer inom landstinget, besökte centralförrådet (fick där information om inköpsförfarande, rekvisition etc), PA-frågor och ekonomi (anställningsfrågor och budget), deltog i föreståndareträff, fick introduktion i hur att hantera inskrivningar; utskrivningar, vårdrutiner, arbetscheman etc. Vidare besöktes Grönkulla (som då fortfarande var lite av en bygghälsan) vid ett par tillfällen. De hade också kontakt med en socialsekreterare som kommit in med en förfrågan om ev. placering av en ung klient.

Måndagen den 2 februari träffades för första gången de personer som skulle bilda Grönkullas första personalgrupp. De flesta var helt obekanta med varandra. Den enda kunskap som exv föreståndarna hade om sin kommande personalgrupp var den genomgång som de fått vid träffen med personalsekreteraren, då de informerades om vilka som anstälts (föreståndarna hade alltså inte deltagit i anställningsproceduren och hade inte haft någotsomhelst inflytande över vilka som anställdes. Det var inte heller meningen enligt personalsekreteraren).

Det var ett ambitiös introduktionsprogram som lagts upp för de nyanställda. De flesta jag samtalade med efteråt angående introduktionsprogrammet menade det det var "intressant och lärorikt", men "alltför späckat", "det var svårt att ta åt sig allt", "var kanske för mycket på en gång". Det är naturligtvis ett avvägningsproblem, hur omfattande en introduktion skall vara. Landstingets företrädare menade att de utformat programmet efter den kunskap man hade om de nyanställdas tidigare erfarenheter.

Den personalgrupp som anställdes var alltså helt oerfaren avseende arbete med ungdomar "med tidiga störningar" (som målgruppen var definierad i underlaget för institutionsetableringen) intagna på institution. En av punkterna på programmet var "presentation av forskningsprojekt". Jag presenterade under denna punkt avsikten med min forskning på Grönkulla och att jag avsåg att följa verksamheten under två år. Detta mottogs positivt.

Vid det tillfället frågade jag bl a personalen hur de definierade begreppet "tidiga störningar" och vad de såg för slags ungdomar som blivande klienter. Den diskussion som följde på mina frågor tolkade jag så att de vid den tidpunkten inte hade reflekterat över vare sig de tänkbara klienternas problematik eller vad som låg i begreppet. Det framkom också att vid anställningsintervjuerna hade intervjuarna bara helt ytligt berört institutionens målgrupp. (I slutet av introduktionsperioden höll emellertid chefen för sociala avdelningen ett par föreläsningar för dem i ämnet.)

Samtidigt som informationsflödet pågick skulle man i gruppen lära känna varandra. Man upplevde då att det var avsatt för lite utrymme för att "lära känna varandra" samtal. Avsikten var ursprungligen att verksamheten skulle starta direkt efter dessa veckor, att det inte blev så berodde helt på att de inte hade några ansökningar om inskrivning av klienter från kommunerna - detta förhållande gav emellertid gruppen "utrymmet" de saknade inledningsvis.

Personalgruppen fick alltså ytterligare några veckor på sig att lära känna varandra och att diskutera kring frågor om ideologi, regler och förhållningssätt (det skulle dröja en bit in i mars innan den första klienten skrevs in). Under de första veckorna var entusiasmen hög, man sydde gardiner, köpte krukväxter till rummen, kompletterade köksutrustningen och gjorde matinköp etc. Något inflytande över inredningen i övrigt - val av möbler o dyl - hade inte personalen. Det stod landstingets inköpsavdelning för. Personalens uppgift härvid bestod i att packa upp och placera ut möblerna i respektive rum.

De första veckorna som följde bestod alltså till stor del av praktiska göromål, men det förekom också samlingar där man diskuterade regler, normer och förhållningssätt. Det fanns en viss spänning inför de väntade klienterna och en uttalad förväntan att komma igång med klientarbetet.

De diskussioner som fördes var ganska abstrakta, men frågeställningarna konkreta. De allra flesta satt emellertid ganska tysta under dessa diskussioner, det var mest Alf och Katarina (de båda förståndarna) samt Lars och Anna (behandlingspersonal) som deltog aktivt och kom med de flesta inläggen. Det finns i och för sig en ganska naturlig förklaring i att ingen hade tidigare arbetat på en sådan här typ av institution.

Vid ett av mötena som jag deltog i redogjorde Anna, som arbetat drygt ett år på ett kollektiv för missbrukarungdomar, för sina erfarenheter och hur de arbetat med ungdomarna på kollektivet. Personalgruppen hade också gjort också en del besök på andra institutioner under denna tid. Det som de såg där och det de fick veta genom samtal med personal på dessa ställen blev betydelsefulla inslag i diskussionerna.

Man pratade alltså om olika regler och normer som skulle råda på Grönkulla för de ungdomar som kom dit. Den ideologiska framtoningen blev att man skulle arbeta med ungdomar som grupp, alla fasta aktiviteter skulle vara gemensamma, och att deras dagliga liv skulle struktureras starkt. Man hade den uppfattningen att de ungdomar som skulle tas in just behövde en fast strukturerad dag och vuxna omkring sig som kunde vara stabila förebilder.

Vidare kom de överens om att under den första veckan efter intagning skulle ungdomarna inte få lov att gå ut på stan' utan följeslagare. Någon "permission" under det första veckoslutet skulle inte heller förekomma. Om det blev fysisk konfrontation med någon ungdom, skulle de i personalgruppen som var närvarande hjälpa den utsatte kollegan. Själva skulle de göra allt för att undvika fysiskt tvång - "på

sin höjd agera bromskloss i dörren". Frågan om parrelationer mellan ungdomar inskrivna på institutionen kom också upp i diskussionerna. Man var här helt överens om att sådana inte skulle få förekomma endast sk syskonrelationer skulle vara tillåtna.

Frågan om handledarresurs fördes på tal, men man drog ut på det. Behovet kändes inte särskilt aktuellt, det fanns inga klienter.

Föreståndaren hade arbetat fram ett förslag om huvudmål och delmål för verksamheten, som antogs:

"Huvudmål: Att vara ett hem för vård och boende enl SoL (§11) och utgå från principerna om närhet, kontinuitet och flexibilitet. Att ge de ungdomar i åldrarna 13-16 år, som placerats både enl LUV och SoL av socialtjänsten, med tidiga känslomässiga störningar, en långsiktig och individuell behandling, som syftar till att förbättra deras förmåga att fungera i relationer och som självständiga individer, samt införliva normer och värderingar och lära sig sociala färdigheter för att kunna fungera i olika sociala sammanhang. Att behandlingen ska bedrivas utifrån ett dynamiskt och pedagogiskt synsätt.

Delmål:

Möjliggöra grundskolekompetens.

Förstärka olika försvarsmekanismer.

Förstärka olika jagfunktioner.

Förbättra relationerna till föräldrar, syskon och andra viktiga personer.

Förbättra olika ADL-funktioner.

Öka kunskapen om normer och värderingar i samhället.

Ett drogfrött levnadssätt.

Uppmuntra olika fritidsintressen.

Öka förmågan att lösa konflikter på ett konstruktivt sätt.

Förstärka föräldrarnas roller och ansvar (kompetens).

Gott samarbete med socialtjänst och andra myndigheter."

Det blev ingen diskussion kring innehållet i detta dokument, de flesta var tysta. Jag tolkade avsaknaden av analyser och inträngande diskussion om mål och ideologi som viss osäkerhet inför arbetsuppgifterna som förestod personalgruppen och ovana att diskutera policyfrågor av detta slag. Framförallt så diskuterade man inte innebörderna i att, "behandlingen skall bedrivas utifrån ett dynamiskt och pedagogiskt synsätt."

Dagarna för den unge klienten (och personalen) schemalades från väckning till sänggående:

Dagsrutiner på Grönkulla

Väckning sker individuellt
 Frukost serveras kl 7.15
 Bäddning av sin säng
 Vi går till skolan ca 7.45
 Lunch serveras kl 12.00
 Middag serveras kl 16.00
 Läsläsning mellankl 17.00-1800
 Aktiviteter 18.00-19.30
 Fri tid för utgång eller annat 19.30-21.00
 Kvällsfika ca 20.00
 Senast inne-tid 21.00
 Vi går och lägger 22.30

Helgrutiner på Grönkulla

Frukost serveras mellan kl 9.00-10.00
 Middag serveras kl 14.00
 Vi äter ett lättare mål på kvällen.

Veckoschema på Grönkulla

- Måndag:** Vi går till Y-hallen och badar.
- Tisdag:** Stormöte kl 18.00, därefter gör vi någon gemensam aktivitet med Grönkulla som utgångspunkt. Tvättning, man lämnar sina smutskläder, sorterar för tvätt.
- Onsdag:** Städning av rummen fram till kl 19.00
 Därefter tid till egna aktiviteter.
 Byte av sängkläder varannan vecka
- Torsdag:** Vi går till gymnastiksalen på Idyllenskolan och har någon form av aktivitet.
- Fredag:** Packning av egna saker om man skall åka hem över helgen.
- Lördag:**
- Söndag:** Någon form av aktiviteter som helgpersonalen och elever har hittat på.

Vidare delade man in den praktiska verksamheten i olika ansvarsområden, som fördelades på personalen att ha hand om. Under den inledande perioden arbetade alla på dagtid. Något som jag särskilt

noterade var att de inte diskuterade sina roller under dessa inledande veckor. Det var alltså med en spänd förväntan som personalen på Grönkulla såg fram emot att börja det "verkliga arbetet".

KAPITEL 6 DEN FÖRSTA KLIENTEN

6.1 PER 14 ÅR FLYTTAR IN PÅ GRÖNKULLA

Klienten var en ung pojke, Per 14 år. Han hade under en tid fungerat dåligt i hemmet och kommit på kant med sina föräldrar pga bl a kraftigt utagerande beteende och småsnatterier hemma. Pojken har flera äldre bröder och hade vissa svårigheter att "hävda" sig i gänget han umgicks med - pojkar som var några år äldre. Per kom ofta i slagsmål och blev lite av en skräckfigur på skolan och fritidsgården.

Efter att vid ett tillfälle ha rymt hemifrån och deltagit i en bilstöld kom han till barnpsykiatri för utredning. En tid efter denna stal han ytterligare en bil på sin hemort och körde till sjukhuset och ville bli inlagd igen på kliniken. Under utredningstiden hade Per haft en kontaktperson, som han knutit an till och fått förtroende för.

På avdelningen var han enligt barnpsykiatriens utlåtande, utagerande och hade vid ett tillfälle eldat i sin säng. Efter aggressionsutbrotten föll han ofta i gråt. Barnpsykiatriens bedömning var att Per behövde vistas i en mindre grupp och behövde trygghet och en fast struktur kring sig.

Pers socialsekreterare vände sig till Grönkulla som då var nystartat med en förfrågan om plats. Efter samtal i personalgruppen där förestandaren informerade om barnpsykiatriens utlåtande och den information som socialsekreteraren givit acceperades Per som klient på institutionen. Innan han flyttade in var han på besök tillsammans med sina föräldrar och socialsekreteraren. Vid den tidpunkten var institutionen just färdiginredd och "skinande blank". Föräldrarna var emellertid tveksamma till placeringen, men lät sig övertygas om riktigheten av socialsekreteraren.

6.2 MÖTET MELLAN PER OCH GRÖNKULLAS PERSONALGRUPP

Per mötte en entusiastisk personalgrupp och personalgruppen mötte en osäker och egentligen ganska rädd pojke som befann sig mitt i sin pubertet. Personalen hade under de senaste veckorna sett fram emot "att få komma igång", "och att få testa saker i praktiken som vi snackat om", som en av behandlingspersonalen uttryckte det då jag frågade om deras möte med Per.

Den första veckan fick han inte gå ut ensam (det var en regel som man tidigare bestämt sig för). Per, som kom från en annan kommun, hade inga bekanta i Småstad. De första dagarna var han mest på institutionen och följde med personalen när de gjorde inköp och deltog i de aktiviteter som fanns schemalagda.

Efter några dagar skulle han introduceras i skolan. Skolgången blev inte alls så lyckad. Det visade sig t ex att de flesta eleverna i den klass som Per skulle gå i redan kände till honom - hans föräldrar har ett fritidshus i närheten av den ort där eleverna kom ifrån (det var alltså en sk landsbygdsklass han skulle gå i). Detta, att han redan var ökad för sina tidigare eskapader bland eleverna, bidrog till negativa förväntningar på Per. Han blev enligt läraren, Tord, "tvungen att visa sig tuff inför de andra eleverna". Det omdöme som Tord gav mig om Per var att han upplevde honom som en "kraftigt utagerande kille, rent av lite störd" och att han var svår att jobba med i skolsituationer. Tord sade också att han sett att Per "snabbt drogs till det sämsta klientelet på skolan".

Pers utagerande kom mestadels då han trängts in i ett "hörn" och skulle stå till svars. Den första tiden var dessa inte så framträdande, han visade snarare ett stort behov av närhet. Hans (som var Pers kontaktperson) berättade för mig att Per i början "var alltid där vi var, man fick inte ens gå på toa - då stod han på andra sidan dörren och pratade med en".

Situationen på institutionen blev emellertid alltmer svårhanterbar för både Per och personalen. BUP hade i sitt utlåtande uttryckt att man ansåg att han "behövde en fast struktur" och det fick han också under den första tiden på institutionen. Personalen höll benhårt på regler man tidigare bestämt (och de hade kraft att göra det, de var tolv mot en). De tillrättavisade honom för hans språkbruk - det var förbjudet att svära, han blev tillsagd att inte ha fötterna på soffbordet, att bädda sin säng, att tvätta sig, att ställa in disken i diskmaskin... osv. Per fick bara ringa ett begränsat antal telefonsamtal "1 ggn/dag till föräldrarna och varannan dag till övriga". (cit. ur rapportboken) Personalen höll en strikt kontroll över honom inne på institutionen, i dagboken uppmärksammas de att "kolla bäddningen på morgonen + hygien".

Detta blev för mycket för honom, efter en kort tid (mindre än två veckor) började han göra motstånd. Det är ganska vanligt att den unge klienten känner sin integritet, sitt personliga jag, hotad då han utsätts för personalens "tryck" och försöker göra motstånd. Detta gjorde också Per. Uppenbart är att han upplevde övervakningen och kontrollen som hotfull och att personalen hade svårt för att få honom att förstå och underkasta sig institutionens normer och regler. Enligt socialsekreteraren hade "han känt sig bevakad av alla" och det var han faktiskt också.

Per var ensam klient på institutionen och mötte en entusiastisk personalgrupp, som gått och väntat på att "testa" sig själv och visa för varandra vad man kunde. En av behandlingspersonalen menade att man blev på något sätt tvungen att visa att det fanns verklighetsförankring i talet om handfasthet och principfasthet som man pratat om innan Per kom till Grönkulla.

I och med att han var ensam klient klarade de av att "tjata, tjata". Men, berättade Hans för mig, "vi upptäckte snart att det blev en konstlad situation med den här ensamma killen och en personalgrupp som var jättesugna på att jobba - synd om stackaren."

På skolan och fritidsgården hade han träffat andra ungdomar som han började umgås med - de flesta av dessa var enligt personalen mindre bra sällskap. Per började dra sig undan, ibland gick han inte till institutionen efter skolan, ibland vägrade han gå till skolan, ibland kunde han säga jag går ut och röker och så försvann han. Personalen åkte runt och letade, men hittade honom sällan.

Flera i personalgruppen berättade för mig att de var osäkra på hur de skulle hantera den nya situationen (Pers rymningar/avvikningar). Vi visste inte riktigt vad vi hade för befogenheter, vad vi kunde och inte kunde. Vi tordes inte handgripligen ta honom med.

Inom personalgruppen talade man en hel del om hur man skulle göra. Åsikterna gick ut på att Per vistades där enligt SOL och att man inte i längden kunde hålla på att jaga honom på stan'.

I rapportboken framskyntar personalens rådvillhet, när det gällde att gripa tag i problemet. "Kl 18.30 gick vi till badhuset för att bada ... Vi badade ca 1 timme. När vi skulle gå hem avvek Per från badets entré, och var sedan spårlöst borta... ca kl 23 kom Per hem, ... 00.15 gick Per till sängs. Han mådde inte bra, men somnade meddetsamma. Vi bestämde att han skulle stanna hemma fr. skolan påföljande dag."

Nästa dag avvek han från institutionen och höll till på skolgården. I rapportboken står: "Tord hittade honom, han vägrade gå i skola, ej heller tillbaka till Grönkulla", vidare var Per "mycket orolig och aggressiv", "bråkig vid läggdags".

På behandlingskonferensen dagen därpå (onsdag) beslöt man att straffa Per. Han skulle inte få gå ut på några dagar: "ingen frigång förrän tidigast måndag" och "inget återlämnande av tändare finns inlåst i nyckelskåpet". Straffet hade avsedd verkan. De närmaste dagarna förlöpte lugnt. Per hade besök av anhöriga och man var på bio tillsammans med honom. Men på lördag och söndag hade han besök av en pojke som personalen kände till och som de tyckte var mindre

lämpligt sällskap. På söndageftermiddagen avvek Per från institutionen, men kom tillbaka senare på kvällen. Personalen som jobbade då "ställde honom mot väggen" och i dagboksmarginalen antecknade de: "ej ut ensam denna vecka".

Naturligtvis avvek Per genast, nästa dag smet han ut två gånger. På tisdagen fattades ett nytt beslut av arbetsledningen: "Beslut efter gårdagens 'rymning': Per får inte ha cykeln, den skall vara inlåst. Skall ha sällskap alltid när han går ut t o m fredag."

De åtgärder som personalen vidtog för att söka stävja Pers avvikningar från institutionen framstod alltmer som handlingar i vanmakt. Det de bestämde omintetgjorde Per nästan omedelbart genom att smita i obevakade ögonblick. Han blev också besvärligare i skolan "med mycket testningar och provokationer... Hans (kontaktpersonen -min anm.) går han mest på. Ytterligare ett hål i väggen på hans rum... I ett obevakat ögonblick när han var ute och rökte, stack Per iväg." Personalen var ute och letade (som vanligt) i flera omgångar, men hittade inte honom. Strax efter kl 22 dök han upp "genomblöt och påverkad av öl. Åt en macka och stoppades i säng..." (ur rapportboken)

Enligt anteckningar i rapportboken mådde Per mycket dåligt den sista dagen han var på institutionen (han avvek på kvällen och kom inte tillbaka mer trots att personal träffade på honom flera gånger och försökte övertala honom): "Nån'ting var fel redan när Per kom hem från skolan, provokationer vid maten..." Efter middagen ville han gå ut en stund, man kom överens om att han skulle vara tillbaka en halv timme senare. "Men så blev icke fallet. Två av personalen åkte ut och letade. Strax efter kl 21 träffade de honom på fritidsgården.

I rapportboken har de som letade efter honom skrivit att han: "Mådde dåligt, aggressiv, förtvivlad, olycklig det verkade vara en salig blandning känslor som tryckte på." De hade tidigare ringt till

läraren och frågat om det hänt Per något i skolan. Men enligt Tord hade det inte det, utan det "hade funkat jättebra". (Senare fick man dock veta att Per varit i slagsmål på skolgården med en något äldre elev.)

De två som träffade Per försökte förmå honom att följa med tillbaka till institutionen. Han vägrade emellertid och gick sin väg. Personalen följde då efter honom på gatan, en till fots och en i bil. De skrev att: "Vi pratade med Pers tjejekompisar, som hade åsikter om att vi vaktade, att han var instängd, att han inte fick göra nånting som var roligt mm". Efter en stunds vandring tappande de bort honom (trots att Hans av tillfällighet kommit förbi, stannat och också deltog i "förföljandet" i sin bil).

Man hade fått veta att en av Pers 'skumma' kompisar nyligen flyttat in i en egen lägenhet. Alf, föreståndaren, som också deltog i letandet for iväg till lägenheten, men Per var inte där. Senare ringde de till polisen och bad om hjälp med letandet, men ingen Per "dök upp på hela natten."

Eftermiddagen dagen därpå ringde han på hemma hos Hans, som i sin tur ringde till Grönkulla och berättade att Per var hemma hos honom. De som arbetade för dit och försökte övertala honom att följa med, men han vägrade istadigt. Senare på eftermiddagen träffade man på honom igen nu utanför fritidsgården, han satt i en fritidsledares bil. Margareta, som letade, ringde till Alf som kom och försökte övertala honom att följa med, men han vägrade, då tappade Alf tålamodet och drog honom ut ur bilen. Det uppstod ett tumult, men efter en liten stund lugnade det hela ner sig och Margareta fick med Per hem till sig för att fika och titta på TV. Vid 23-tiden sa Per att han behövde besöka toaletten, men han smet iväg.

Ånyo började letandet. Några av personalen hittar honom slutligen på torget vid 01-tiden på natten, men Per var inte alls intresserad av

att följa med dem till institutionen. (Enligt polisen hade Per tillbringat natten i en trappuppgång, där de träffade på honom vid 7-tiden på morgonen. Han hade vägrat att tala med dem.) Med föräldrarnas tillstånd efterlystes nu Per.

Personalen fortsatte sitt letande. En av nattpersonalen skrev: "Åkt en sväng vid 01-tiden för att leta... kvart i 4 samtal från polisen att Per var där, han blev ditkörd av två killar i en vit volvo." Bosse som jobbade natt åkte upp och hämtade honom, men då de kom fram till institutionen ville Per inte gå in, utan smiter sin väg. Bosse åkte runt och letade men "...såg inte röken av Per."

Föreståndaren hade till jour- och nattpersonalen skrivit ett meddelande: "Till natten: *Per får inte lämnas ensam i natt, får inte gå ut och röka. Någon skall vara hos Per även i sovrummet, jour + natten får turas om att vara med Per. Ytterkläder + skor låses in.*" (Min emfas !)

Men Per kom aldrig till Grönkulla den natten (lördagen). På måndagen träffade Alf och Hans föräldrarna, Per och socialsekreteraren på socialförvaltningen i Pers hemkommun (pappan hade själv hittat sin son och tagit honom med hem). Både Per och hans föräldrar var eniga om att han inte skulle åka med Alf och Hans tillbaka till Grönkulla och så blev det.

*

Jag frågade Katarina (bitr föreståndaren) om hur hon uppfattat händelseutvecklingen.

Leif: Varför rymde er klient? Stod han inte ut med den uppvaktande personalen? Blev han "överbehandlad"?

Katarina: Ja det kan nog vara en förklaring, sedan tror jag i och för sig att vi tog nog inte tag i honom ordentligt. Vi markerade nog inte ordentligt att 'nu skall du vara kvar här' och med alla medel, på något vis. Sedan blev det så att det blev så många grejor, så att det blev för mycket för honom att reda ut. Det tror jag att han visste om, att det blev så mycket som skulle tas itu med helt enkelt. Det blev bara mer och mer, jag tror att det också var en orsak.

Leif: Hade ni inga behandlingskonferenser där ni slog er ner och diskuterade?

Katarina: Nej, det gjorde vi nog inte. Överhuvudtaget var vi nog rätt försiktiga på alla sätt och vis.

Leif: Gentemot varandra?

Katarina: Ja, både gentemot varandra och gentemot honom. Klart att man diskuterade och så där, men det var väl också det att nu ville alla handla på något vis. De ville inte sitta och snacka för det hade vi gjort tillräckligt tidigare. Men det blev rapporter och så.

Leif: Hur var det i personalgruppen, var alla överens om hur ni skulle handla?

Katarina: Nej det var vi nog inte, det fanns en del meningsskiljaktligheter om hur hårt man skulle gå fram. Men vi diskuterade det inte speciellt mycket egentligen.

Leif: När han skrevs ut, hur upplevde du det?

Katarina: Jo, det kändes inte bra, för vi hade tillåtit att han var borta i tre dygn och hans föräldrar hittade honom.... På något vis förstod jag föräldrarna, för vi hade ju inte....(ohörbart på bandet) .....

6.3 SAMTAL MED PERS SOCIALSEKRETERARE

I journalanteckningarna finns en liten marginalanteckning om ett telefonsamtal från Pers socialsekreterare, som fångade min nyfikenhet: "P.hade till soc sekr uttryck rädsla att tvingas tillbaka till Grönkulla... Föräldrarna ringt (till soc sekr - min anm.) och undrat om vi på Grönkulla var arga på dem".

Långt senare berättade socialsekreteraren följande för mig: På söndagskvällen, samma dag som Per hittats av pappan och pojakens kontaktman i hemkommunen, ringde mamman till henne "i ett upprivet tillstånd" och berättade att Per rymt från institutionen och att han varit borta i tre dygn och sovit hos kompisar och i en trappuppgång och att han nu var hemma och att de inte ville att han skulle tillbaka till institutionen. Hon hade inte blivit informerad av föreståndaren att Per rymt från Grönkulla.

Dagen därpå kontaktade hon föreståndaren och de avtalade ett möte samma dag. Föreståndaren, Pers kontaktperson på institutionen och Per, hans föräldrar och socialsekreterare möttes på socialförvaltningen i familjens hemkommun. Per hade inför mötet "uttryckt rädsla för att vi (dvs föreståndaren och socialsekreterare - min anm.) skulle tvinga honom tillbaks". Hon tillade att mitt i den här olyckliga placeringen och den minst sagt olyckliga utskrivningen fanns det också något gott, och att Per "växte när föräldrarna sa 'nej, du får inte gå tillbaks dit' och att han såg då att 'mina föräldrar bryr sig faktiskt om mig'."

Men, "...det var ingen positiv placering. Det var en misslyckad placering även från min sida. Det är ju jag som får ta hand om det här på hemmaplan - den här misslyckade placeringen." Hon hade fått övertala föräldrarna att pröva att låta Per vistas en tid på Grönkulla, och själv trott att det var bra för pojken, på hemvägen efter det första besöket på institutionen. Hon hade då känt att föräldrarna blev tveksamma. De hade uttryckt en oro över att deras son kom att vara ensam där, men också över vilka andra ungdomar som skulle tas in - de var rädda att det skulle vara missbrukare. Samtidigt, menade hon, var de osäkra på om de gjorde rätt som lät institutionsplacera sonen.

Socialsekreteraren hade tagit hjälp av Pers kontaktman (som är polis i kommunen) för att "...peppa familjen och att lyfta fram det positiva med att vara på Grönkulla ett tag. Jag kände ett krav på mig att det måste hända något för förhållandet var inte bra som det var... Det var kanske ett utslag av en viss osäkerhet hos mig själv."

Först hade hon fått "...ett bra intryck av föreståndaren. Jag fick förtroende för honom". "Vi hade flera samtal innan placeringen. Därför blev jag förvånad när jag senare upplevde osäkerheten hos dem." Personalen var osäkra på sin uppgift, ingen byggde t ex upp

en relation till Per, utan de satsade mer på bevakning. "När man är osäker, det är då som man blir kontrollerande... Jag hade också en känsla av att de bara såg felen och bristerna hos Per. Ingen gav sig vinn om att söka lyfta fram det mjuka, goa, fina som också finns hos den lilla kille han också är.. Jag kände att de bara upplevde honom som stökig och bökig och bråkig."

"...det här med trovärdighet är A och O... Vi upplevde inte dem som trovärdiga i att lösa konflikter, och skolan mötte senare familjens förtroende." Det var också så att ".. de tog inte kontakt med mig när det var något som inte fungerade - det fick jag senare reda på på omvägar. Det tog jag upp - då på måndagen - med föreståndaren. Det är ju självklart att ni måste prata med mig, sa jag, det är vi som placerande kommun som har det yttersta ansvaret."

"... de bygger inte upp relation till familjen, om ett arbete med en ungdom som Per skall lyckas, är det mycket viktigt att familjen får förtroende för institutionen." När det gäller fallet Per hade föreståndaren klargjort för henne att de inte kunde tänka sig att arbeta med hela familjen, men hon hade ändå hoppats på att personalen skulle bygga upp en relation och bli trovärdiga. Den enda kontakt de hade med familjen rörde praktiska frågor typ hämtning och kläder och detta ger ingen trovärdighet.

En del av misstroendet till Grönkulla förefaller bottna i att det inte fanns någon dialog mellan socialsekreteraren och företrädare för institutionen, varken under placeringstiden eller efteråt. Hon hade upplevt att personalen drog sig undan och att om hon kontaktat dem så trodde hon att de skulle uppleva det som om hon gjorde det för "att knäppa dem på näsan". Hon saknade att föreståndaren inte tog någon kontakt med henne efteråt.

6.4 KOMMENTAR

Det förekom aldrig någon utvärdering av Pers vistelse på Grönkulla. De konsekvenser som detta fört med sig är bl a att socialförvaltningen i Pers hemkommun inte längre betraktar Grönkulla som ett alternativ vid eventuell institutionsplacering av ungdom, skolan (kurator och skolpsykolog) och den barn- och ungdomspsykiatriska öppenvårdsmottagning, som haft kontakt med familjen, och inte minst Pers föräldrar har uttalat att de inte har något förtroende för institutionen.

I forskningslitteraturen finns många exempel som visar på att ungdomar som omhändertas för vård och behandling på institution reagerar som Per gjorde. Institutionens regelverk blev hotande för hans personliga jag och begränsade hans territorium. Tolv vuxna ägnade sig uteslutande åt att sätta upp gränser för honom (må vara i all välmening). Det framkom att han berättat både för sina tjejkompisar, föräldrarna och socialsekreteraren att han kände sig inestängd och bevakad av personalen. Motstånd mot behandling är en vanlig reaktion hos en tonårig klient. Rymningar och avvikanden är ofta ett metabudskap till de vuxna. Avvikandena tenderar att inträffa då de vuxna visat den unge att de inte klarar av att möta eller förstå dennes behov.

Personalgruppen var helt oerfaren - ingen hade tidigare arbetat på en sådan här typ av institution. De hittade helt enkelt inga medel för hur de skulle handla för att hålla sin klient kvar på institutionen. De sökte inte heller hjälp utifrån (vid denna tidpunkt fanns ingen handledare knuten till institutionen), inte ens socialsekreteraren som dock har det övergripande ansvaret över klienten kontaktades förrän alla broar var brända, inte heller Pers föräldrar kontaktades för att medverka att lösa problemet.

Då man i personalgruppen konfronterades med det nya och okända - att arbeta med en klient som gör motstånd mot deras behandlingsambitio-

ner - växte vanmaktsskänslorna. Ju fler restriktioner, övervakning och punktmarkering av Per, desto desperatare blev hans handlande.

Mot slutet av Pers vistelse blev även personalens handlingar irrationella t ex förföljandet i bil och till fots för att övertala honom att komma tillbaka, alla beslut om utgångsförbud etc gjorde Per vanmäktig. Hans avvikningar var en kamp för ett eget handlingsutrymme. Personalen såg i detta läge inte några utvägar, medel eller möjligheter att förändra situationen och handlade alltmer i blindo.

Arbetsprocessen på en institution är i sig också en läroprocess, att lära i och av arbetet är en viktig del av den enskilde behandlingsarbetaren kompetensutveckling. Moxne (1984) skriver: *"Att lära genom erfarenhet är i grunden att lära sig något om sociala relationer. Man får kunskap om sig själv och sitt förhållande till andra människor."* (Min emfas) Men för att man skall kunna lära sig av sin erfarenhet måste man reflektera över händelserna och analysera dem. Det är helt enkelt så att man måste vinnlägga sig om att söka förstå vad som skett, och det kan man bara göra genom att värdera erfarenheterna. Det är alltså genom att utvärdera de kvalitativa aspekterna i arbetshandlingarna som man lär-genom-erfarenhet. *Detta skedde alltså inte på Grönkulla.*

Utskrivningen av Per blev (under de former det tog sig) ett misslyckande för personalen och för Per. Han var deras första och dittills enda klient. Var den efterföljande "tystnaden" ett uttalat uttryck för att det är otillåtet att misslyckas? Vad betydde händelserna och utfallet för det fortsatta arbetet på institutionen? Detta är frågor som jag återkommer till längre fram i texten.

KAPITEL 7 I VÄNTAN PÅ NYA KLIENTER

7.1. PERSONALGRUPPEN SÄNDS UT PÅ PRYO

Tiden efter utskrivningen av Per och fram till sommaren, då nya klienter skrevs in, blev enligt Hans "...den tyngsta tiden, då kändes det rätt hopplöst." Dessa känslor delade han med de allra flesta i personalgruppen. Det att de inte lyckades hålla Per kvar på Grönkulla, frestade hårt på självkänslan. Margareta berättade för mig att "då kändes det som ett nederlag - det gjorde det. Vi funderade över vad vi gjort galet." Och Hans tyckte att de "...ältade det fram och tillbaka."

Men någon egentlig utvärdering av arbetet med Per blev aldrig utförd. Det "blev av någon anledning aldrig gjort att vi pratade genom det...dåligt att det blev så", sade Katarina till mig då jag frågade om de utvärderat händelsen.

Det kändes tungt och överkligt att gå till den tomma institutionen, var det vanliga svaret på min fråga hur det kändes att komma till jobbet och det fanns inga klienter där. I detta läge trängde sig existensiella frågor på. Hur länge kan arbetsgivaren acceptera att det inte finns ungdomar här? Människor i omgivningen och bekanta till personalen började ställa frågor om vad de sysslade med. Även på landstinget fanns det en del undran, men enligt sociala avdelningens chef "accepterade man att de, så här initialt, inte hade klienter". Han hade rapporterat det dels till ordföranden för sociala nämnden och dels till ekonomiavdelningen. I detta läge var ännu alla införstådda med att det kunde vara trögt i inledningen, men efter en tid började andra intressenter göra sig hörda. Men personalen fick fortfarande uppmuntrande tillrop från landstingets sociala avdelning - det ordnar sig snart, eller -vad fantastiska ni är som står ut att gå här utan klienter, etc. Men det gjorde de faktiskt inte. Flera i personalgruppen har berättat för mig att de kände sig stressade och oroliga, fick ont i magen och blev lätt förkylda.

Under de första veckorna fyllde de tiden med att göra en del studiebesök på liknande institutioner och på barn- och ungdomspsykiatrisk verksamheter, hos polisen, fritidsverksamheten osv. För att få en meningsfull sysselsättning föreslog en tjänsteman från sociala avdelningen att de kunde gå ut och på pryö, vara några veckor på någon av landstingets andra liknande verksamheter. "Det var när vi märkte hur illa de började må, föreslog vi det här", berättade en av de ansvariga på landstinget för mig.

Förslaget möttes först med misstro från personalen. Vad är detta här för något? Det är ju det här jobbet som vi sökt. Men efteråt var alla ganska nöjda med arrangemanget och några var mycket nöjda, "man fick tillbaka lite av den entusiasm man haft i början", sa t ex Anna. Samtliga utom föreståndaren och biträdande föreståndaren var ute på en pryoplats under en till tre veckor. Givetvis möttes de av undran och nyfikenhet av personalen på de ställen de pryöde.

Under tiden personalgruppen var ute på pryön, arbetade föreståndarna på att söka rekrytera nya klienter. De kontaktade socialförvaltningar och anordnade "öppet hus" på institutionen.

En del kontakter angående klienter kom till stånd, men det blev bara två av dessa som blev aktulla för inskrivning. En flicka (f.-72) skrevs in den 19/3 och ut den 24/3, utan att ha vistats på institutionen. Kvällen innan hon skulle komma till Grönkulla rymde hon hemifrån (hon ville inte dit), hon var inte motiverad och enligt socialsekreteraren fanns det ingen grund för LVU.

I början av maj skrevs en pojke (f.-72) in. Han vistades inte heller på institutionen, utan i detta fall bedrev Alf och Katarina ett motivationsarbete i hemmet. Men både pojken och hans mamma var negativa. Då Alf och Katarina kom på besök smög pojken ut bakvägen och gömde sig i skogen tills de åkt. De fick aldrig kontakt med pojken och de krävde ett psykiatriskt utlåtande om pojken innan de ville ta in honom. De skrev därför ut honom redan efter några veckor.

För att "puffa på" (som man uttryckte det) socialförvaltningarna sände föreståndarna en skrivelse till kommunerna den 13 april:

"Vi har nu haft öppet en tid på Grönkulla ungdomshem som tar emot ungdomar 13-16 år med bl a relations- och skolproblem. Placeringstid cirka 6 mån-2 år. Vård enligt SoL eller LVU.

Då vi fortfarande har platser som är outnyttjade vill vi på detta sätt informera om att vi har verksamhet igång hela sommaren med olika aktiviteter planerade, t ex kanothajk, dagsutflykter med olika mål och innehåll och en kortare eller längre resa inom landet.

Vi tycker att sommaren kan vara en bra tid att placera ungdomar hos oss, då vi kan erbjuda en strukturerad tillvaro som just den här typen av ungdom behöver - inte minst under sommarmånaderna. Att leva friluftsliv tillsammans ger dessutom stora möjligheter att lära känna varandra och lägga grunden för fortsatt behandlingsarbete på Grönkulla under hösten.

Förfrågningar kan ske direkt till föreståndaren".

Vidare så inbjöd de (15/4) socialförvaltningar till öppet hus:

"Fredagen den 8 maj mellan kl. 9.00-16.00 kommer Grönkulla ungdomshem i Småstad att hålla öppet hus. Syftet är att repr. från socialtjänsten skall få möjlighet att få information om verksamheten vid ungdomshemmet och se hur det ser ut.

Kaffe kommer att serveras och någon anmälan behövs inte.

Adressen är ...."

Dessa trevare gav en del kontakter, flera nya socialsekreterare hörde av sig under maj.

7.2 NY VÄNTAN - IFRÅGASATTA, DEBATT I LOKALPRESSEN,
INTERPELLATION I LANDSTINGET, HOT OM STÄNGNING

Under tiden hade personalen börjat återvända till den fortfarande tomma institutionen. Ganska snart sjönk modet och hopplösheten började breda ut sig igen. Tillståndet i personalgruppen återverkade också på arbetsmoralen, man fann det meningslöst att gå skift och arbeta natt i en tom institution och att hålla tider blev inte längre så viktigt. Den tjänsteman på landstinget, som hade haft hand om kontakterna började, enligt personalen, "ändra ton". Hon tyckte att de uppträdde passivt, var slarviga, "satt med fötterna på bordet och läste serietidningar."

Trycket på sociala avdelningen hade också ökat. Lokalpressen och lokalradion hade blivit tipsade om att i Småstad fanns ett ungdomshem med en stor personalgrupp och inga klienter. Den offentliga uthängningen av deras situation ökade naturligtvis stressen hos personalen och när de dessutom fick veta att en moderat landstingsledamot, Artur Frisk, inkommit med en interpellation till landtinget om nedläggning, steg ångestnivån ytterligare i gruppen.

"Är socialnämndens ordförande beredd

-att omedelbart inställa marknadsföringen utomläns av ungdomshemmet i Småstad?

-att överföra personalen vid hemmet till andra tjänster, så snart lämpliga vakanser uppstår och att snarast låta utbjuda hemmet till försäljning på den öppna fastighetsmarknaden?

-att medge av i budgeten reserverade, ännu oförbrukade medel för verksamheten vid ungdomshemmet till annan verksamhet enligt Förvaltningsutskottets bedömning..."

Med dessa ord krävde Artur Frisk (m) att institutionens skulle läggas ned. Han uttalade också i den pressdebatt som följde att "Personalen går sysslolös och ägnar sig åt interna samtal och vårbruk på tomten." Chefen för sociala avdelningen tillbakavisade att personalen "ägnade sig åt trädgårdssysslor", men tillstod att klientrekryteringen inte varit som man förväntat.

Då Artur Frisk besökte Grönkulla i början av maj, fanns där helt riktigt inga klienter och personalen var sysslolös. Men, sade föreståndaren till lokaltidningarna, sedan Frisk besökte oss, "har mycket förändrats...inom kort kommer vi att få hit den första gruppen ungdomar."

Strax innan tidningsdebatten hade personalen dessutom fått besked om att verksamheten måste vara igång ordentligt senast 1:e oktober annars måste man ompröva det realistiska i att bedriva verksamheten. Internt på landstinget diskuterades igångsättningsvårigheterna och detta datum hade nämnts av ordföranden på ett nämndsammanträde. Det var då främst omsorgsverksamheten som gjort vissa framstötter, man behövde lokaler för gruppboende, men förmodligen hade underhand en diskussion bland politikerna bidragit till uttalandet.

Då personalen fick kännedom om detta vid ett besök av personalsekretären och kontaktansvarige tjänstemannen på sociala avdelningen, sjönk modet under ytan. Eller som Anna beskrev det för mig:

"Jag kommer otroligt väl ihåg det, det var som att slå undan fötterna på varenda kotte i det här huset. De sitter vid bordet allihop och två kvinnor från landstinget. Jag kommer in, jag kom alltså senare, det var som en begravningstämning - den låg och dallrade i rummet. Det var då vi fick veta det där datumet - 1:e oktober. Det var en stor vändpunkt, därför det kom nästan som en blixtn från en klar himmel, att tonen ändrades fruktansvärt kvickt från att ha varit väldigt förstående..."

Hotbilden som målades upp för den hårt ansatta personalgruppen var: är inte verksamheten snart i full gång, stängs institutionen. Pressen på personalen, att det skulle ske något snart, var stor och det var under denna press som de diskuterade intagning av ungdomar.

Hotbilden bidrog, enligt gemensam utsaga, till att de snabbt accepterade de förfrågningar som inkom. Hade det inte varit för den press som de ansåg att de utsattes för, hade man varit mera noggrann vid intagningen av ungdomar. Nu var det så att man accepterade en del av ungdomarna på muntliga uppgifter från socialsekreteraren och de sociala utredningar kom in senare.

7.3 DISKUSSION OM SOMMARENS VERKSAMHET - MOTSÄTTNINGAR I PERSONALGRUPPEN

I den pressade situation som personalgruppen befann sig i vid denna tidpunkt kom motsättningar, som ledde till konflikter, upp till ytan. Det var främst två frågor som det blev motsättningar kring: Den ena var ett förslag om att skjuta på intagningarna och istället ta ut gemensam tidigarelagd semester för att därefter starta på nytt, mot att verksamheten skulle fortsätta som planerat med vikarier och halva personalstyrkan på semester under respektive semesterperiod. Den andra frågan rörde ungdomsgruppens sammansättning.

I diskussionen om huruvida de skulle skjuta på intagningarna eller ej utkristalliserades tre grupper: en för och en emot och en som inte sade något - inte ville ta ställning. Framträdande i gruppen för att verksamheten snarast skulle komma igång, var Alf och Lars. Anna och Katarina var de som mest talade för en senareläggning. Någon omröstning ägde inte rum. Gruppen som var för en senareläggning av intagningarna gav med sig, den bestod av tre kvinnor, medan den andra gruppen bestod av tre män. Vidare fördes en diskussion om de ungdomar som accepterats. Det var främst Anna som kritiserade Alf för att för snabbt ha accepterat de förfrågningar som kommit in. I ungdomsgruppen som togs in fanns det en flicka som då inte fyllt tolv år och en som redan fyllt sexton, dessa var åldersmässigt utanför institutionens målgrupp.

Motsättningarna kring verksamhet och gruppssammansättning ledde till öppen konflikt mellan Alf och Anna. Redan tidigare hade det funnits en tendens till konflikt mellan dessa två. Alf upplevde sig kritiserad på ett orättfärdigt sätt av Anna. Hon hade vid olika tillfällen kritiserat arbetsledningen för att de, enligt hennes förmenande, inte såg till att förslag om t ex intagningar blev ordentligt diskuterade i personalgruppen och för att det inte fanns former för beslut. Konflikten mellan dessa två skärptes efter sommarens händelser och blev ett dominerande inslag i arbetet under hösten och vintern.

KAPITEL 8 EN SOMMAR FYLLD AV KAOS OCH FÖRVIRRING

På mindre än två veckor, i början av juni "år ett", flyttade sex ungdomar in på institutionen. I rapportboken (5/6) har någon i personalgruppen skrivit:

"Börja om från början.... börja om på nytt... Ja så var det äntligen dags igen. Lisa + mamma hämtades av Lars, så dom kom lagom till maten. Malin med fosterföräldrar ... kom på kvällen."

Samma dag som de två sista i ungdomsgruppen kom gick halva personalstyrkan på semester. De vikarier som skulle ersätta dem var liksom den ordinarie personalen oerfarna - ingen hade haft ett liknande arbete tidigare. Detta kom att få förödande konsekvenser för de ungdomar som flyttade in på Grönkulla.

Personalen kände sig osäkra inför mötet med de nya ungdomarna. Tiden efter misslyckandet och utskrivningen av Per hade varit psykiskt pressande för dem. De hade haft ett hot om avveckling av institutionen hängande över sig. Dessutom stod de inför något okänt - att möta ungdomar i en grupp. Det var alltså sex ungdomar som kom till Grönkulla, fem flickor och en pojke.

Beskrivningen av de ungdomar som vistades på Grönkulla under den tid som forskningen pågick bygger på uppgifter från olika utredningar. Sakinnehållet är autentiskt, men vissa personuppgifter, personliga förhållanden, personnamn och eventuella tidsuppgifter som inte var oundgängliga för själva sakinnehållet har ändrats eller uteslutits för att skydda den unges integritet.

8.1 UNGDOMARNA

Lisa 12 år, invandrarbarn från ett sydeuropeiskt land, placerad enligt SoL. Föräldrarna var skilda och det hade varit en uppslitande vårdnadstvist om flickan. Fadern satt i fängelse för grov misshandel av modern. Lisa hade dock, enligt uppgift fungerat tillfredställande

i skolan. När hon var 11 år hade det emellertid uppdagats att hon anlagt bränder i källare i bostadsområdet där de bor. Detta ledde till kontakt med barnpsyk. Sedan har flickan ertappats med snatteri och småstölder i hemmet.

På inrådan från socialsekreteraren som hade hand om ärendet gick mamman, som är ensam vårdnadshavare, med på placering utom hemmet, men hon var emot familjehemsplacering, så Grönkulla blev aktuellt. Mamman uttalade också rädsla för att fadern skulle kidnappa Lisa när han kom ut ur fängelset och föra henne ut ur landet. Några veckor efter Lisas placering åkte mamman ensam på semester till sitt hemland. Den vårdplan som skrevs för Lisa var knapphändig: Mamman besöker Lisa på institutionen: Lisa har kvar sin barnpsyk-kontakt. Placerings-tid ca 1 år. *Någon individuell behandlingsplan skrevs inte.*

*Desiré 13 år, invandrarbarn från ett östeuropeiskt land, placerad enligt SoL. Föräldrarna skilda, mamman ensamstående med tre barn. Anledning till placeringen på Grönkulla var, enligt den sociala utredningen skolproblem, skolk, snatterier och häleri. Desiré brukade också vara borta hemifrån ibland flera dagar i sträck utan att mamman visste var hon fanns. Första gången flickan aktualiserades hos polisen var hon bara tio år. Den arbetsplan (vårdplan) som formulerades var att hon skulle placeras sex månader på institutionen och att mamman skulle göra regelbundna besök där. Målet uttrycktes så: "Desiré skall efter vistelsen på ett bättre sätt klara av de krav vuxna och samhället ställer på henne." *Någon behandlingsplan skrevs aldrig.**

Malin 15 år, placerad enligt SoL. Omhändertagen enligt BvL redan vid födslen (fadern alkoholiserad och modern hade psykiska besvär). Föräldrarna skiljdes då Malin var fyra år. Långvarig vårdnadstvist, som resulterade i att hovrätten utsåg särskild förmyndare åt flickan. Mamman har hela tiden, enligt den sociala utredningen, varit kritisk till familjehemsplaceringen (Malin har varit i tre olika familjehem) och pappan var etablerad missbrukare. Malin har under

åren växlat mellan tre miljöer med helt olika normer. När hon blev 12 år ökade hennes koncentrationssvårigheter och hon fick problem med skolgången. Malin rymde flera gånger hem till mamman, enligt utredningen, därför att hon tyckte att fosterföräldrarna var alltför stränga. Mamman ordnade med en barnpsyk-kontakt för Malin, men detta ökade bara motsättningarna till fosterföräldrarna, som var negativa till åtgärden. Bl a ansåg de "...att barnpsyk satte griller i huvudet på Malin genom att prata om frihet. Fick de ej bestämma hur de vill ha det så kunde vi se oss om efter ett nytt familjehem", skrev socialsekreteraren i sin utredning.

Malin placerades i jourhem, men hennes problem blev allt besvärligare hon skolkade från skolan, snattade och vid ett tillfälle eldade hon på skolans toalett. I ansökningshandlingarna skrev socialsekreteraren att hon trodde att ett "boende på Grönkulla är fn den bästa lösningen för Malin då hon ej bedöms kunna knyta an till en ny familj. Hon har trots allt sina rötter hos fam. E och kan genom vistelsen på Grönkulla få hjälp med att skapa en god relation med både familjehemsföräldrarna och biologiska föräldrarna. Malin själv är positiv till ett boende på Grönkulla." (Vid ett tidigare tillfälle hade hon och föräldrarna besökt institutionen.) *Inte heller här skrevs någon individuell plan för vistelsen.*

Gabriella 16 år, placerades enligt SoL, men ansökan var ursprungligen enligt LVU. Länsrätten upphävde beslutet sedan Gabriella och hennes mamma accepterat institutionsplaceringen. Flickan har tidigare varit placerad i olika fosterhem - från sex års ålder tills hon blev tolv år, då flyttade hon hem till mamman och dennas sambo.

Tidigt på våren (samma år då hon kom till Grönkulla) hade hon berättat för skolkuratoren att hon var rädd för sin styvpappa - han missbrukade alkohol och misshandlade hennes mamma. Kuratorn gjorde en anmälan till socialförvaltningen. Samtidigt hade det kommit in en anonym anmälan om att styvpappan missbrukade alkohol och ofta slog på både Gabriella och mamman. Något senare flyttade flickan hem till

en kamrat och blev tillfälligt familjehemsplacerad. Till socialsekreteraren hade hon sagt att hon inte ville bo hemma pga styvpappan. I utredningen skrev socialsekreteraren att hon funnit att Gabriellas styvpappa "...är mycket förtryckande gentemot Gabriella" och att flickan "...är besviken på mamman."

Efter ytterligare några veckor aktualiserades Gabriella på nytt. Denna gång pga snatterier och misshandel i ett par fall. I detta sammanhang rymde hon från familjehemmet. Då socialsekreteraren fick reda på att Gabriella skolkade från skolan och åkt till Stockholm med en kamrat. Enligt vissa rykten som nådde socialsekreteraren skulle Gabriella ha sniffat. Detta föranledde ett ordförandebeslut om LVU. Efter utredning på barnpsyk togs kontakt med Grönkulla. Gabriella och mamman besökte institutionen och accepterade placeringen. *Varken vårdplan eller behandlingsplan blev skrivna för hennes vistelse.*

Emma 15 år, placerad enligt SoL, men ansökan var formulerad enligt LVU pga att flickan vägrade samtycke. Placeringen var avsedd att vara över sommaren, med en eventuell förlängning till årsskiftet - men Emma är fortfarande kvar på institutionen. Emmas mamma och hennes sambo missbrukar alkohol periodvis. Mamman var mycket ung då hon födde Emma, som under sina första levnadsår bodde hos sina morföräldrar. Sedan har hon vistats i olika familjehem varvat med boende hemma hos sin mamma. Flickan var i ständig konflikt, enligt socialsekreteraren, med mamman som hon försökte förmå att sluta dricka och sambon som hon menade var den som fick mamman att missbruka alkohol. Någon behandlingsplan skrevs inte.

Robert 13 år, placerades enligt SoL, anledningen var, enligt ansökan, att föräldrarna inte klarade av Roberts utagerande beteende. Under våren hade han kommit i mindre gott sällskap, snattat och fått problem med skolgången. Placeringen av Robert på Grönkulla var i första hand avsedd att vara över sommarmånaderna, så att han kom från kamrater med dåligt inflytande. Till hösten skulle han börja på

högstadiet, skulle skolgången inte fungera kunde det bli aktuellt med längre placering. *Inte heller i detta fall skrevs någon behandlingsplan.*

8.2 KAOS OCH FÖRVIRRING

Några rutiner för inskolning av nya klienter hade man inte på Grönkulla, annat än att en ny klient inte fick gå ut första veckan utan personal och att de skulle tillbringa första veckoslutet på institutionen. Detta blev naturligtvis ganska svårt att följa då sex ungdomar anlände till institutionen inom loppet av tio dagar.

Ganska tidigt hade personalen grovplanerat sommarens verksamhet och sammanställt nya dagsrutiner som skulle gälla för sommarmånaderna då det inte förekom någon skolgång. Två saker hade man bestämt på förhand - dels skulle de fara iväg på en kanothajk och dels att hyra en stuga. De övriga aktiviteterna skulle man planera tillsammans med ungdomarna.

8.2.1 Sommarens händelser vecka för vecka

Jag skall ganska utförligt behandla sommarens händelser vecka för vecka med utgångspunkt i vad som planerats. Personalens anteckningar i rapportboken och mina observationer, samtal och intervjuer med dem utgör mitt underlag för beskrivningen av sommarens händelser. Jag gör här en särskilt detaljerad beskrivning av händelseförloppet, därför att jag uppfattar denna period som mycket viktig för den vidare utvecklingen av institutionens verksamhet. Under denna period förlorade personalen greppet över verksamheten och sommarveckorna blev till sist ett inferno, där både personal och ungdomar for illa.

Fredagen den 5 juni anlände de två första klienterna, det var två flickor. *Lisa* hämtades i Storstad av Lars i institutionens minibuss - mamman följde med och bodde över första natten. *Malin* kom med sina fosterföräldrar senare på kvällen. Dagen därpå åkte personalen, mamman och de båda flickorna till en närbelägen sjö. Efter det åkte samtliga in till Storstad och lämnade av *Lisa* och hennes mamma. Under helgen var *Malin* ensam med personalen på institutionen.

Vecka 24.   *"Vi är på Grönkulla och har detta som bas för olika aktiviteter."*

På måndagen åkte Lars och Katarina tillsammans med *Lisa* och *Malin* för att titta på sommarhus som var till uthyrning. På kvällen åkte de till Storstad med *Lisa*, som skulle hem till sin mamma. "Lugn kväll med kortspel o. TV."

Dagen därpå skjutsades *Malin* till Loforsen. Hon skulle på kanothajk med fritidsgården på sin hemort. På vägen dit fick Jenny god kontakt med *Malin*, de talade om "allt (= killar, förhållanden, fritid, mm)". *Malin* var förväntansfull och glad att träffa sin 'bästis'. På kvällen hämtades *Lisa* vid tåget från Storstad, "...åkte upp till sjön. Plockade liljekonvaljer, avslutade kvällen med fika och alfapet."

Under onsdagen anlände *Desiré* till institutionen. På förmiddagen var *Emma*, som skall flytta in, på besök. *Lisa* och *Desiré* bekantade sig med varandra. På eftermiddagen hade *Gabriella* infunnit sig på institutionen, hon och *Desiré* fann varandra snabbt. Katarina kommenterade i rapportboken: "*Lisa* blir rätt liten jämfört med dem... Vi gick igenom dags- o. veckorutiner. *Desiré* och *Gabriella* reagerade med suckar, fniss o. fnys över det mesta."

På kvällen kom *Lisas* mamma på besök (hon skulle vara kvar över natten). Mamman blev "...förskräckt över de större flickornas vokabulär o. uttryckte oro över att *Lisa* skulle ta efter det el. börja röka" (de båda andra flickorna rökte). Arne, som jobbade natt samtalade

med Lisas mamma på natten. Han kommenterade samtalet i rapportboken "...hon var verkligen orolig över att Lisa skulle påverkas i negativ riktning av Gabriella och Desiré."

På morgonen nästa dag (tisdag) påpekade personalen för Desiré att det var absolut förbjudet att röka inomhus. Hon hade fått veta det dagen innan, men brydde sig inte. Då Lisas mamma skulle åka berättade hon för Katarina att hon kände oro för Lisa och att då hon och flickan varit på besök tidigare, hade Lisa efteråt sagt att hon skulle ta livet av sej för det var så hemskt att komma till Grönkulla.

Senare på eftermiddagen bestämde personalen att man skulle göra en utflykt till Storstad. Det som hände på resan var upptakten till det som senare utvecklades till kaos och kamp om makten. Margareta kommenterar i rapportboken: "Innan vi kom ut på motorvägen hade flickorna psykat Anna ang. bilkörningen. Vi stannade och pratade med dem en stund, antingen skulle vi åka eller vända pga deras uppkäftighet. Det blev lugnt och vi fortsatte till Storstad, där Anna hämtade ut pengar på posten... Gabriella bad att få gå till sina kompisar vid videocafeét... Jag vägrade detta, vilket hon inte brydde sig om... Kompisarna och flickorna var mycket uppkäftiga och allmänt otrevliga, menade på att Gabriella skulle vara hos dem. Fick med dem till bussen där Anna väntade. Gabriella sur och förbannad också över att hon fick för lite klädpengar. Beslöt då att kan de ej följa våra regler åkte vi hem utan att handla. Pratade med alla när vi kom hem om varför vi ej fullföljde resan."

Nästa dag bestämde personalen att man skulle åka iväg för att lyssna på en musikfestival. Detta uppskattades inte särskilt av ungdomarna, som "...var tjuriga, ville åka hem, sitta i bussen osv. Men de fick inte sin vilja fram."

Vid läggdags ropade Lisa från sitt rum till Gabriella: "Jag vill ha mina tidningar din lilla hora." Gabriella blev rasande och rusade

mot Lisas rum, emellett lyckades Hans stoppa henne. Han sa till dem att på Grönkulla tillåts inga skällsord och "...att det är dax att dom börjar vårda sitt språk."

På söndagen kom Malin tillbaka efter kanothajken trött men nöjd. Mot kvällen gjorde ungdomar och personal en utflykt till den närbelägna sjön, några badade. Det uppstod konkurrens mellan flickorna om vem som skulle vara med vem. Kvällen och veckan avslutades med TV.

Vecka 25. *"Vi befinner oss på Grönkulla och firar eventuellt midsommar på Norrgårdskollektivet."*

Veckans första anteckningen i rapportboken lyder: "Margareta! Snacka med Desiré om snattning!" Inget finns antecknat om aktiviteter. Vad jag erfarit vid mina samtal med personal, så var det inget ovanligt att det fanns dagar som man inte kom från institutionen dels pga dåligt väder, men också pga "strul". Ungdomarna ställde inte upp på de förekommande rutinerna, sängbäddning, toalettstädning, matlagning, etc, utan konflikter. Straffet för detta blev att man inte gjorde några utflykter sådana dagar.

Vid läggdags (det var vanligt att ungdomarna blev oroliga och stökade då) protesterade Gabriella - hon ansåg att det var orättvist att hon som var 16 år skulle lägga sig samma tid som en 11-åring. Det uppdagades då att någon varit i Desirés rum och stökat till där: "ser ut som en orkan dragit genom det, sängkläder på golvet, innehålllet från en Niveaflaska utspillt på bordet, någon målat med smink på väggen." Personalen kallade samman ungdomarna för att diskutera det som hänt, men det ledde inget vart, inget ville ta på sig ansvaret och de andra anklagade istället Desiré för att stjäla från dem.

Dagen besökte Lisas socialsekreterare institutionen och informerade om att flickans pappa, som nu var på fri fot, krävde att få veta var flickan fanns.

Dagen tillbringades på institutionen. "Regnet bara öser ner, så aktiviteterna är inställda." Vidare fanns en intressant kommentar i rapportboken: "Robert hänger på Gabriella och Emma, de tre är ofta på ett rum, vilket vi försöker att hindra."

Efter personalkonferensen på onsdagen skrev föreståndaren i dagboken några beslut som personalen skulle uppmärksamma: "Desiré: har lätt för att på olika negativa sätt försöka bli accepterad av gruppen. Viktigt att D. är med i gruppen. Avvakta med att ta upp snatterier i affärer under Grönkullatiden... Frigång under kontrollerade former. Gabriella: Helgen. Permission lördag. Kolla vart hon skall. Frigång under kontrollerade former. Lisa: Frigång. Motverka att hon tar efter negativa beteenden från de andra ungdomarna. Emma: får besök av sin morbror i kväll. Hänger gärna efter Gabriella... Tar med sig Robert i detta. Malin: Frigång."

På torsdagen avvek Desiré och Robert, men de återvände dock efter ett par timmar. Föreståndaren antecknade en del förhållningsorder till personalen inför midsommarhelgen: "Gabriella får åka och besöka kompis fr lö fm till ca 22 på kvällen. Frigång. Desiré får åka på permission till X-stad lörd fm till sönd em. Ring modern på lö fm o. tala om hur det går på Grönkulla. Frigång. Avvek under ca 2 tim men återkom frivilligt. Lisa Frigång. Fadern ringt och fått tillstånd att komma hit på lördag... Han får inte ta med Lisa härifrån, utan personal. Lisa pratat med fadern på telefon, vet ej om vad. Åtgärd: Prata med L om faderns samtal, om vad som samtalet innehöll. Robert varit på 'rymmen två timmar idag men återkom frivilligt. Ingen frigång. Emma. Ingen frigång. Malin Frigång. Får åka bort lö o. sö om hon har någonstans att åka."

Midsommarafton. På förmiddagen åkte man som planerat med institutionens buss till Norrgårdskollektivet (en institution för unga missbrukare) för att fira gemensam midsommar. På kollektivet uppträdde Grönkullaungdomarna "ohyfsat, svor och bar sig illa åt", enligt vad personal från Norrgården berättat för mig.

Resan var inte särskilt lyckad. Men fanns det egentligen något verkligt intresse från Grönkulla ungdomarnas sida att fira midsommar där? Det var trots allt beslutat innan de kom till institutionen. Norrgårdskollektivets personal kastade ut dem.

På kvällen avvek Robert. En av personalen sprang efter och försökte få honom att återvända - men förgäves. Då gick Gabriella och Malin efter honom, och lyckades få honom med sig tillbaka. Men redan efter tio minuter avvek han igen. Denna gång lyckades man stoppa honom ute på gården. "Han var helt inne på att åka hem. Han var nervös, hade stor hemlängtan. Svår att nå.", skrev Jenny i rapportboken. Hon lyckades få in honom på hans rum, väl inne föll han i hejdlöst gråt. Jenny ringde till förståndaren, efter samtalet ändrade han sitt tidigare beslut att Robert inte hade "frigång" till att pojken skulle få "vara tillsammans med sina föräldrar hela dagen till ca 22.00. Men ej sova över hemma. Eftersom vi tror att det blir jobbigare för honom att åka till Grönkulla igen."

Midsommandagen. Robert var hemma över dagen "...tillbaka redan kl 15. Det var en annan Robert som kom tillbaka, han var glad." Gabriella kom tillbaka arg för att hennes styvpappa ringt till institutionen och ifrågasatt att hon fick åka in till Storstad ensam - han hade sett henne på stan'. På söndagen packade man inför kanothajken, och så var veckan till ända.

Vecka 26. *"Vi åker på kanothajk 22, 23, 24/6 förslag på deltagare Lars, Jenny, Lars-Göran och Olle. Resten av veckan finns vi på Grönkulla."*

Rapportboken innehåller inte några anteckningar från hajken. De uppgifter om hur det var under denna utflykt har jag fått genom samtal med två av behandlingsarbetarna. Det var den bästa sommaraktiviteten, sa de. Visserligen hade ungdomarna ett "horribelt språkbruk", med mycket användande av könsord och svordomar. Men det inte var riktat mot personalen direkt utan mer ett uttryck för bristande

vett. Det hade också varit mycket positivt att se att ungdomarna klarade av strapatserna, förvisso var det mycket gnäll i början. Men efterhand lärde de sig att samarbeta och sista dagen på hajken var riktigt bra. Dessutom gav utflykten ungdomarna en grupp känslan, som varit ett av motiven. Det som var dåligt, enligt Lars, var att det inte blev av med ett "efterarbete", en slags uppföljning av det som var bra i det man gjorde då.

Torsdagen gick åt till att vila och packa upp efter utflykten. På fredagen samlades deltagarna för utvärdering av paddlingen. Under genomgången frågade personalen bl a ungdomarna vad de tyckte varit bra respektive dåligt på hajken.

Lars höll i mötet. Han berättade för mig att det var påtagligt att ungdomarna trots allt var ganska nöjda, men att de hade svårt för att uttrycka sig då de skulle ge sitt omdöme. Det blev mest sådant som "otillräckligt med smörgåsar", "ni är knäppskallar", och "ta dig i aschlet".

På lördagen blev Gabriella och Malin skjutsade till sina hem av personalen (Robert och Emma hade åkt tidigare). Helgen blev lugn, bara de två yngsta flickorna var kvar. Minigolfspel, ridning och bad. "Det har varit en lugn helg."

Vecka 27. *"Vi finns på Grönkulla eventuellt kommer vi att försöka plocka jordgubbar under veckan."*

De inledande kommentarerna i rapportboken lyder: måndagen "...flöt ganska bra förutom att det var lite strul vid matlagningen, Gabriella vägrade laga mat." "... vid läggdags börjar strulet. Robert, Gabriella och Malin skall sova på samma rum. Kl 01.45 är jag uppe och flyttar in Robert på sitt rum, där stannar han. Malin och Gabriella kommer sakta men säkert in på sina rum... Vid 02.30 är det lugnt i huset."

Dagen därpå allmän (tidig !) väckning som straff för strulet kvällen innan. Förmiddagen ägnades åt storstädning. Ungdomarna hjälpte motvilligt till.

Kl 11 rymde Desiré, Gabriella, Robert och Lisa från institutionen. På stationen delade de upp sig, Robert åkte hem till sina föräldrar, Desiré och Gabriella åkte till Xstad, medan Lisa försvann och kom aldrig tillbaka. (Det visade sig senare att pappan gömt undan flickan och skickat iväg henne till sitt ursprungliga hemland i sydeuropa. Flickan bodde där hos släktingar, tills mamman, nästan ett år senare, lyckades "kidnappa" tillbaka sin dotter och återföra henne till Sverige.)

Roberts föräldrar ringde senare till institutionen och berättade att sonen kommit hem. Lars åkte dit och hämtade honom. På kvällen ringde Gabriella från Xstad och berättade att hon och Desiré skulle ta tåget tillbaka till Småstad, dit de anlände vid 01-tiden på natten.

Nästa morgon ringde Lisas pappa och undrade var flickan fanns. Han sa att han inte visste var hon tagit vägen.

Desiré hade haft en del sminkgrejor med sig från "utflykten". Hon hade skruttit med att hon "snott" dem. Personalen fick kännedom om detta och tog hand om sakerna. Desiré krävde dem tillbaka och hävdade att talet om att hon snott dem bara var skämt. Hon hade fått dem av en kompis, som hon dock bara kom ihåg förnamnet på. Hon hotade med att rymma om hon inte fick tillbaka sminket.

I rapportboken står att läsa: "Kompromiss med D. som innebar att hon skulle få tillbaka sminket om hon talade om namn och telnr på tjejen som gav henne sminket. D hade dock bara förnamnet. Hotar att dra iväg. Ny kompromiss för husfridens skull och den innebar att hon återfick sminket mot att ta reda på namn o adress till tjejen nästa gång hon reste hem."

"I dag har hela gruppen + Jenny och Lars-Göran gjort en utflykt som bl a innehöll körande av Malin till Ostad + fika i det gröna." "På kvällen hade tjejerna besök av några killar som dom träffat uppe i Småstad. Det blev strul, med spring och bråk utanför. Desiré och Robert blev osams med Gabriella och Emma. Desiré gav Emma några knytnävsslag. När vi fått in dom ca 11.30 (Gabriella ca 01.00) fortsatte dom att springa och krångla härinne. Lugnt ca 02.00."

På torsdagen blev det uppgjort att Desiré skulle få åka hem över helgen till Xstad, trots avvikningen, trots slagsmålet på natten, trots att mamman sagt att hon inte fick komma hem över helgen pga det som hänt. Föreståndaren talade med mamman och de kom överens om att flickan skulle åka hem på fredagens eftermiddag och vara åter på söndagskvällen. Robert hämtades av sina föräldrar - de åkte bort på två veckors semester tillsammans. Gabriella färgade sitt hår svart "...i protest mot föräldrarna som kommer i morgon."

På eftermiddagen åkte de tre flickorna och personalen till en stuga, men detta var inte särskilt uppskattat. När de sedan kom tillbaka till institutionen ville Emma och Gabriella stanna ute en stund. Högst en timme var budet från personalen. "Detta skötte tjejerna bra, de höll tiden bra.", skrev Lars i rapportboken.

Nästa morgon väcktes de båda flickorna tidigt. Den stund de varit ute på kvällen innan hade de i stort ägnat åt att kladda ner Svens bil med könsord. Kuk och fitta stod skrivet över bilen på flera ställen. De gjorde rent bilen utan några starkare protester.

Lisas pappa ringde tidigt och undrade om dottern kommit tillrätta. På eftermiddagen åkte Desiré hem. Under kvällen hade Emma och Gabriella tre pojkar från byn som gäster och utanför stökade "...flera lokala förmågor på uteplatsen. Dessa är dock något överförfriskade."

Lördagen gick i lugnets tecken, ett par pojkar besökte flickorna på institutionen. På söndagskvällen ringde Malin. Hon ville bli hämtad

i Ostad, och Desiré ringde från stationen och ville ha hjälp med sin väska. Men eftersom Lars redan hunnit iväg, gick Emma och mötte henne istället. Av ren slump uppdagades att Desirés tunga väska innehöll 13 burköl. Efter diverse dividerande bestämdes att ölen skulle hällas ut på toaletten. Dock inte utan vidare, Desiré och Malin testade genom att sno åt sig några burkar, men upptäcktes och blev framtagna dem.

En uppgiven kommentar i rapportboken: "Gick bra utan några handgrip-ligheter. Roligt va?! De försöker alltid hjälpa varandra, samt in i det längsta pröva."

Samtidigt var två pojkar på besök hos Emma och Gabriella, och under tiden dök ytterliga 5-6 pojkar upp och sprang runt huset och stökade. De två flickorna sällade sig till dem. Personalen försökte få in flickorna, men misslyckades. "00.20 kom Gabriella in genom Malins fönster... Kl är 01.00 Emma är fortfarande inte hemma...01.45 Alla i säng. Emma inte hemma."

Vecka 28. *"Vi är på Grönkulla och har detta som utgångspunkt för eventuella utflykter eller arbete."*

Måndagen och tisdagen tillbringades på institutionen. Och som vanligt strul kring rutinsysslorna. På tisdagskvällen rymde Desiré och Malin. Under onsdagen meddelades Desirés mamma och Malins socialsekreterare. Mamman uttryckte vid telefonsamtalet att hon var besviken på personalen därför att hon hoppats att de skulle få Desiré att ändra sig. Flickorna efterlystes via polisen i Småstad. På onsdagen ringde de till institutionen, men vägrade uppges var de befann sig.

Torsdagen kännetecknades av en konflikt mellan Anna och Gabriella. Flickan var kraftigt utagerande, bl a gav hon sig på Anna och slog henne i ansiktet med knytnävarna. Hon slog sönder saker, skrek och

svor, efter flera timmar föll hon i gråt på sitt rum, därefter lugnade hon ner sig. På kvällen åkte Emma, Gabriella och en av personalen till Storstad för att gå på bio.

Under fredagen besökte Gabriella, Emma, Alf, och Anna Liseberg. På lördagen återkom Malin och Desiré. Emma hade åkt hem, hon skulle på en veckas semester tillsammans med sin morbror. Kvar var Gabriella och de båda rymlingarna, som kommit tillbaka efter sin "utflykt", de var ganska tystlåtna. "...kvällen lugn."

Söndagens rapportboksanteckningar var kortfattade: "Olika aktiviteter erbjöds (bad, motion, torpet) men inget passade, Gabriella på dåligt humör och de båda andra damerna håller med henne."

Vecka 29. *"Vi åker på camping semester under denna vecka, målet ännu ej bestämt. Förslag på deltagare Katarina, Anna och Tom."*

När Katarina på måndagseftermiddagen kom till arbetet mötte hon en trött och uppgiven personalgrupp. Hon kommenterade sina iakttagelser i rapportboken: Ungdomarna "...körde en väldigt tråkig stil, skrek och gapade och använde ett makalöst språk."

För första gången under sommaren satte sig personalen ner och pratade genom läget på institutionen. De kallade samman flickorna och talade om för dem att så här får det inte fortsätta längre, socialsekreterarna skulle kontaktas. Detta hjälpte dock inte. Desiré fick ett vredesutbrott när Katarina sa till henne att hon inte fick bjuda in kompisar från Xstad till sin födelsedag (hon fyllde 13 år). Desiré försökte smita iväg, men blev hindrad av personalen. "...det blev rätt hårda tag med mycket aggressivitet och hot på hot på hot. I ett oövertygat ögonblick fick Anna en smäll."

Ingen av ungdomarna ville ha någon mat, istället spelade de musik på en hög ljudnivå. Katarina bad dem upprepade gånger att sänka ljudet, men utan resultat. Till sist gick hon och stängde av stereon. Gabriella fick ett vredesutbrott, skrek och sparkade mot Katarina. Lars-Göran grep in och höll fast Gabriella, Anna blandade sig i och skulle hjälpa honom att hålla fast flickan. I stridens hetta fick Gabriella Annas knä på läppen. Stämningen blev än mer upprörd.

Katarina ringde i detta läge efter den ansvarige tjänstemannen på landstinget, som genast åkte till Grönkulla. "...hon kommer och blir helt förskräckt över läget här och för att höra många grova saker ut flickornas munnar." Under samtalet med tjänstemannen, dök tanken på att skriva ut någon av flickorna upp.

Nästa morgon gick Gabriella, trött, till sitt arbete på ett dagis (hon har fått en sk ungdomsplats), men kom strax tillbaka och ville prata med Katarina om gårdagen. Hon sade att hon vill vara kvar och skall ändra sig.

På onsdagen fattades en del beslut av personalen som antecknas i dagboken: "Vi måste kolla ringandet hårdare. Kökstelefonen låses in i köksförrådet när den inte användes. Samtal skall skrivas upp på lista. Vi måste försöka skilja flickorna åt i aktiviteterna. Ljudnivån på bandspelare ska vara acceptabel för alla." (min emfas)

Lisas pappa ringde igen och undrade var flickan fanns. Han hävdade fortfarande att han inte vet. Fortsättningen på veckan blev ganska dräglig sett ur personalens perspektiv. Ungdomarna följde i stort sätt överenskommelserna.

Man kompromissade med Desiré: "Gjorde upp ett kontrakt som innebär att sköter sig D. fram t o m nästa fredag får 3 kompisar komma och hälsa på över helgen. Det mesta präglades av ganska god stämning. Gabriella gick till sitt jobb, "Fått beröm, skött sig bra." Fredagskvällen gick i bokläsningens och TV-tittandets tecken, tillsammans

med Desiré och Malin. På lördagen har Anna skrivit i dagboken: "Jag tackade Malin och Desiré för en trevlig dag (vid läggdags) och hoppades att det skulle fortsätta i samma stil. 'Men skit vad jag bedrog mig! Strax efter 7.00 upptäckte Svante att Desiré och Malin inte fanns på sina rum. Under Malins kudde låg en väckarklocka som var ställd på 05.00".

Alltså, de två flickorna rymde på nytt från institutionen. Personalen meddelade socialjouren i Xstad och ringde Desirés mamma, samt kontaktade Malin förmyndare i Ostad. "Kl 13.00 ringer Desiré och säger 'hej det är Malin, vi är i Xstad och vi mår bra.' Snabbt på med luren igen. (I verkligheten var de i Stockholm.)

På lördagskvällen var läget tjurigt", men "...någorlunda under kontroll vid 24-tiden. Men vi bedrog oss. Robert och Emma testade våldsam... Gabriella hängde tyvärr på... Alla tre skulle sova i Gabriellas rum. Kl 04.00 var alla på plats på respektive rum."

På söndagen diskuterade Anna och Katarina händelserna och bestämde sig för att handla. De ringde till Gabriellas styvpappa, som genast kom till institutionen. De bestämde tillsammans att Gabriella skrivs ut när hennes arbete på dagis är slut (vilket det skulle vara ett par veckor senare). På kvällen avvek Emma från institutionen och hon åkte till Storstad.

Vecka 30. *"Vi finns på Grönkulla och har detta som bas för utflykter under veckan."*

Vid 18-tiden på måndagen anlände de båda rymlingarna i sällskap med Desirés socialsekreterare. Tidigare på dagen hade Katarina beslutat att skriva ut Desiré från institutionen, vilket hon meddelat till socialförvaltningen i Xstad. Socialsekreteraren väntade medan personalen packade Desirés tillhörigheter.

Dagens aktivitet - en utflykt till badsjön.

På kvällen, efter det att Desiré lämnat institutionen tillsammans med sin socialsekreterare, "...är alla uppskruvade". Malin mådde uppenbart mycket dåligt efter sin "utflykt" och förmodligen av mottagandet hon fick när hon kom tillbaka till institutionen. Enligt Desirés socialsekreterare hade Anna bryskt tagit Malin i armen och fört in henne på ett rum och där skällt ut flickan för att hon rymt, kanske kände sig Anna kränkt för att flickorna lurat henne.

Malin for ikring och kastade saker omkring sig, sparkade omkull lampor och hotade att kasta blomkrukorna ut genom fönstret, berättade Margareta. I dagboken står det skrivet: "...det går ej att prata med henne, hotar med att ta livet av sig."

Personalen hade svårigheter med att bemästra situationen, som en desperat åtgärd stängde man TVn för de som tittade. Men detta hjälpte naturligtvis inte. Istället drog ungdomarna "...från rum till rum, går ej att få ordning på dem. Robert packar och tänker 'dra' tillsammans med Malin." De sprang ut på gården, men lät sig övertalas av Gabriella att komma in igen. Margareta antecknade: "fortsätter natten så här kommer jag att ta kontakt med polis och psyk. Bedrövligt! Gertrud (en av nattpersonalen - min anm.) utsattes för hugg och slag över nacke och ben, när hon försökte få Malin till sitt rum. Vi känner att vi inte räcker till..."

Dagen därpå ringde man på nytt efter den ansvarige tjänstemannen på landstinget, som kom ut till institutionen för att prata lite med ungarna. Ytterligare "en dag med test och bråk".

Onsdag. "Gabriella utskriven."

Torsdag. "Allmänt strulig dag." På eftermiddagen rymde Robert och Emma. De for till Storstad och för att söka upp Gabriella.

Fredag. "Dunder och brak, blomjord i hela huset... Olle tar med sig Malin och Robert för att avreagera sig med ett bad." På eftermiddagen kom Roberts föräldrar oväntat på besök. Det uppskattades inte av

pojken, han blev arg och "vill inte veta av dem, 'de är brända i huvudet'." Kort efter det att Roberts föräldrar åkt, avvek han och Malin från institutionen. Senare hittade Olle en påse med färdkost i Malins rum. När personalen, som gav sig ut för att leta, fann rymningarna på torget, gav de upp och följde med tillbaka till institutionen.

Lördag. På eftermiddagen smet Robert iväg ensam till Storstad. Hans avsikt var att söka upp Gabriella, men förgäves. Han ringde på kvällen och ville bli hämtat i Storstad. På kvällen fick Emma pojkbesök (fönstervägen), det upptäcktes emellertid av personalen och pojken blev utvisad samma väg han kommit in.

Söndag. Helt kaotisk. Malin agerade destruktivt. Hans skrev i rapportboken: "Malin helt ur gängorna, utbrott med sparkar, slag och bett. Höll henne tills hon lugnat ner sig. Nytt utbrott inne på toa. När vi låser upp dörren sprutar hon hett vatten över oss. Inne på sitt rum får hon tag på något hårt som hon kastar i skallen på mig så att det börjar blöda. När det lugnat ner sig försöker jag snacka med henne, men utan framgång. Efter maten försvinner Malin och Robert ut genom Malins fönster...." Uppgivet kommenterar Tom, Olle, Margareta och Hans relationen till Malin: "Behöver Malin psykhjälp? Vi tror att vi ej kan hjälpa henne här."

På natten till måndagen skrev Gertrud i rapportboken: "Ännu en natt av nederlag och förnedring... barnen är hyggliga tills dess att vi efter kl 23 säger, 'nu skall Ni lägga Er'." Natten blev kaotisk, ungdomarna sprang omkring i huset. Emma och Malin hoppade ut genom fönstret och de sprang runt i regnet tills de frysande kom in igen. Hon skrev vidare, "...de sparkar och slåss med mig...Robert säger 'tyst käringjäväl annars slår jag dig.' Och de sparkar jag fått från tidigare nätter får räcka, varför jag skamset drar mig tillbaka."

Vecka 31.   *"Vi hyr en stuga någonstans och använder denna för verksamhet under hela eller del av veckan. Arbetslaget jobbar hälften av tiden och är ledig under andra hälften av vistelse tiden i stugan."*

På måndagen ringde Anna till sociala avdelningen på landstinget och informerade dem om läget på institutionen. Hon berättade att de var alldeles slutkörda och ville ha hjälp med att fatta beslut om rimliga åtgärder för att klara av situationen. Dagen därpå kom två representanter för sociala avdelningen ut till institutionen.

Mötet utmynnade i en del beslut som antecknades i dagboken: "Malin. Skrivs in på barnpsyk för utredning och provtagning, tillbaks hit med kontinuerlig kontakt med barnpsyk. Robert. Hem så fort som möjligt, eftersom han enligt planerna vid inskrivningen bara skulle vara här till skolstart. Vi anser att han har det lugnare hemma än här. Emma. Kvar här, men med en ordentlig behandlingsplan som görs tillsammans med soc. assistent. ...

Styrkta av de två sympatiska tjejerna från landstinget så kändes det bra det vi bestämt. Men ack, man skall inte ta ut nån glädje i förskott. Vi hade glömt att det finns socialsekreterare som har andra åsikter."

Det man bestämt angående Malin accepterades inte av hennes socialsekreterare, som istället skrev ut flickan från institutionen. Hon accepterade inte heller att man krävde en gynekologiskt undersökning av flickan. Personalen menade att - hon har ju varit i Stockholm och man vet inte vad som hände där!

Resten av veckan var "lugn" och tillbringades på institutionen. Malin skrevs ut. På fredagen körde Anna hem Malin till hennes fosterföräldrar i Ostad.

Anna skrev sedan i rapportboken: "Kändes ledsamt att lämna Malin under sådana här omständigheter (jäkla socialassistent, begriper mig inte på hennes agerande)." Emma åkte till en moster över helgen, kvar var bara Robert.

Lördag och söndag var behagliga, man hade bara Robert på institutionen och han var ganska tystlåten. På måndagen skulle han bli utskrivnen.

Vecka 32.   *"Denna vecka kan se ut som vecka 31 om stuga kan utnyttjas även denna vecka. Om stuga ej hyres kommer vi att ha verksamheten med Grönkulla som bas."*

Under måndagen hämtades Robert av sin pappa, med var socialassistenten och en tolk (pappan var finsktalande).

Kvar på institutionen var nu bara Emma. Naturligtvis förändrades situationen på arbetsplatsen och personalen började hämta andan. Sjukskrivningarna hade ökat de senaste veckorna, psykiskt orkade man inte med de påfrestande händelserna. Då det nu blev lugnt kändes alla de symtom man trängt undan.

Vid ett obehagligt ögonblick hade Emma varit inne på expeditionen och tagit sin journal. På fredagen erkände hon att hon tagit den, rivit sönder den och kastat resterna i Storån.

Vecka 33.   *"Vi är på Grönkulla och har detta som bas för eventuella utflykter."*

Personalen pustade ut. Institutionen var tömd på ungdomar och man ägnade sig åt städning och allmän uppsnygning. På torsdagkväll kom Emma tillbaka efter sitt besök hos sin morfar. På fredagen gick Lars, Emma och hennes pojkvän och tittade på fotboll. I övrigt "Lugn

kväll". På söndagen ringde Emma hem till sin mamma och försökte övertala henne att ta kontakt med socialsekreteraren, hon ville bli utskriven och flytta hem.

Vecka 34. "I slutet av denna vecka åker vi ut med hela personalstyrkan plus ungdomar för en sammansvetsning för hösten."

Det fanns dock inte så många ungdomar kvar att "svetsa sig samman med", så utflykten blev inställd.

8.3 DISKUSSION KRING SOMMARENS HÄNDELSER

Den uppmärksamme läsaren har säkert vid det här laget konstaterat att sommarens planering havererat totalt. Efter paddlingen sysslade personalen mest med att försöka upprätthålla ett ytbeteende hos ungdomarna, dvs bildligt försöka hålla ihop huset ytterväggar.

Förlust av den personliga friheten är naturligtvis inte längre så omfattande som inom den gamla anstaltsvården. Men det moderna behandlingshemmet ställer andra slags krav på underkastelse av den intagne. Ungdomarna på t ex en tonårsinstitution måste acceptera sina nya roller (som klienter) om de skall lyckas uppnå det "status" - normaliseras - som samhället (myndigheterna) föreskriver. Det signum på att ungdomarna accepterat sina roller på institutionen är *underordning* och *samarbetsvillighet* m a o ett för personalen *godtagbart ytbeteende*. Men ett ytbeteende är bara anpassning på ytan. Goffman (1974) talar om *sekundäranpassning* som den intagnes strategi i kamp för att kunna behålla sitt personliga *jag* - för självrespekt. Det handlar i sådana sammanhang ofta om olika slags *allianser*, *olydnad*, *kollektiva avvikningar*, *hemligt utrymme för icke-accepterat beteende* (t ex sexuella relationer) osv. Goffman talar också om att

den intagne gör en *moralisk karriär*, som kvalificerar honom för olika sociala sammanhang innanför och utanför institutionen.

Sommarens verksamhet hade utvecklats till ett destruktivt spel mellan en helt vanmäktig personalgrupp och en vanmäktig grupp ungdomar, som provade, testade och spelade ut och ständigt fick dubbla budskap tillbaka.

8.3.1 *Det fanns ingen bärande idé för sommarens verksamhet*

Jag har ställt den planering som man gjorde vecka för vecka mot vad som i verkligheten hände. Det framgår då tydligt att den struktur som sommarens verksamhet skulle bygga på föll sönder efter bara ett par veckor. Ungdomarna hade sedan inga fasta ramar, de testade personalen som gav efter och "började backa" för "husfridens skull". Det var då som "helvetet brakade loss", som en av vikarierna uttryckte det.

Då personalen i maj, satt och planerade sommarens verksamhet var det en helt annan bild de såg för sitt inre. Mycket av planläggningen var *inriktad på olika aktiviteter*. Men meningen med aktiviteterna var dåligt diskuterade - *det fanns ingen bärande idé om vad aktiviteterna skulle stå för ur ett behandlingsperspektiv*.

Utgångspunkten finner vi istället i ett brev till kommunerna (se sid xx) där man "puffar på" om att det fanns möjlighet att inför sommaren placera ungdom med "relations- och skolproblem" på Grönkulla. Den underliggande bevekelsegrunden till brevet var, som jag tidigare visat på, den hotbild som förelåg - verksamheten ordentligt igång senast 1:e oktober, annars nerläggning. Det viktigaste i det läget blev att snabbt få ihop en grupp ungdomar för att *legitimera och garantera institutionens fortsatta existens*. Att det verkligen var så har framkommit tydligt vid mina intervjuer både med de båda föreståndarna och personal.

9.3.2 "sommarkoloni..."

I efterklokhetens ljus är nu alla, inklusive landstingets tjänstemän, överens om att det inte var bra att så snabbt och under de omständigheter som förelåg skriva in sex ungdomar på institutionen.

Men personalen gavs faktiskt inga reella handlingsalternativ. Den psykologiska pressen, att de snabbt måste komma igång med verksamheten, var mycket stark. Därtill kommer också att personalgruppen som sådan inte hade någon erfarenhet av liknade arbete, de kunde inte överblicka konsekvenserna av sitt beslut. Det fanns ingen handledare och landstingets ansvariga tjänstemän uppmärksamade inte det dilemma som institutionen satt i.

Ungdomsgruppen var alltför heterogen både åldersmässigt och vad det gäller problembild. Samtliga hade pågående barnpsykskontakter vid intagningen. Och några av dem hade ett kraftigt utagerande beteende. Några var sommarplaceringar och det fanns ingen idé om vad som var de enskilda ungdomarnas grundläggande behov.

Ingen hade noggrant satt sig in i deras problembild och bakgrund, informationen om ungdomarna byggde till stor del på muntliga utsagor av deras handläggare och barnpsyk. Det fanns inte någon planerad "inskolning" av ungdomarna, annat än att man presenterade regler och rutiner, samt sommarens aktiviteter. Mycket anmärkningsvärt är att man inte gjort upp några individuella behandlingsplaner för respektive klient.

Verksamheten på Grönkulla utvecklades till ett kaotiskt förhållande mellan ungdomar och vuxna. Ungdomarna sökte trygghet hos varandra när de inte fann den hos de vuxna. Flera flagranta exempel på detta finns att läsa om i rapportboken. T ex de planerade rymsingarna tillsammans och solidariteten, de som inte rymde berättade inte för personalen vad som var på gång. Vid konflikter och konfrontationer tog ungdomarna parti för varandra och gick samman mot personalen. Efter Gabriellas utskrivning rymde Robert och Emma och sökte upp

henne i Storstad osv. Men samtidigt sökte de en annan trygghet, vid rymningar ringde de till institutionen.

För en utomstående betraktare liknade verksamheten snarare en sommarkoloni likt den som Cornelius Vreeswijk så målande besjunger i "Brevet från kolonin", än ett behandlingshem för ungdomar med "relations- och skolproblem".

9.3.3 Metakommunikation

Upproret och aggressiviteten kan ses som ett slags metakommunikativt budskap till de vuxna. Vad som är kännetecknande för kommunikativa handlingar är att de kan inrymma flera olika budskap.

Det är inget ovanligt, att när t ex ungdomar vill uttrycka ett budskap till en vuxen, att de framför det inom ramen för en överordnad handling (metabudskap), som ger mening åt det underordnade budskapet. Ett sådant metabudskap kan kallas budskap om budskapet. Jag tror att det är rimligt att tolka ungdomsgruppens beteende i också dessa termer.

Behandlare-klientrelationen är ett ömsesidigt förhållande där den ena partens verbala och icke-verbala utsagor bestämmer den andres svar. Svaret är inte bara en reaktion på utsagan, det är också en vägledning om hur den verbala eller icke-verbala handling blivit uppfattad. (Vedeler aa)

På så sätt kan den enes svar på den andres handling bli ett "korrektiv", som påverkar den andres nästa handling. En sådan feed-back är grunden för all kommunikation och visar om man blivit förstådd eller ej. Om t ex behandlingspersonalen inte uppfattar eller förstår ungdomarnas feed-back bryts kommunikationen, och det är då som "man inte ser någon utväg, några medel och möjligheter att förändra sin situation". (Mathiesen 1982)

Vidare, det är inte heller helt ovanligt att ungdomar uppvisar ett "förvirrat" beteende i början av en institutionsvistelse. Den nya miljön, som den unge kommit till förstår han bara delvis, skriver Vedeler, och rollen som klient är oklar för den unge. Han befinner sig på en "okänd" plats och skall relatera sig till okända vuxna och andra ungdomar. Den unge måste då pröva sig fram, känna efter vad som är tillåtet och icke-tillåtet och vad som förväntas av honom. Text förväntningar om att den unge skall inta en klientroll, som han kanske inte alls vill bekräfta.

Vedeler skriver:

Hvordan kommuniserer så den unge klienten sin usikkerhet? Tilbøyelig som han ofte vil vare til aksjon og alloplastiske (dvs en individs förmåga att ändra omgivningen efter sina behov, min anm.) måter å løse problemer på, vil en karakteristisk uttrycks måte vaere provokatorisk handling. Som kommunikasjon betraktet er ikke meddelelser av denne art lett å oppfatte. Handlingerne er ofta urimlig voldsomme og dramatiske, og det budskap som formidles er heller ikke alltid passende i forhold til tid og sted. Hvis slike handlingar rettes mot personalet i en institusjon, er det derfor ikke til å undres over at de blir både forvirrete, irriterte og ikke vet bedre enn å svare med samme mynt."(s 96-97)

Ett sådant svar (feed-back) tenderar att hamna vid sidan av, behandlaren svarar inte på det egentliga budskapet och den unges reaktion blir kanske ytterligare testningar och provokationer. Detta är, enligt vad jag kunnat se, signifikant för den kommunikation som fördes mellan ungdomarna och personalen på Grönkulla under de aktuella sommarmånaderna.

9.3.4 Misslyckandet återupprepas

I min kommentar till fallet Per (se sid 79 ff) frågade jag: Vad betyder händelserna och utfallet för det fortsatta arbetet på institutionen? Jag frågade mig också om "tystnaden" var ett tecken på att det är otillåtet att misslyckas.

Det "mönster" som etablerades under denna period återkom under sommaren. Då personalgruppen mötte det nya och okända, att arbeta med en *grupp* ungdomar och att försöka få dem att rätta sig efter de regler och normer som gällde på Grönkulla, men misslyckades med detta, växte deras vanmakt och handlingarna blev irrationella. Då Per skrevs ut från institutionen upplevde personalen det som ett misslyckande. Då Malin, Robert, Gabriella och Desiré skrevs ut återupprepades misslyckandet.

Dramatiska utskrivningar (som hitills skett på Grönkulla) upplevs ofta som misslyckanden både av personal och klienter. Av personalen därför att man inte lyckats leva upp till de förväntningar och krav som både omgivningen och man själv ställer. Av ungdomarna därför att kommunikationen mellan dem och de vuxna ännu en gång misslyckats och de bekräftats som "dåliga".

Cherniss (1980), som studerat arbetsstress inom människobehandlande yrken skriver att "Thus, achieving a sense of efficacy or 'psychological succes' is a major driving force for the typical staff person. Any factors that frustates this goal will contribute to stress and strain." Vanmakts och otillräcklighetskänslor har visat sig vara framträdande faktorer som leder till stress och belastningssymtom. Att misslyckas i klientarbetet upplevs ofta som ett personligt nederlag. (Jönsson LR 1986)

8.4 UTSAGOR OM SOMMARENS VERKSAMHET

Vid mina intervjuer och samtal med personal på Grönkulla och med samtliga socialsekreterare som hade klienter placerade där under den aktuella perioden, fick jag många och disparata utsagor om deras upplevelser och intryck av sommarens verksamhet. Jag skiljer i redovisningen mellan vad personal berättat och vad som socialsekreterarna sagt. Det är helt skilda perspektiv som ges, men det finns också en del skillnader mellan olika personer inom respektive grupp.

8.4.1 Personalens utsagor

De intryck som jag återger här bygger i huvudsak på vad som kom fram under diskussionerna vid ett möte i augusti, där personal, vikarier och chefen för sociala avdelningen pratade om sommarens händelser och gjorde en ansats att värdera dem.

Då personalen planlade sommarens verksamhet, var en av deras målsättningar att söka arbeta med ungdomarna som en grupp. När dessa kom till institutionen var de enskilda individer, med olika bakgrund, och utan närmare kunskaper om vad som förväntades av dem och om varandra. Den idé, som fanns i personalgruppen, och som var ett uttryck för planeringens innehåll. De skulle inleda sommarens verksamhet med en strapastfylld utflykt, för att därigenom och under extraordinära omständigheter, underlätta för personal och ungdomar att lära känna varandra - man åkte alltså på kanothajk.

I initialskedet sökte ungdomarna efter en roll och efter allianser. Efterhand som de fann dessa roller och allianser blev de starkare gentemot personalen. Ungdomarna gjorde motstånd mot behandlingsstrukturen. Den kamp om makt som utvecklades, blev destruktiv till sitt innehåll. Det förekom våld och hot om våld från ungdomarnas sida och personalens vanmakt växte allt eftersom de tappade greppet över verksamheten. Detta ledde till att man svarade med "samma mynt".

"Det gick inte att hålla i planeringsstrukturen, vi fick gripa in i akuta grejor hela tiden." Och detta ledde till att det inte fanns "någon meningsfull relation till ungdomarna." OK, sa man, "det gick bra när man var ute med dem, men inne på institutionen var det svårt."

En av vikarierna sa: "Ungdomarna hotade och testade oss om hur långt de kunde gå. Jag fick t ex en smäll i ansiktet." Han sa vidare att "det var för lite tid för personalen att diskutera sig samman." En annan vikarie tyckte att sommaren varit "mycket jobbig med motsättningarna mellan ungdomsgruppen och personalgruppen." En tredje vikarie pekade på att "verksamheten ej var inarbetad när man tog in en grupp som var för stor, alla kom in samtidigt och det var för stor skillnad mellan ungdomarna i gruppen." Kristina menade att detta hängde samman med att "vi visste inte så mycket om ungdomarna, deras sociala anamnes var ofullständig." Lars tyckte att det varit en "jobbig månad, mest varit plit och inte så mycket behandlingspersonal."

Redan efter några veckor var institutionen i en akut kris, eller som Lars-Göran, sommarvikarie, uttryckte sig: "Det riktiga helvetet brakade löst efter rymningarna." En annan av vikarierna höll med: "Helvetet började då vi började backa." Personalen upplevde sommarmånaderna som mycket pressande, flera talade om att de fick ont i magen och att hoten och slagen gjorde ont både i kropp och själ. "Jag låg ofta vaken och tänkte på det som hänt. En gång fick jag en smäll i huvudet så att det började blöda."

Vad som frapperade mig på uppföljningsmötet var att de som uttalade sig mest och tydligast var vikarierna. Av den ordinarie personalen var det i huvudsak Katarina, Lars, Anna och i viss mån Jenny som gav uttryck för sin uppfattning. Alf kommenterade och ställde frågor, men analyserade inte det som förevarit eller drog några slutsatser av det.

Sociala avdelningens chef gav sina synpunkter på sommarens händelser, han inte heller han drog några slutsatser.

- Jag har läst hela er rapportbok, sa han. Vad har hänt? För det första så har ni tagit in en för stor grupp och alldeles för snabbt. Uppenbart har kontakterna med barnpsykvarit svåra, dålig information inför intagningarna. Ni har inte ställt frågan om vilka ungdomar som skall tas in etc. En del av ungdomarna har förmodligen varit för "svåra". Fem tjejer på en gång går bara inte.

- Gruppen togs in under sommarssemestern och verksamheten var inte etablerad, plus att ordinarie personalen delvis skulle ersättas med vikarier. Ingen struktur på verksamheten. Ni fick mest syssla med "brandkårsutryckningar".

- Ungdomar från byn hoppade ut och in genom fönstren. Personalen fick ta emot slag från ungdomarna. Hög volym på musiken, vulgärt språk, hotelser har fått pågå utan att man satte stopp för det. Ringande i telefon utan kontroll osv. Förstörelse på rummen utan dialog om ersättning och inga behandlingsplaner.

- Detta håller inte på en behandlingsinstitution. Det är personalen som skall bestämma, inte ungdomarna. Mina slutsatser är att personalen behöver mer kunskap om kraftigt utagerande barn. Dessa kan man inte vädja till, man måste sätta gränser.

- Genomgående har jag fått det intrycket, att ni inte kraftfullt, som vuxna, har vinnlagt er om att ta grepp om situationerna. Sådant som förekommit här i sommar får bara inte passera. Yttersta sanktion är att skriva ut ungdomen, det får man ta till då inget annat hjälper.

Han avslutade med att hävda, att arbeta med barn och ungdom på institution i dag är ett nytt yrke. "Det behövs karismatiska personer. Karisman, förmågan att kunna ryta till, men ändå behålla en bra relation saknas här."

8.4.2 Utsagor av socialsekreterarna

Drygt ett år efter den aktuella sommaren sökte jag upp samtliga socialsekreterare för att få deras version av händelserna. Socialsekreterarna stod utanför den egentliga verksamheten. Jag sökte först kontakt med dem per telefon. Vad som överraskade mig vid den kontakten var att samtliga omedelbart sade sig väl komma ihåg såväl klienter som placering, som sina intryck av institutionen och dess personal. Jag bad dem att tänka igenom ärendena och söka aktualisera dem genom att läsa sina anteckningar.

De utsagor och känslor som socialsekreterarna delgav mig är alltså förmedlade drygt ett år efter händelserna. Naturligtvis måste man reservera sig för minnesluckor, tidssammanblandningar och att de första intrycken de fick av Grönkulla, kan då de nu återberättade dem för mig, ha färgats av deras uppfattning om institutionen som de bar med sig efter utskrivningen av deras klienter. Jag påpekade detta för dem och då jag under samtalet märkte eller fick en känsla av att det kunde förhålla sig så, avbröt jag dem med frågan : - är detta verkligen den uppfattningen som du fick vid dina första kontakter?

Socialsekreterarna uttalanden visar att deras första intryck av Grönkulla var mycket positivt. Men samtliga, utom Lisas och Emmas socialsekreterare, var besvikna och bestörta över det som hände under sommaren och efteråt. De var mycket kritiska, men också i viss mening förstående. Jag har nedan sorterat deras utsagor i uttalanden som berör tiden före, under och efter placeringarna.

8.4.2.1 Intryck före placeringen

Lisas socialsekreterare menade att placeringen av Lisa på Grönkulla var riktig då. Både jag och mamman fick ett gott intryck av institutionen. Det var snyggt och välputsat. Föreståndaren bemötte flickan

och mamman på ett fint sätt och hon fick förtroende för institutionen. Personalen kan inte lastas för att flickan rymde, det var pappan som lockade iväg henne och det är ju en öppen institution.

Malins handläggare berättade att de första intrycken fick hon på "öppet hus-dagen": - Personalen verkade förtroendeingivande och veta vad de ville, de verkade ha haft tid att prata sig samman. Visserligen trodde jag inte att Grönkulla var rätta stället för min klient, deras målgrupp var ju ganska speciell, ungdom med tidiga störningar. Men förståndarna var intresserade och jag tänkte att detta var nog något som flickan behövde, stabila vuxna som kan styra henne lite grand. Flickan bestämde själv efter att ha varit med på ett besök.

-Jag fick en positiv bild av institutionen, vacker och fräsch miljö, verkligt hemligt, sa Desirés socialsekreterare: -Flickan jag skulle placera var bara 13 år, så jag tyckte att det var viktigt med en fin miljö. Jag fick en positiv bild av personalen och tyckte att de planerat bra aktiviteter för sommaren. Möjlighet till ordnad skolgång betydde mycket för mitt beslut att placera.

Roberts socialsekreterare berättade att hon fått tips av kolleger som varit på "öppet hus-dagen": - De tyckte att stället verkade bra, de hade bara positiva intryck att förmedla. Det var ett ställe för tidigt störda, så jag uppfattade personalen som kvalificerad med tanke på målgruppen.

Gabriellas socialsekreterare berättade att då han besökte institutionen första gången mindes han väl att föreståndaren, Alf, markerade att de var fristående från barnpsyk: - Senare hörde jag rykten om att det fanns missnöje hos barnpsyk angående verksamheten på Grönkulla, sa han. Jag var först osäker på att det var rätt att placera flickan där, vad hon behövde, enligt min bedömning, var ett kvalificerat familjehem, men något sådant kunde vi inte skaffa fram då. Flickan var spänd och nervös när vi åkte på besök första gången. Men hon möttes, tycker jag, på ett bra sätt av personalen som var där då. En av dem, jag kommer inte ihåg vad hon heter, (Anna -min anm.)

mötte min klient på ett tufft sätt, men ändå bra och varmt sätt, tyckte jag. Föreståndaren uppfattade jag som mer lågmäld. Flickan blev positiv och accepterade och när sedan föräldrarna också accepterade blev det placering.

Emmas handläggare: - Jag tyckte att det var viktigt att mamman var med på placeringen, så hon och jag besökte först institutionen. Hon blev bra bemött av Alf och Margareta och hon fick förtroende för dem, hon förslog själv att Margareta skulle bli kontaktperson åt hennes dotter. Att det inte skrevs någon vårdplan då berodde på att det dels var fråga om en sommarplacering, men främst för att jag ville ha mamman med mig, jag ville jobba successivt med att formulera vårdplanen, och dels ser jag inte en placering som en affärssuppögörelse. Emma däremot ville inte alls till institutionen, hon motiverade det med att hon inte var så knäpp, som hon uttryckte det, att hon behövde vara på en institution.

8.4.2.2 *Intryck under placeringen*

Som sagt mitt första intryck var positivt, så Desirés socialsekreterare, men ganska snart ringde man från institutionen och begärde stöd. Jag blev inte riktigt klok på vad de ville, men jag förstod senare att de var osäkra på hur de skulle förhålla sig till flickan. Min klient hade varit "ute en sväng", då ringde föreståndaren och undrade - "vad tycker du att vi skall göra när de rymmer", frågade han mig t ex.

Malins socialsekreterare sa att hon blev besviken. Jag hade ju tidigare hört rykten, men jag ville själv bilda mig en uppfattning. Det var den där killen som de formligen kastade sig över... Sedan också ryktet att barnpsyki i Storstad var besvikna för att de inte fått vara med och påverka vilken slags personal som anställdes... De ringde flera gånger från Gönkulla och ville ha in flickan på barnpsyki för utredning och samtidigt en gynekologisk undersökning. Hon

hade varit i Stockholm och man vet inte vad för könsjukdomar hon kan ha dragit på sig, var deras motivering.

När flickorna (Malin och Desiré, min anm) kom tillbaka efter sin rymning, berättade Malins socialsekreterare vidare, så kom de tillsammans med en socialsekreterare från Xstad, då blev min klient formligen indragen på sitt rum och utsatt för korsförhör. Det var inte så underligt att hon blev hysterisk, som de sa. Den socialsekreterare som kört dem till institutionen fick gå in och trösta flickan, det gjorde ingen i personalen. Han hade fått en god kontakt med henne på bilfärden dit och sa senare till mig att han undrat över varför hon var placerad där.

Gabriellas socialsekreterare: - Jag blev först lite undrande när föreståndaren ringde till mig flera gånger och frågade vad vi tyckte att de skulle göra när ungdomarna rymde. Vi hade ju placerat henne där därför att vi trodde att de skulle klara av att arbeta med flickan och hennes problematik och inte hålla på att ringa på detta viset - det gav inget trovärdigt intryck.

Vad som frapperade mig var att personalen och ungdomarna hade blåmärken lite varstans, berättade den socialsekreterare som vikarierade under sommaren för Roberts handläggare, man ger sig väl inte in i handgripligheter på det sättet. De hade ingen målsättning eller klart program. Jag frågade biträdande föreståndaren om deras metod. "Metod och metod fräste hon... så jag förstod att det var en öm tå jag trampat på. Det fanns inga behandlingsplaner alls och jag ogillade deras sätt att straffa. Om han kommit in sent t ex så var det att gå upp tidigt och städa, att straffas dagen efter det är ju 1800-tals tankar. Jag var i konflikt med dem för detta.

8.4.2.3 Intryck vid och efter utskrivningarna

När jag kom tillbaka efter min semester, var det första jag fick göra, var att åka och hämta pojken, berättade Roberts ordinarie handläggare: - De ville tömma stället pga att det inte fungerat i arbetsgruppen. De hade t ex inte haft någon handledning, jag tyckte faktiskt synd om dem. När pojken hämtats fick jag panikkänslor, vad har vi gjort honom, sänt honom in i ytterligare ett misslyckande. Det var inte vad han behövde - tvärtom. För mig är de inte trovärdiga längre. Om jag skulle vara tvungen att använda institutionen igen måste jag ha klart för mig vad de kan idag och hur de verkligen arbetar, ja, jag skulle ställa tusen frågor för att våga placera där igen.

Malins socialsekreterare tyckte att det var väldigt olyckligt att de satte in vikarier: - Dessa hade väl inte klart för sig vad de andra hade tänkt sig. Sedan hade de ingen handledare, förutsättningarna att de skulle fixa det var ju noll, det har jag förstått nu. De hade ju ingen chans. Synd om dem. Efteråt frågade jag mig flera gånger: Vad har man gjort den där tjejen, när man placerade henne där... Det tog lång tid innan hon lugnat ner sig och slutade "samma omkring". Jag är mycket besviken på Grönkulla. Vi fick jobba hårt med flickan efteråt för att få henne att acceptera att det inte var hennes fel att det gått dåligt och att hon blev utskriven. Hon tog på sig skulden. Jag måste säga att tjejen var förändrad efter vistelsen där. Hon hade blivit en helt annan tjej än när jag placerade henne. Tidigare kunde man prata med henne, nu var det svårt att nå henne. Hon hade ett hårdare skal och en noncharlantare attityd, som hon inte haft innan. Hon måste demonstrera hur tuff hon var. Jag hade haft kontakt med henne i över två år men aldrig sätt henne sådan.

Desirés socialsekreterare: - Jag blev överraskad av att de hade så lite tålamod med ungarna. De hade, tycker jag, för låg tolerans när det gäller rymlingar. Barn som kommer till sådana ställen (hon syftade på institutioner för barn med "tidiga störningar" - min anm.) rymler, det måste man räkna med och ha mer tålamod än vad de hade.

Gabriellas socialsekreterare: -När jag besökte institutionen efter min semester var den i kris. Man hade ringt efter mig och ville prata om min klients placering. Jag mötte en kvinna (Kristina - min anm.) som var helt utschasad. Hon berättade för mig hur det varit och att inget fungerat av deras planering. Jag fick uppfattningen att det varit slagsmål mellan ungdomarna och mellan ungdomar och personal. Hon vädjade om stöd. Ungdomarna hade tagit över stället. (Han kom på sig att han sa stället med en sarkastisk underton och skrattade till lite generat - min anm.) Ju mer jag fick veta, desto förskräcktare blev jag. Hade jag vetat att det skulle bli så som det blev hade jag aldrig placerat flickan där. Jag blev besviken på mig själv över att jag misstagit mig så, först fick jag intrycket att det var en institution som arbetade på ett sätt som liknade medlemskap med stadga och föräldragestalter. ...

- Jag försvarade min klient, jag ville absolut inte gå med på att hon orsakat katastrofen. Jag försökte få tillstånd en överenskommelse. Jag ville att hon skulle få vara kvar tills vi ordnat ett familjehem åt henne. Så blev det tyvärr inte, hon skrevs sedan ut utan att hon hade ett alternativ. Jag blev besviken över att de inte höll sin överenskommelse som vi träffat att hon skulle få vara kvar tills vi ordnat ett familjehem som passade henne. Någon ny placering på institution av någon ungdom har inte varit aktuell för mig under detta året, men om jag idag skulle behöva göra det skulle jag vara extra noga. Jag tyckte att de brast i det mest elementära. Man hade t ex inte ens en handledare och sedan är det viktigt att personalen drar åt samma håll.

Emmas handläggare: - Mina intryck efter sommaren var att det varit oroligt där och att personalen inte samarbetat så bra. Men hur det verkligen var under sommaren fick jag inte veta förrän nu i mars. Min klients placering var först en sommarplacering, men vi kunde inte hitta ett familjehem som jag trodde skulle hålla. Då jag pratade med Alf, fick jag samma känsla som vid mitt första möte, att de återigen försökte få en lagom svår grupp. Jag tyckte att det var fint att Alf självkritiskt tog på sig ansvaret av att det inte varit

så bra under sommaren, men att man pratat igenom det och nu var beredda att starta upp på nytt med nya erfarenheter och kunskaper. Dessutom var mamman positiv till förlängd placering, det var viktigt för mig. Mamman hade börjat etablera förtroendefull kontakt med Margareta, flickans kontaktperson. Närheten till hemmet och släkten och att flickan kunde försätta sin skolgång i sin gamla skola var också betydelsefullt. Men jag hade inga egentliga handlingsalternativ.

**

8.4 NÅGRA KOMMENTARER

Det är i stort sätt en förödande kritik som kom fram vid mina samtal med socialsekreterarna. Samtalen jag förde med dem var ganska omfattande alltifrån trettio minuter till drygt en timme. Jag har talat med nio olika handläggare och de har helt oberoende av varandra förmedlat i stort sett samma budskap, - ett lågt förtroende för Grönkullas verksamhet.

Uppseendeväckande är att i inget fall där ungdomarna skrivits ut under dramatiska omständigheter, har det förts avslutande samtal mellan handläggare, familj, den unge och dennes kontaktpersoner och institutionsledningen. Sådana samtal anses viktiga av flera skäl: Om den unge 'kastats' ut, dvs skrivs ut under dramatiska former är det inte ovanligt att han eller hon tar på sig skuld, upplever att de dåliga sidorna bekräftas. En utskrivning är ofta en separation från kanske betydelsefulla människor som kan behöva bearbetas. Avslutningssamtal kan lösa upp emotionella knutar hos både personal och klienter och bidra till att vanmaktskänslor kan bearbetas. För personalens vidkommande är det även viktigt ur aspekten lära- genom-erfarenhet, genom att tala om tiden som varit och noggrant motivera varför man tagit beslutet att skriva ut den unge kan man öka sin självinsikt och nå djupare kunskaper om sina handlingar.

Jag har även tagit reda på var ungdomarna tog vägen efter utskrivningarna. Enligt socialsekreterarnas bedömningar hade ungdomarna en svår tid efter utskrivningarna. De var mycket oroliga och aggressiva.

Malin fick under en kort övergångsperiod bo hos sin tidigare fosterfamilj, men dessa hade sagt ifrån på ett tidigt stadium att placeringen endast fick avse avvaktan på annat familjehem ordnats för henne. Desiré placerades först i ett familjehem, men rymde och blev så småningom placerad på en annan institution (där hon ett år senare fortfarande är kvar och fungerar, enligt hennes handläggare). Robert kom först hem till sina föräldrar, men efter en tid blev även han placerad på en institution (Grönkulla hade fallit ur som alternativ, enligt socialsekreteraren). Gabriella bodde under en kort tid hemma, men placerades senare i ett familjehem, som samarbetar nära med hennes mamma och styvpappa. Lisa som blev kidnappad återfördes senare till sin mamma, där hon fortfarande bor och allt fungerar klanderfritt enligt handläggaren.

KAPITEL 9 NYA TAG

Flera av socialsekreterarna hade fått uppfattningen att samarbets-svårigheter i personalgruppen var en av orsakerna till den misslyckade verksamheten. Detta är emellertid felaktigt. Under sommarmånaderna arbetade personalen i två lag. Antagonisterna Alf och Anna tillhörde olika arbetslag. Det var först efter sommaren som konflikten blev akut. Motsättningarna som funnits latent i personalgruppen sedan våren blommade upp.

I augusti "år ett" anställdes en handledare. Hans första åtgärd var att få till stånd ett möte där den gångna verksamheten skulle behandlas. Naturligtvis kom det mest att handla om sommaren. Det var alltså på detta möte som konflikten inom personalgruppen blev akut. Man kivades mest om vems fel det var att verksamheten gått i stöpet. Man varken analyserade eller drog några slutsatser av det som hänt.

Konflikten inom personalgruppen fick en skenlösning ett halvt år senare i och med att Anna slutade på Grönkulla.

9.1 NYA UNGDOMAR FLYTTAR IN PÅ GRÖNKULLA

Under hösten "år ett" skrevs fyra nya ungdomar in. Av dessa flyttade trea in på institutionen. Två flyttade in i september och en i november. En av de inskrivna flyttade alltså aldrig in, (jag återkommer till detta längre fram i texten).

När en ung människa skrivs in på en behandlingsinstitution förväntas denne ha "problem". I och med att den unge blir inskriven (flyttar in) får han tilldelat sig en roll - han blir klient - han blir en person som är i behov av hjälp och stöd från andra (professionella

hjälpare). Detta är samhällets syn. Det är inte alls givet att den unge har samma syn på saken. Om den unge själv inte ser sig som hjälpsökande, utan har av omständigheterna "tvingats acceptera" institutionsplaceringen, är det ganska naturligt att han eller hon är ovillig att utan vidare underkasta sig institutionens regelverk.

Detta är ett generellt problem, som behandlingspersonal ofta ställs inför, i arbetet med ungdomar på institution. Hur man söker lösa problemet hänger ofta intimt samman med själva behandlingen av de unga på institutionen, m a o vilket grundläggande förhållningssätt man har från behandlingspersonalens sida genomet ungdomarna.

De ungdomar som är klienter på Grönkulla har en skiftande social bakgrundshistoria. Några av ungdomarna har varit kända för de sociala myndigheterna en längre tid, medan andra varit kända bara en kort tid. Anledningen till institutionsplacering är olika, men i samtliga fall vistas de på institutionen jämlikt SOL §6.

Beskrivningen av ungdomarna, som flyttade in under bygger på uppgifter från olika sociala utredningar. Sakinnehållet är autentiskt, men vissa personuppgifter och personliga förhållanden, som inte är direkt relevanta för min undersökning, har ändrats eller uteslutits med avsikt att skydda den unges integritet.

Åsa 15 år, var den första som skrevs in efter sommaren. Hon placerades på Grönkulla med stöd av SOL §6. Hennes uppväxt har varit mycket problemfylld. Åsa är nummer tre av fem syskon. Redan när hon var i fyraårsåldern begärde BVC att hon skulle utredas av barnpsyk. Utredningen gav för handen att Åsa hade dålig språkutveckling och uttalade relationsstörningar både i förhållande till andra barn och till vuxna. Hon "drev igenom sin vilja med aggressionsutbrott."

När Åsa var fem år konstaterades att hon hade ett gravt synfel, som man sökte korrigeras med lapp för ena ögat. Hon vägrade dock kategoriskt att bära glasögon och man sökte lösa problemet med "hemma-ho-

sare", som skulle motivera flickan till att bära sina glasögon. På sommaren placerades hon i ett feriehem, som omvandlades till fosterhem (motiveringen var ögonproblemet och att ingen av föräldrarna klarade av att lösa det). Året därpå skiljdes hennes föräldrar och mamman fick vårdnaden.

Åsas skolgång havererade redan efter några veckor i första klass. Hon fick att börja med förkortat skolgång, två timmars enskild undervisning. Men pga Åsas utagerande omintegjordes detta försök och man prövade istället hemundervisning (i fosterhemmet). Denna upphörde emellertid redan efter någon månad med motiveringen "går ej att genomföra" och skolpsykologen skrev i sitt utlåtande att Åsa inte var tillgänglig för undervisning. Hennes mamma föreslog särskoleundervisning, en äldre syster hade gått i sådan skolform, och henne gick det bra för hävdade mamman. Men Åsa nekades gå i särskola med motiveringen att hon är normalbegåvad.

Mamman hade vid denna tidpunkt begärt att Åsa skulle få flytta hem till henne. Emellertid ägde en olycklig händelserum, mammans sambo dog plötsligt, detta ledde till att mamman drabbades av en akut depression och blev inlagd på sjukhus. Åsa placerades då hos fadern (som var gammal och sjuklig) på annan ort. Han klarade inte av Åsas utagerande beteende och hon fosterhemsplacerades på nytt (denna gång enligt BvL §§ 25a och 29).

När Åsa var 15 år dog hennes pappa. Någon särskild hjälp med att bearbeta sorgen fick hon inte. Situationen hemma blev arbetsam och mamman begärde hjälp av socialtjänsten. Efter en ny utredning placerades Åsa på Grönkulla. Vårdplanen, som socialsekreteraren skrev, uttrycker att Åsa "har behov av, att bli trygg i sin relation med vuxna, att kunna behålla kontakt med jämnåriga, att klara av en längre tids skolgång."

Micke 14 år, kom till Grönkulla i slutet av september. Han hade blivit känd hos socialtjänsten första gången sommaren -86 i samband med snatterier. Bakom sig hade Micke en hel rad av misslyckanden i skolan. Innan pojken började i skolan hade familjen bytt bostad flera gånger och Micke hade förmodligen pga detta inga nära kamrater. I hemmet var det mamman som hade ansvaret för pojkens fostran, pappan arbetade skift och hade en hobby som gjorde att han var borta mycket.

Pojken hade, enligt vad föräldrarna berättat för kontaktpersonerna, koncentrationsproblem redan i första klass. Detta gav upphov till svårigheter i skolsituationen för honom. När Micke var tolv år skiljdes hans föräldrar.

Skolproblemen ökade. Micke tvingades byta skola flera. Redan efter en termin i den nya skolan var det dags för ett nytt skolbyte. Pappan hade träffat en annan kvinna och flyttade samman med henne.

Ganska snart uppstod problem i den nya skolan. Här försökte man lösa dessa med att anställa en elevassistent. Dessa insatser hjälpte inte Micke, han skolkade och bråkade. Han blev avstängd från skolan och fick hemundervisning av elevassistenten under en tid.

Under vårterminen skolkade Micke mycket. Pappan gav upp och vände sig i det läget till socialtjänsten. Ett feriehem ordnades, där Micke vistades under sommaren. Han ville, enligt vad han själv berättat, byta miljö och komma ifrån en del kompisar. Han accepterade feriehemsvistelsen, men vägrade stanna kvar som fosterbarn.

Efter sommaren fick Micke inte komma tillbaka till skolan, föräldrarna till de andra eleverna i klassen protesterade mot att han skulle komma tillbaka till klassen. Detta ledde till att socialsekreteraren ansökte om plats på Grönkulla.

I utredningen framhölls att "Placering med vistelse på Grönkulla är i första hand en vistelse där på 6 månader. Det är den minsta tid man vill ha från Grönkullas sida. Det är svårt att idag göra en långsiktig planering för Micke. Under tiden på Grönkulla måste vi noga följa Mickes utveckling, se vilka problem och behov han har för att kunna bedöma vad han behöver på längre sikt för att kunna fungera bra."

I slutet av november kom *Alexander*, 13år, till Grönkulla. Enligt den sociala utredningen kring pojken fanns det "inga brister i familjen." Alexanders familj är mycket bekymrad över att pojken inte kunnat anpassat sig i det svenska samhället som sina äldre syskon.

Alexander aktualiserades för socialtjänsten genom skolan. Han har, enligt utredningen, stora koncentrationssvårigheter och svårt att sitta stilla överhuvudtaget. Han söker kontakt med andra barn genom nypa eller slå på sina kamrater. Efterhand blev han ett problem för skolan. Föräldrarna till de andra eleverna i klassen krävde att Alexander skulle bort från klassen, kamraterna var rädda för honom, enligt lärarna. Till saken hör också att han är stor och stark för sin ålder. Han har haft barnpsyk-kontakt och från det hållet menar man att pojken beteende beror på tidiga relationsstörningar.

Familjen kommer från en av Europas södra randstater. Pappan och mamman talar olika språk. Pojken talar pappans språk, men förstår mammans språk. Pga språksvårigheter är mamman isolerad från det svenska samhället, hon får allt tolkat från svenska av pappan eller de äldre barnen. På grund av detta är hon lämnad helt utanför alla myndighetskontakter och kontakt med människor i Alexanders närhet (lärare, socialsekreterare och institutionspersonal).

Fadern har sagt att familjens önskemål är att Alexander skall lära sig läsa och skriva och att han skall bli lugn.

9.2 "BUDBÄRAREN"

Den första tiden på Grönkulla var Micke lugn och anpasslig. Men ganska snart fann han en roll, personalen kallar den för "budbärarrollen". Med detta menar de att han sprang med "bud", dvs gick till Åsa och berättade (eller hittade på) vad Emma sade/tyckte om henne och vice versa. Flickorna rök ihop och slogs, medan Micke satt på en stol, spelade oskyldig, och tittade på när personal fick handgripligen sära flickorna åt.

Micke slussades in i en vanlig skolklass via en tid hos Tord. Den information som Tord gav om Mickes skolgång till institutionsledningen, var att det gick bra i skolan, (åtminstone de första veckorna). Den första helgen Micke var hemma efter sin ankomst till institutionen var enligt pappan mycket positiv. Pappan sa till personalen att han upplevde att Micke förändrats på de två veckorna och att han lugnat ner sig och att han verkade trivas på Grönkulla för att han pratade mycket om personalen där.

Den första tiden upplevde personalen som positiv Micke ansågs föredömlig och exemplarisk. Men efter en "smekmånadsperiod" förändrades bilden: "När Å och E rök ihop fanns han där som en svans åt E. Hela tiden på sin vakt att inte råka i blåsväder själv. När man tog ton mot E var han snabb att säga att han inte gjort något. Men han var hela tiden med och gaffla tillsammans med E." (ur rapportboken)

Slagsmålet mellan flickorna hade utlösts av att Micke hade sagt till Emma, som var kvar på Grönkulla, att Åsa pratar skit om henne. Emma gick då till Åsa för att göra upp. Åsa hade lagt sig för kvällen, men låg och skrev brev, när Emma kom in på hennes rum. Hon blev arg över anklagelserna och kastade en penna mot Emma, som svarade med knytnävsslag. Åsa blev upprörd och ledsen, klädde sig för att ge sig iväg från institutionen.

Åsa klarar inte av provokationer. Hon blir helt ifrån sig, så även denna gång (som så många gånger senare). En av personalen kommenterade efteråt i rapportboken: "Jag har inte sett Åsa så upprörd tidigare, hon skakade av ilska och gråt. Åsikt: boven i dramat (förhållandet mellan E o Å) är till mkt stor del Micke som springer budbärare och förmedlar skitsnack flickorna emellan."

Detta var emellertid bara början. Åsa blev "hackkyckling". Hon klarade inte av att hantera sin ilska och ångest när någon gick på henne (och i synnerhet när någon griper tag i henne). Hon blev ett tacksamt retobjekt för Micke, som manipulerade för att undgå uppmärksamhet från personalen (något som emellertid senare slog över till den absoluta motsatsen). Han (och Emma ibland) retade upp Åsa tills hon tappade koncepterna och personal fick gå in och hålla fast henne för att hon inte skulle göra sig själv illa, då kunde han, enligt personal utsagor, gå småleende därifrån.

9.3 *ETT INTERMEZZO*

Samma dag då Åsa slussats över till en vanlig klass kom hon upp till institutionen på en långrast och berättade, glad och pigg, att hon tyckte att skolkamraterna var "schyssta". Hon ringde också upp sin mamma och berättade om händelsen.

På eftermiddagen kom Åsa och berättade att hon skulle få besök av två skolkamrater. Flickorna kom vid 16-tiden (jag lämnade själv institutionen strax därpå, det följande har jag fått återberättat av Lars): Åsas kompisar fick gå då kvällsmaten serverades, men fick besked om att de var välkomna tillbaka efter tysta timmen.

Efter tysta timmen, en stund efter kvällsmålet som är avsatt till läxläsning eller vila, var det dags för en stunds schemalagd motion, denna gång spelades pingis. Micke accepterade inte Åsas sätt att spela på, utan fällde en spydig kommentar, det blev bråk. Hon blev

ilsken och sprang sin väg. Efter att gått av sig den värsta ångesten kom hon tillbaka till institutionen och gick direkt in på sitt rum.

Åsas skolkamrater kom tillbaka ca 19.30 och vistades på hennes rum, hon ville vara ifred med sina kompisar, hade hon sagt till Lars. När Micke upptäckte att de hade kommit gick han in, tillsammans med Emma, på Åsas rum. Åsa ville inte att de skulle vara där. Hon sa till dem att gå ut, men de gick inte ut när Åsa bad dem om det. Detta klarade hon inte av, utan fick ett aggressionutbrott och började kasta sina saker omkring sig och skrek att hon ville vara ifred.

Åsa rusade ut ur sitt rum och skrek att hon skulle härifrån och att alla som är här är idioter, berättade Lars, och forstsatte: Arne och jag ställde oss ivägen för henne (agerade bromskloss, enligt institutionens terminologi - min anm.), då hon försökte sticka ut.

Hon reagerade våldsamt och började slå vilt omkring sig, spottade och bet oss. Då tog vi tag i henne och förde bort henne till korridoren vid kontoret. Där fick Arne och jag hålla fast henne för att hon inte skulle skada sig själv eller någon av oss. Vi försökte lugna ner henne och sa till henne, att vi släpper dig inte förrän du lugnat dig. (Flickan låg på golvet och Lars och Arne satt ovanpå henne).

Hon försökte komma loss genom att spotta och bita mig, berättade Lars vidare. Men sedan blev hon självdestruktiv, dunkade sitt huvud mot golvet, jag försökte hålla min hand under hennes huvud så att hon inte skadade sig själv. Det tog kanske mer än en halv timme innan hon lugnat ner sig så pass att vi kunde släppa henne.

Vi satt sedan en stund på kontoret och pratade med henne, under tiden hade Jenny sänt iväg de båda flickorna. Jag följde sedan med Åsa in på hennes rum, där jag fortsatte att prata med henne om hennes beteende.

Jenny och Arne satt i köket och talade med Emma och Micke, de försökte få dem att förstå att Åsa har svårt att klara av bråk, att hon får ångest och blir då aggressiv. Plötsligt reste sig Micke aggressivt, berättade Lars vidare för mig, och han gick mot Åsas rum. Hon skall få spö, skrek han. Jenny ställde sig framför honom, för att hindra att han gick in till Åsa igen. Micke sökte konflikt med Jenny genom att skrika åt henne: kom och ta för dig då!

Arne gick emellan och tog tag i Micke och höll fast honom. Micke skrek okvädningsord till Arne, slog och sparkade vilt omkring sig. Han lugnade dock snart ner sig. Arne ville prata med honom, men han vägrade, gick in på sitt rum och började städa. Efter att Arne gått hem (han hade just varit på väg att gå då han fick gripa in) ringde Micke till sin pappa och sa att han blivit misshandlad och ville att pappan skulle ringa polisen.

Arne (berättade vid ett senare tillfälle för mig att detta var ett av många exempel på händelser, som man inte kan koppla av ifrån när man kommer hem, utan man bär med sig den olösta konflikten och mår dåligt av det) var alltså just på väg hem när konflikten inträffade. Han kunde inte släppa den när han kommit hem, utan ringde efter en stund till institutionen och ville tala med Micke. Denne vägrade dock, men någon timme senare hade han ringt upp Arne och pratat av sig.

Dagen därpå fortsatte bråket. På eftermiddagen rök Emma och Åsa ihop och slogs, personalen gick emellan och skiljde dem åt. I rapportboken har Jenny gjort en notering, som jag tycker är viktig, men som jag inte sett har följts upp: "Vi upplevde det som att Åsa blev ännu mer aggressiv när vi höll i henne, så vi släppte henne och hon gick in på sitt rum. Vi följde tätt efter, jag försökte röra vid henne för att lugna ner henne. Men det gick inte. Jag satt bara kvar tätt intill henne på sängen. Anna kom också in till Åsa. Vi började prata. Åsa berättade då hur hon upplevde 'kompisskapet' i huset."

9.4 OM KAMRATBESÖK I HUSET

Det uppfattades först som positivt att ungdomarna hade kamrater, som kom och besökte dem på institutionen. Till att börja med var det bara Emma som hade besök. Efterhand som Åsa och Micke bekantade sig med andra ungdomar på skolan blev det allt fler ungdomar som cirkulerade i huset. Ibland kunde det vara fler besökande ungdomar där än de som bodde i huset.

Det blev besvärande för personalen. Man tappade kontrollen över vilka ungdomar som kom till Grönkulla för att hälsa på. Under en period på hösten var ungdomarna ständigt tillsammans med andra ungdomar från Småstad, antingen på institutionen eller ute. Jag fick uppfattningen att utrymmet för personalen att bygga upp relation till "sina" ungdomar blev mycket begränsat.

Det var i samband med kompisbesök som Micke började avvika.

Detta ledde till reaktion hos personalen, Alf diskuterade med Erik om vad de skulle göra åt Mickes beteende. De beslöt att ge honom utgångsförbud och inget kompisbesök som straff för att han smet iväg den kvällen.

Något gemensamt förhållningssätt om vilka, hur många och vid vilka tider kompisarna fick hålla till på institutionen såg jag inte då. "Micke fick besök kl 7.20 i morse av två skolungdomar (ej klasskamrater...)". Samma dag började Micke skolka från lektioner som han inte gillade.

Under perioden besökte många av ungdomarnas kamrater institutionen. Det gav personalen en god möjlighet att lära känna de ungas nya kamrater. Men besöksformerna var helt okontrollerade och upplevdes till sist som belastande (och blev det faktiskt) för personalen. Det kan vara positivt om ungdom på institution får ta emot besök av sina

kamrater, men det förutsätter att personalen har kontroll över dels vilka tider besöken sker på, dels vilka kamrater som kommer dit. Men det är minst lika viktigt att behandlaren besöker den unge i hans miljö utanför institutionen, (t ex skolan, fritidsverksamheten, familjen etc) så att han lär känna sin klient i olika sociala sammanhang och inte enbart, eller ens i huvudsak, i institutionsmiljön.

Det är ganska vanligt att ungdomar som vistas på behandlingshem, i grund och botten, är ganska ensamma. Många har relationsproblem, inte bara gentemot vuxna, utan också i förhållande till jämnåriga i. En av institutionsmiljön (eventuella) fördelar är att personalen har möjlighet att "träna" den unge att umgås med jämnåriga i gruppssammanhang. Problemet är förstas att den unge inte själv har valt sina medklienter, de han skall relatera sig till. De självvalda kamraterna ses ofta som mindre lämpligt sällskap av de vuxna på institutionen.

Oavsett vilken uppfattning behandlaren kan ha på den unges självvalda kontakter med jämnåriga, måste man räkna med att separationen från dessa kan bidra till anpassningssvårigheter i den nya miljön. Utsatta ungdomar har ofta kamrater med likartade problem. Ibland kan det vara nödvändigt att de vuxna medverkar till att kontakten med de gamla kamraterna bryts. Men det är då viktigt att behandlaren gjort klart för sig vilka konsekvenser som kan följa på en sådan handling.

9.5 BRÅK OM NYA INSKRIVNINGAR

Under hösten kom ett flertal förfrågningar från socialsekreterare i Storstad om möjlighet att placera ungdom på Grönkulla. I personalgruppen gick åsikterna isär om att ta in fler ungdomar. Handledaren uttryckte också sin tveksamhet. Men Alf menade att det är för lite med bara tre ungdomar och att det är svårt att motivera varför tre platser skall stå tomma.

Det blev motsättningar kring inskrivningen av Göran, en pojke från Storstad som tidigare, under våren, varit inskriven under några veckor men som aldrig flyttade in. Göran var sedan en tid intagen på barnpsykiatri i Storstad och därifrån tryckte man på att Grönkulla snart skulle ta emot pojken.

Alf träffade pojkens socialsekreterare (jag deltog på mötena). Dagen före (tisdag) hade Anna protesterat vilt när hon fick veta av Alf att Göran skulle tas in på fredagen. Det är alldeles för tidigt, sa hon. Det är fortfarande för skört här, vi måste vara rädda om det vi har, det handlar också om vårt självförtroende, vi har inte råd att misslyckas igen. Men Lars, som också var med vid tillfället, stödde däremot Alf i hans beslut att skriva in Göran.

På barnpsykiatri ansåg man att man var "färdig" med Göran och man ville att han så snart som möjligt skulle över till Grönkulla. Men där var man inte riktigt "färdiga" med att ta emot honom. Veckan innan hade man på en personalkonferens sagt att man behövde 2-3 veckor till för att konsolidera sina relationer till de ungdomar som redan var där och man ville stärka sig själv inför intagningen.

Alf frångick beslutet. På mötet med socialsekreteraren diskuterades själva intagningsförfarandet. Göran skulle skrivas in enligt LVU och man gjorde upp en strategi för hur de första veckorna skulle se ut.

Göran skulle föras direkt över till Grönkulla, ty enligt barnpsykiatri förelåg suicidrisk om han fick åka hem mellan placeringarna. Av någon anledning ändrade den ansvarige läkaren på barnpsykiatri sitt beslut och lät Göran åka hem tillsammans med mamman och en socialsekreterare för att hämta kläder. Detta slutade med att Göran aldrig kom till Grönkulla.

Enligt Katarina, som talade med socialsekreteraren hade Göran vägrat följa med till Grönkulla. Han hade tagit en kökskniv och börjat rispa sig i handlederna. Detta gick att avstyra, men strax efteråt sprang han iväg ut i skogen och gömde sig.

Pojkens ångest över att flytta till Grönkulla var uppenbarligen stor och socialsekreteraren berättade för Katarina att hon hade bedömt det så att pojken mårde mycket dåligt. De hade enat sig om att det inte var lämpligt att under de omständigheter som rådde ta honom till institutionen och polishandräkning var absolut inget alternativ, ansåg de. Pappan hade frågat socialsekreteraren: "Men varför kan inte pojken få bo kvar hemma och ha någon sysselsättning här i närheten på dagarna?" Socialnämnden beslöt senare om LVU med vistelse i hemmet.

Några veckor senare aktualiserades *Alexander*. Även här fanns motsättningar i personalgruppen. Beslut om tidpunkt för intagningen fattades av Alf och Katarina. Återigen var det Anna som protesterade, hon menade att eftersom hon skulle vara kontaktperson borde hon vara med och bestämma.

Vid ett tidigare tillfälle hade Alf och Anna bråkat om en intagning av en flicka som vistades på barnpsyk. Arbetsledningen var osäker på hur man skulle förfara, men varken personal eller barnpsyk fick besked. Ambivalensen retade läkarna på barnpsyk och bidrog till en ansträngd relation. Beslutet att inte ta emot henne fattades av Alf utan vidare samråd. Katarina fick i uppdrag att åka in till barnpsyk och motivera beslutet.

Inskrivningen av *Alexander* hade föregåtts av besök från skolan (rektor, speciallärare och kurator) och familjen. Jag uppfattade skolpersonalens besök som en "förförelseakt". Det var främst rektorn som pratade. Han berömde institutionen för att där var så snyggt och städat, gav personalen lovord för att de klarade av Micke (som han kände väl) och tonade mer Alexanders problematik.

Katarinas främsta invändning var att pojken gick i 6:e klass, man tog bara emot högstadiesbarn. Detta tyckte inte klassläraren var något problem. Pojken kan efter en tids inskolning gå i 7:e klass,

han har ju åldern inne. De berättade visserligen att Alexander gjort sig omöjlig i skolan, därför att han hade svårt att sitta stilla, nöp och knuffades med klasskamraterna, men om han kom till en plats där ingen kände honom, där han inte hade ett rykte, skulle han få en chans att ändra sig och slippa ha pajasrollen. Detta skulle vara möjligt om han fick komma till Grönkulla, menade klassläraren.

Familjen bjöds in till ett möte på institutionen. Jag noterade att de tilltänkta kontaktpersonerna, nämligen Anna, Harriet och Alf, inte var med på mötet. Där deltog istället Katarina och Arne. Jag frågade Katarina om det inte är viktigt att det är kontaktpersonerna som tar hand om ett sådant möte. "Så har vi aldrig haft det...", svarade hon.

Samtalet på mötet fördes mellan pappan och personalen, via en äldre syster som tolkade. Pojken satt tyst, man talade om honom, men inte till honom. Katarina och socialsekreteraren försökte dock ställa några frågor till honom. Mamman, som var klädd i traditionellt svart med ett huckle på huvudet, satt tyst, hon såg ledsen ut. Ibland nickade hon eller skakade nästan omärkligt på huvudet. Hon var emot placeringen, men pappan bestämde (enligt system). Pappan var oförstående till Alexanders beteende, man hade ingen i släkten som betedde sig som Alexander. Pappan menade att pojken var snäll och lydig hemma, där gör han allt han blir tillsagd att göra, sa han. Men ute...

När Anna, som skulle vara kontaktperson fick veta att det hade beslutats att Alexander skulle skrivas in och att dag var bestämd utan att personalen fått med ett ord i laget, blev hon mycket upprörd och anklagade Alf för odemokratiskt ledarskap.

9.6 DJÄVULSDYRKAREN OCH GUDS BARN

Vid ett tillfälle frågade jag Tord hur det gick för Micke och Åsa i skolan. Han berättade att innan de kommit till skolan hade han gått runt i alla klasserna och berättat om Grönkulla och vilka slags ungdomar som skulle bo där. Han hade försökt att avdramatisera det och slå hål på myter om att det var knarkare och tjuvar som kom till Grönkulla. Jag tror att det gick fram ganska bra att det är vanliga ungdomar men som har en del problem.

Han tyckte att Grönkullaungdomarna var tysta i början. Men efter en smekmånads period på 3-4 veckor blev de varma i kläderna. Av de två, var Åsa lättare på ett sätt, hon flöt ju in mycket lättare i klassen och försökte jobba efter sin förmåga. Medan Micke tog det väl emot mer för.

"Han försökte kämpa i början," berättade Tord vidare. "Men sen... ja jag vet inte .. det var väl mer så att kamrater som han kom ilag med, det är ju en svår bit att styra. Man kanske gör en björntjänst om man förbjuder.. jag har inget recept för hur man styr kamratrelationer i skolan."

Jag frågade honom om det var samma slags konfrontationer med Micke i skolan som man hade på institutionen.

"I skolan hade han bara en enda gång ett raseriutbrott... Det var Alf som var upphovet, mot mig hade Micke aldrig såna här utbrott eller förstörde något på skolan. Det var alltså den gången Alf kom hit ner och talade om för honom hur det skulle vara."

Jag bad Tord att förtydliga sig. "Ja, som att kasta bänkar eller försöka slå sönder saker, aldrig någonsin hade vi såna konfrontationer här. Jag vet att han slog sönder sitt rum på Grönkulla."

"Det är svårt, han hade ofta konflikter på Grönkulla och sen kom han till skolan. Jag har svårt att tänka mig att såna elever funkar igen klockan åtta efter konfrontationer. Man hade ju inte bearbetat de färdigt, det här utbrottet han haft man hade ju suttit med honom däruppe flera timmar, men det blev alltså bara sämre och sämre."

"Ja, han kunde gå ut någon gång i vredesmod och slå igen dörren, men det kan ju vanliga elever också. Jag menar att det kan ju elever som upplever sig som missförstådda göra." "Som jag minns det så var det den gången Alf kom ner och gjorde samma som han gjorde på Grönkulla."

Samma sak...vadå ??

"Att de tar tag i dom, jag har själv aldrig gjort det med någon, vi brukar istället sätta oss ner och prata om det här va... Micke blev rosenrasande, det var första gången jag såg honom sån... agerade utåt riktigt så där och sprang sin väg från skolan. Jag jagar aldrig någon i skolan, utan går dom sin väg så går dom... Ja jag visste att det var så, Micke hade berättat det."

Vad brukade Micke berätta för dig, undrade jag.

"Ja, han berättade ju sina versioner av vad han upplevde, utgångsförbud, hur han rymde genom fönstret, hur de tog bort handtagen och hur han öppnade ändå. Ja det var mycket det här, att han var ute och drev på kvällarna med de där svartrockarna..."

"Ja, och ena kvällen så var han ju i kyrkan och andra kvällen var han där (hos djävulsdyrkarna). Jag kan förstå att han hade väldigt svårt att hantera det här själv i sitt huvud, man såg ofta på hans teckningar och hans uppsatser, där förekom ofta händelserna och tankarna."

"För det första var han ju alldeles vit och trött, så man trodde ibland att han använde narkotika, det var flera lärare som frågade mig, för han såg ju... Man ser i ansiktet hur de mår det är svårt att starta upp en skoldag om de mår väldigt dåligt, då fick man ofta prata istället."

I mitt samtal med Tord noterade jag att ungdomarna möter olika reaktioner i skolan och på institutionen. För Micke förföll skola vara ett andningshål, där han slapp att bli fasthållen. Jag noterade även att *Tord har en dold funktion, nämligen den som lyssnar på den unge* när han kommer ner till skolan och bär med sig obearbetade konflikter med institutionspersonalen.

I mitt samtal med Tord tangerades problemet med Mickes kontakter med djävulsdyrkare och Guds barn. En kväll hade Micke kommit till institutionen tillsammans med en kompis. Han var mycket upprörd. Pojkarna hade varit i en lägenhet tillsammans med några andra ungdomar, en av dessa (en 19-årig yngling) hade "kontakt med djävulen". Ynglingen hade ögon som lyste, vassa hörntänder, dörrar öppnades och stängdes på något mystiskt vis, cigarettändare exploderade, berättade Micke för Anna.

När Micke senare skulle lägga sig, vågade han inte ha kvar en av hårdrockaffischerna han klätt sitt rum med, en med en djävulsfigur på. Han tog ner den, rev sönder den och kastade den. Emellertid slutade inte historien med detta. Trots att Micke var rädd, drogs han till de okulta kretsarna runt djävulens kontaktperson i Småstad. Till saken hör att Mickes kompis, han som var med vid seansen, tillhörde sekten Guds barn, och hans pappa var pastor där.

På en fredag (fem dagar senare) deltog Micke i en djävulsutdrivningsrit, där kompisens pappa medverkade. Alf beskrev händelsen i rapportboken: "Spänd och ngt orolig, bla pga dröjesmålet med beslut om tillåtelse att gå på diskotek på skolan. Resulterade i en del utfall både mot personal och saker (främst egna). Detta upphörde efter

det att undertecknad fått hålla Micke ett tag, oron och taggigheten övergick då i gråt och avspänning. Efter detta erhöll Micke besked om tillåtelse att gå på diskotek under förutsättning att han inte gick till "Nisse"... I ett obehagat ögonblick drog Micke iväg från huset... Vi beslöt att inte låta honom gå på diskoteket.

Först besöktes "Nisse", men där fanns varken "Nisse" eller Micke. Därefter besöktes djävulsdyrkarens lägenhet. Där var Micke tillsammans med ett tiotal andra ungdomar inkl. "Nisse". När vi kom dit satt djävulsdyrkaren på golvet i meditationsställning och "Nisses" fader stod framför honom och uttalade böner, besvärjelser el dylikt. Även "Nisses" moder var där. Micke vägrade följa med oss, men vi tog med honom ändå under vissa protester. (Inga reaktioner från några andra i lägenheten)."

Efter det att den hämtat Micke körde den först runt i bil med honom för att inte flickorna, som förberedde sig för att gå på diskot, skulle störas. Därefter for de till Storstad och besökte Mickes pappa, som då informerades om vad som hänt.

När de kom tillbaka till institutionen gick Micke in i förrådet och stod och slipade på en mopeddel en lång stund.

Micke fick tvetydiga budskap. Först hölls han på "halster" innan han fick besked om ifall han skulle få gå på diskot eller ej. När hans ångest blev för hög tillämpades "holding" tills han lugnat ner sig en smula. När han sedan avvek till djävulsutdrivningsriten (naturligtvis var hans ångest beroende av det förestående deltandet i riten) blev han straffad - inget diskoteksbesök.

9.7 FYSISKT TVÅNG SOM VERKSAMHETSMEDEL

Svårigheterna att handskas med Micke blev ett stort problem i personalgruppen. Hans beteende oroade och gav utslag i höjd ångest och osäkerhet.

Från att ha varit tillåtande blev personalen alltmer repressiv under en tid, men när Mickes motstånd blev för stark gav man upp och han satte själv sina "gränser". Micke kände sig "jagad", vilket visade sig bl a i hans handlingar, som blev alltmer (själv-)destruktiva. Han gick ner i vikt, sov allt sämre och drogs till kriminella kretsar i Småstad, började dricka sprit och öl och uppträdde till sist berusad vid några tillfällen mitt på dagen.

Personalens ångest, rädsla (en del i gruppen blev rädda för honom, särskilt när han började hota och vid ett tillfälle jagade Anna med en kökskniv) och *vanmakt* över att inte kunna bemästra situationen smittade av sig på ungdomsgruppen.

Åsas beteende blev den tydligaste mätaren på detta. Hon började avvika alltmer från institutionen och höll sig borta på kvällar, vistades hos en kompis . Hennes låga ångesttolerans blev lägre vilket gav upphov till alltfler fysiska konfrontationer. Även Emma blev aggressiv och orolig och avvek till Storstad (något hon inte gjort tidigare under hösten, under sommaren hade hon bara avvikit vid två tillfällen trots det kaos som då rådde på institutionen).

Under dessa oroliga förhållanden flyttade *Alexander* in på Grönkulla. Han anlände på en fredag. Det var en öppen och lättillgänglig pojke, som nyfiket bekantade sig med institutionen och ställde en massa frågor om vad det var för något ställe han kommit till (det är oklart vilken information han fått innan han flyttade in). Vid matbordet första dagen frågade han troskyldigt - är detta ett dårhus?

Alexander anpassade sig ganska snabbt till institutionslivet. Han berättade för Bettan (som arbetade natt) att han trivdes bättre på Grönkulla än hemma.

Det beteende, som lett till institutionsplaceringen fortsatte naturligtvis även på Grönkulla. Han var snabb till att småretas med flickorna, lyssnade inte på tillsägelser från personalen, men höll

sig lydigt kvar på institutionen. Det visade sig ganska snart att det var en pojke med massor av "överskottsenergi".

Denna "energi" använde han till att bekanta sig med flickorna (någon närmare relation till Micke utvecklades inte, jag uppfattade det så att personalen var rädd att han skulle ta över dennes destruktiva beteende och det förföll som man sökte avstyra närmare bekanskap).

Det blev många tillsägelser, mycket tjat och irritation. Till slut, när Alexander inte lydde tillsägelser tillgrep man fysiskt tvång, någon/några brottade ner honom och satt på eller höll honom tills han lovat ta det lugnt och lyssna.

Jag frågade Bettan (som efter ca sex månader som nattarbetare gått över till dagtid och blivit Alexanders kontaktperson) och Harriet om hur man skall tolka ett yttrande av Alexander, som jag hört och funderat över. Han frågade någon i personalgruppen, vid ett tillfälle jag besökte institutionen, vem som skulle arbeta kväll och natt. Då han fick höra att det bara var kvinnor sa han: "Ja ha, är det bara tjejer som jobbar i kväll då behöver man inte bli nerbrottad."

Bettan: "Jag är faktiskt mest stolt över att ungen säger så där. Jag har inte börjat jobba här för att brottas, jag ser helst att jag slipper det. Det kan också var något positivt i det han säger."

Kan man tolka det så att han ser personalen som de som brottas ner honom och de som inte gör så och att han utifrån det ser olika handlingsutrymmen?

"Ja det har han ju rent konkret", svarade Bettan, "jag klarar inte av honom fysiskt." "Det hänger samman med hemmet, han har mycket av det här med maktdominans hemifrån", inflikade Harriet. "Ja men inte fysiskt", invände Bettan.

Harriet förtydligade sig med att säga att "varje gång han känner att någon hela tiden, med alla medel, och på alla sätt står över honom, får han en kvävkänsla. Det är ju då han blir 'vansinnig'". "Ja, de gånger som han blivit 'vansinnig' här," sa Bettan, "har ju varit när han varit i underläge rent kroppsligt. Han blir det inte när man snackar med honom... Han blir desperat när det varit slagsmål här. Vissa ungar kan bli desperata när de inte förstår vad man säger med ord, men sitter man lugnt och snackar med Alexander då får han inga raseriutbrott."

Frågan om fysiskt tvång, ("holding", "nertagning" är begrepp jag noterat, i rapportboken brukar man omskriva dem med "omfamna", "hålla fast") är en fråga som man är oklar över i personalgruppen. Tvånget tillämpas inkonsekvent. Ibland utövas fysiskt tvång i syfte att underkua den unge, ibland kan det tillgripas för att skydda sig själv mot angrepp eller den unge från självdestruktivitet eller att förhindra att saker förstörs eller för att stoppa någon från att avvika (mestadels Åsa).

Föreståndaren har beskrivit i rapportboken hur han hanterat en konfliktsituation. (9) Handlingen som beskrivs är ett kommunikativt budskap till flickan, och nedtecknandet i rapportboken är ett budskap till personalen. Han skrev:

Hon "...for ut med gap, skrik och bitningar. Undertecknad (dvs Alf, min anm.) lyfter då in C på rummet där C ger sig på inredningen, varvid ett glas går sönder och stereon åker i golvet. C placeras då i sängen där hon sparkar, bits och spottas och skriker att undertecknad skall lämna rummet. Även kontaktperson Jenny finns i rummet. C ges möjlighet till att inte vara omfamnad ett antal gånger men fortsätter nyss nämnda saker. Till sist lungnar hon sig och undertecknad lämnar rummet och Jenny kvarstannar. C somnar sedan av utmattning."

Goffman (1988) skriver i sin bok "*Jaget och maskerna*" att fysiskt tvång "...ofta är ett sätt att kommunicera, inte enbart ett sätt att handla." Detta betyder enligt Goffman att om en individ skall leda andras aktivitet oavsett vunder vilka former det må vara: personligt

föredöme, hot, auktoritet eller förhandlingar, är det nödvändigt för honom att klargöra för den andre "...vad han vill få gjort och vad han kommer att göra om det inte blir gjort. Varje form av makt måste presenteras med effektiva metoder och den kommer att få olika effekt beroende på hur den dramatiseras." (s 209) Fysiskt tvång är alltså inte enbart ett ohöljt maktutövande utan också en primitiv pedagogisk metod för lydnad. Det är också ett budskap till den unge.

9.8 BEHOV AV ATT PUSTA UT

Personalens förhållande till Micke utvecklades till en destruktiv maktkamp, där båda parter led ett nesligt nederlag, då Micke blev utstraffad.

De fysiska konfrontationerna blev vanligare. Det hände vid några tillfällen då Alf skulle tillämpa "holding" på Micke att båda fick kläder sönderrivna och diverse blessyrer.

I Mickes journal (30/11) har Alf bl a antecknat: "Behandlingsarbetet har den senaste tiden präglats av mycket konflikter och bråk mellan personal och M. i samband med gränssättningar och resulterat i avvikelser (varit borta över natt vid något tillfälle), letande, skadegörelse på inventarier i huset och aggressionsutbrott riktade mot personal."

Micke kom senare samman med ett gäng "halvkriminella" ungdomar. Vid ett tillfälle, då Mickes pappa kom till ett avtalat besök, var pojken på rymmen. Pappan och personal gav sig ut för att leta. De fick en del tips var de skulle söka efter honom, i rapportboken (9/12) står: "De åker runt i Klinteby och letar, tar även en sväng i Småstad i de s.k. "kända" ställen här. De kommer tillbaka vid 18-tiden efter att ha visat pappan vilka kretsar Micke figurerar i. Pappan är nog lite chockad över detta. De lämnar honom på stationen och kommer hit." Micke kom inte tillbaka till institutionen förrän dagen därpå.

Ena stunden kunde Micke uppträda ångerfull och bad om ursäkt om han kom tio minuter efter avtalad tid, andra stunden drev han gäck med personal. "Arne och Micke hade gjort upp att M fick vara ute till 23.00. Kl 21.00 ringde socialjouren i Storstad och berättar att de blivit uppringda av gårdspersonalen i Gråbo, som sett M påverkad tillsammans med tre andra Småstadsungdomar." Personal från Grönkulla åkte in till Storstad för att leta, men misslyckades att finna ungdomarna.

På institutionen var det trevlig stämning, "Emma och Åsa, Harry och jag spelade Trivial Pursuit i skenet av stearinljus, hade jättemysigt, flickorna fick stanna uppe lite längre eftersom det var fredag och framförallt för att de fungerade så bra. ...

Kl 00.55 ringde telefonen. Det är Micke som vill sova över hos en kompis, säger nej, vill då bli hämtad, gör upp om att träffas i Gråbo centrum kl 01.30. ...

Kommer dit utan att någon Micke syns. Parkerar och vandrar runt. Träffar fyra vakter från ett vaktbolag... fick hjälp av dom men utan resultat". (cit ur rapportboken)

På institutionen uppträdde Micke alltmer provocerande. Vid ett tillfälle jagade han Anna med kökskniven efter att hon skällt ut honom för att han köpt cider och tagit med sig till institutionen.

Bettan: "När pojkarna kom, visserligen en halvtimme för sent, vilket var petitesser då, så hade de köpt två påsar chips och två flaskor cider som de skulle ha med sig till fjällen på nyår. Då bröt helvetet ut här, Anna skulle ringa till Alexanders pappa och tala om att han söp. Micke fick ut för allt han gjort sen han var nio år och det slutade med att Micke drog kniv och Alexander blev 'tokig'."

Efter den händelsen köpte Micke cider flera gånger. Bettan: " Med påföljd att när Micke inte visste riktigt vad han skulle ta sig till med oss här, så gick han ner till Konsum och köpte cider, gick in på kontoret och slog den upp och ner på mattan." Detta ledde till ytterligare konfrontationer, som slutade med att Micke förvisades från institutionen under en kortare tid. Han placerades i ett familjehem under fem veckor.

Avsikten med familjehemsplaceringen var, enligt Alf, att Micke behövde byta miljö och att *personalen behövde pusta ut*. Under tiden

han vistades i familjehemmet skulle han få enskild undervisning av Tord och Arne skulle besöka honom en gång i veckan. Familjehemmet var beläget ca tio mil från Småstad.

Ångesten i personalgruppen sjönk påtagligt under Mickes frånvaro. De sista veckorna hade personal fått agera "ryggsäck" dvs "punktmarkerat" Micke. *"De sista veckorna har M inte tillåtit att röra sig fritt utanför Grönkulla utan personal. På Grönkulla har vi motsvarande tid haft ökad kontroll för att förhindra avvikelser. Några sådana har dock skett."*, skrev Alf (26/1) i journalen. (Min emfas.)

När Micke åkte iväg till familjehemmet var han ganska dämpad, berättade Arne för mig, och hade frågat på ett "stormöte" om man inte ville ha honom kvar.

9.9 MICKE BLIR UTSTRAFFAD

På ett personalmöte (ett krismöte) i januari meddelades att två i personalgruppen sagt upp sina tjänster (Anna och Lars). Anna var sjukskriven (efter knivdramat) och deltog inte, Lars berättade kort att han kände sig "utbränd", att han varit med om att börja om två gånger och kände inte för att göra det en tredje gång, att han inte hade någon "geist" för att arbeta kvar därför att man arbetade alltför kortsiktigt.

Chefen för sociala avdelningen på landstinget deltog också i mötet. Han frågade bl a om vilken syn som man hade på Micke i personalgruppen. Alf svarade: - Först trodde vi att det var en frisk kille. Nu tycker vi att han behöver utredas på barnpsyk. Det är sagt att han skall vara här i två år, men det var innan den här utvecklingen. Han kan inte värja sig mot kompisvärlden. Alf menade vidare att Grönkulla är en öppen institution. - Vi kan inte ha full bevakning, vi orkar inte med det. Är detta rätt institution för honom? Han bör vara på ett ställe där han blir inlåst.

På mötet diskuterades olika alternativ, alltifrån att Arne skulle åka bort tillsammans med honom för att kunna bygga upp en nära relation med Micke till utskrivning. Det var alltså på detta möte som man bestämde sig för att prova en tids vistelse i hans tidigare feriehem.

I personalgruppen hade man bestämt att när Micke kom tillbaka skulle han få en respittid på två veckor och visa att han menar allvar med att ändra sig och följa Grönkullas regler.

Ångesten steg på nytt i personalgruppen inför Mickes återkomst. Detta smittade av sig på de andra ungdomarna. Åsa avvek och hotade att ta livet av sig om Micke kom tillbaka.

Jag var på institutionen den dagen som Micke skulle återinskrivas. Det var stor oro i personalgruppen, man pratade mycket om vad som skulle kunna hända.

Vid lunchtid åkte Arne i väg för att hämta pojken. När de kom tillbaka satt personalen i en konferens. Det första Micke gjorde var att gå dit. Han öppnade dörren utan att knacka och blickade med ett litet leende på läpparna ut över personalgruppen. Det var tyst. Alf bröt tystnade efter några sekunder, som föreföll minutlånga, och sa: - Välkommen tillbaka... nu får du vara vänlig och stänga dörren vi har möte.

Personalen hade trygghet i beslutet att Micke bara hade två veckors respittid. På dagen två veckor senare beslöts på personalkonferensen att Micke snarast skulle skrivas ut. Han hade nästan omedbart satt igång att testa gränser. Denna gång hade personalen en klar framförhållning, sköter han inte sig åker han ut.

Utskrivningen gick snabbt och var ett skolexempel på hur man inte bör gå tillväga. Micke protesterade lamt, men alla broar var brända,

det fanns ingen väg tillbaka. Samma dag som beslutet fattades hade det varit en konflikt mellan Alf och Micke. Den började med att Micke vägrade stiga upp ur sängen och åka iväg till sin pryö-plats. Vägran "resulterade i konflikt och fysisk konfrontation", m a o ett av flera slagsmål mellan Alf och Micke.

På eftermiddagen bestämdes att Micke skulle skrivas ut snarast möjligt. Alf ringde till socialsekreteraren och till feriehemmet. Socialsekreteraren fann inga formella hinder för utskrivningen och feriehemsfamiljen förklarade att Micke var välkommen till dem om han själv ville flytta dit. Emellertid blev inte Micke informerad om beslutet förrän på fredagen. Dagen därpå blev pappan och mamman informerade. Det beslöts att de skulle komma till Grönkulla på fredagen för att delta då Mickes informerades. På mötet fick Micke veta att han inte längre fick vara kvar på institutionen. Han blev, enligt Arne, ilsken, besviken och ledsen. Efter mötet blev familjen skjutsad av Per in till Storstad. Micke kom inte tillbaka förrän några veckor senare, då för att hämta sina tillhörigheter.

Någon eftervårdskontakt var det inte tal om. Micke hade straffat ut sig. Han fick flytta hem till sin mamma, som nu bodde ensam med de små barnen i Storstad.

Hon klarade dock inte av att ensam sätta gränser för Micke, som på Grönkulla under en tid stått för sin egen "gränssättning". Efter en tid blev han omhändertagen och placerades på barnpsyk för utredning. Senare placerades han i feriehemmet, som omvandlades till familjehem. Där hade han svårt att anpassa sig, rymde, och blev återplacerad hos mamman. Men efter en tid omhändertogs han på nytt och blev återigen placerad i det gamla familjehemmet, som tog emot honom.

9.10 SAMTAL MED MICKES SOCIALSEKRETERARE

Jag har även vänt mig till de handläggare som ansvarade för Micke i hans hemkommun. Jag har samtalat med två av de tre socialsekreterare som hade hand om hans placering. Den första, A, förberedde ärendet men fullföljde det inte pga tjänstledighet. Socialsekreterare B tog över i det skede då placeringen var beslutad och Micke och hans pappa hade besökt Gönkulla.

B berättade för mig att hon inte delade uppfattningen att Micke skulle institutionsplaceras. Hon menade att hon inte kunde utläsa ur utredningsmaterialet att alla andra möjligheter var tillfullo utprovade, t ex skoldaghem, sade hon. Men eftersom alla åtgärder varit vidtagna för placeringen, så fogade hon sig i beslutet. Hon var med då Micke flyttade in på institutionen.

Det första intrycket hon fick av Grönkulla var att det var snyggt och hade en vänlig atmosfär. Under de uppföljningsamtal hon sedan hade (4 st) och telefonkontakter med föreståndaren blev hon mycket positivt inställd till institutionen. Hon och personalen var överens om Mickes problem och om vad som var hans behov, fast struktur och klar gränssättning, sa hon. Micke fick inte misslyckas en gång till.

Hon hade i och för sig förstått att det var mycket jobbigt för personalen när Micke spelade ut dem och att hans utagerande var mycket tufft att möta, men att de skulle ge upp så snart var överraskande. Hennes intryck under den tid hon ansvarade för placeringen (tills i slutet av december) var att man bedrev ett mycket bra behandlingsarbete och klarade av att sätta gränser för Micke.

Jag frågade henne om varför man inte hade skrivit någon behandlingsplan. Ja, sa hon, vi skrev en arbetsplan, men den var vag och allmänt hållen, i övrigt handlade det om muntliga överenskommelser.

Sozialsekreterare C tog över ansvaret i slutet av december. Föreståndaren hade informerat henne om Micke våldsamma utagerande och hon hade flera telefonkontakter med Alf. Hennes uppfattning var att vid denna tidpunkt (slutet av december) fungerade Grönkulla mycket dåligt för Micke. Det förekom fysiska handgemäng, sa hon, och flera i personalgruppen uttalade att de var rädda för Micke. Jag blev både arg och besviken på Grönkullas personal för att de inte orkade hålla honom kvar, sa hon, och tillade att vistelsen blev ytterligare ett misslyckande i raden för honom. Micke sa till mig flera gånger, att han ville vara kvar på Grönkulla - detta är mitt hem.

Ok, jag förstod att personalen behövde ett andrum, därför gick vi med på den tillfälliga familjehemsplaceringen, där han för övrigt är nu, sa hon, och där fungerar han mycket bra - familjen gillar honom. Men det fanns ingen vilja i personalgruppen att ha honom kvar. Jag tycker att utskrivningen blev mycket olycklig, han blev ju bokstavligen utkastad. Jag blev besviken på dem och det sa jag också till föreståndaren.

9.11 KONFLIKTEN I PERSONALGRUPPEN "LÖSES"

Konflikterna mellan Alf och Anna blev alltmer påträngande i personalgruppen (konflikterna hade också spin-off effekter på arbetet med ungdomarna). En av behandlarna berättade för mig att hon tyckte att det var jobbigt. Konflikten "drevs till sin spets så att till slut så var det bara den här prestigen det handlade om, så alla andra i personalgruppen tvingades på ett eller annat sätt att välja sida."

Osäkerheten i behandlingssituationerna gav också näring åt motsättningarna i personalgruppen. Jag har tidigare pekat på att Alf blev kritiserad av Anna för odemokratiskt ledarskap och flathet gentemot ungdomarna. Aggressiviteten mellan dem hämmade diskussionerna på personalkonferenserna.

De båda antagonisterna sökte allierade. Alf sökte hjälp att strukturera verksamheten. Föreståndaren för Norrgårdskollektivet bjöds in för att på ett personalmöte berätta om hur man där bedriver verksamheten. Vidare hade Alf vidtalat handledaren som kontaktade en person som han kände, tidigare föreståndare på ett behandlingshem. Det var meningen att denne skulle komma till Grönkulla för att under fyra-fem dagar följa verksamheten och ge tips om hur man borde eller kunde lägga upp arbetet. Emellertid rann projektet ut i sanden.

Anna hade tidigt kritiserad arbetsledningen för obeslutsamhet när det gällde att knyta en handledare till institutionen. Handledaren uppfattade det så att Anna sökte en "hjälpare" utifrån som skulle visa att hon hade rätt och Alf fel.

Handledaren menade att motsättningen mellan Alf och Anna i grunden var en maktkamp. Det Anna "ville, handlade inte om institutionen, utan det handlade om makt. Jag menar att man kan puckla på varandra ganska friskt i såna här sammanhang (han syftade på diskussioner om verksamheten, min anm) men när det inte längre handlar om det som det säges handla om, då..."

Personalkonferenserna blev en arena för motsättningarna. Alf ställde förslag, Anna kritiserade dem... En av behandlarna berättade för mig att han ibland mådde dåligt av de ständiga konflikterna (på hans förra arbetsplats hade ett liknade spel ägt rum), "man drog sig faktiskt för att gå på mötena." En annan som jag talade med menade att konflikten nog berodde på "att hon jobbat på ett Hasselakollektiv och ansåg sig ha mest erfarenhet. Alf var socionom och hade jobbat i psykvården. Han hade ingen direkt egen erfarenhet av sådant här arbete. Han ville väl visa att han var arbetsledaren."

Samtliga i personalgruppen (inklusive Alf och Anna) som jag talat med om konflikten höll med om att den inverkade menligt på arbetsglädjen. På mötena var det mest Alf och Anna som pratade medan de övriga var ganska tysta. Flera i personalgruppen som menade att

Katarina gjorde ett stort och beundransvärt jobb som medlare och försökte jämka samman de stridande viljorna och att hennes insats lättade upp stämningen något.

En i personalgruppen sa att han "tyckte att Anna hade en del bra åsikter. men när jag jobbat med henne ett tag blev jag tveksam. Det enda hon hade att säga var negativa saker, sen gjorde hon inget åt det själv. Det stannade vid att tycka. Men man hade mycket respekt för henne."

Konflikten mellan Alf och Anna nådde en skenlösning när hon slutade på Grönkulla. De var båda låsta i försvarsattityder. Någon hjälp att lösa konflikten gavs dem inte. Handledaren menade att det inte var hand bord. Han var engagerad för ärendehandledning och inte p-grupp. Ledningen för sociala avdelningen på landstinget kände väl till konflikten men ingrep inte för att söka lösa den.

För mig förefaller det som om man på Grönkulla "löser" alla sina konflikter genom att utdefiniera dem. Konflikter inom personalgruppen löses genom att någon slutar. Konflikter med ungdomar löses, när de upplevs "ohanterbara", genom att skriva ut den unge från institutionen. De ungdomar som (hitintills, efter två års verksamhet) skrivits ut, har samtliga, utom Lisa, straffats ut. Konflikterna har växt personalen "över huvudet" och "lösts" genom utdefiniering.

Jag var naturligtvis nyfiken på varför Lars och Anna bestämt sig för att sluta. Ingen av dem hade något annat jobb att gå till. Jag frågade först Anna om varför hon sagt upp sig.

- Ja, det kan verka drastiskt, sa hon, men jag kan göra det därför att jag är ensamstående och har inga förpliktelser mer än mot mig själv på så sätt.

- Jag har under åren jag jobbat fått en övertygelse om hur man skall arbeta i det här jobbet. Och jag känner nu att jag inte kan jobba efter min övertygelse, det finns inget utrymme för det här.

- Min övertygelse är att man måste ha en klar, tydlig och auktoritär vuxenroll, kombinerad med omtanke och kärlek, detta känner ungarna meddetsamma, och sedan trappa ner. Det finns inte i min tankevärld att göra tvärtom, inte med de här ungarna. Detta har jag kommit fram till genom min erfarenhet, sa hon vidare. Grunden för mitt sätt att jobba är att man måste vara tydlig gentemot sig själv och mot dem man jobbar med. Denna grund finns inte på Grönkulla och eftersträvas inte heller, underströk hon.

- Det har aldrig funnits någon dialog här. Det är för mig ett självklart sätt att komma fram och där man som vuxen får bekänna färg. Man måste diskutera ordentligt, viktiga saker som jobbet och ungarna, behandlingen och vad var och en står för, moralfrågor, ideologi...Det blir sällan dialog här, någon ställer ett förslag, sa hon, och fortsatte, det blir bara tystnad. T ex Alf ställer ett förslag om intag av en unge - tystnad. Då tycker jag att det är föreståndarens ansvar att ställa krav, att hitta på ett sätt att få igång en dialog. Det gör han inte.

- Man kan tolka tystnaden olika. Vi pratade om intag av en unge. Alf och Katarina hade tolkat tystnaden som att det var OK, men det hade inte jag. Vi har ingen form för beslutsfattande här. Jag tycker att det är viktigt att all personal är delaktig. Jag vill inte längre jobba mot min övertygelse, därför slutar jag fast jag inte har annat jobb, sa Anna.

Lars motiverade sitt beslut, att sluta sin anställning, på ett annat sätt än Anna. Han menade att arbetsledningen (läs Alf) inte var rädd om personalen, utan det handlade om prestige. Micke skulle vara kvar till varje pris. Chefen för landstingets sociala avdelning hade talat om en puckel, att det gällde att komma över den så gick det att handskas med sådana ungdomar, han hade också då sagt att Micke tillhörde det tyngsta klientelet, och han sa lyckas ni med honom då har ni kommit långt, berättade Lars för mig. Lars menade att man istället borde ställt frågan: Är han något för oss? Klarar vi av en unge med sådan problematik? Det vore mera trovärdigt.

- I december var många sjukskrivna och då förväntade Alf att vi andra skulle ställa upp på vår fritid. Han gav inte direkt någon order, sa Lars, utan han sa: - du kan väl ställa upp, det går väl bra... Jag som person har svårt att säga nej, när man frågar så. Jag hade 75 komptimmar, som jag fick ta ut i semester nu när jag slutar, så skall det inte vara.

- Det var i början av december som jag började fundera på att sluta, det var när jag började fundera på vad vi egentligen sysslade med. Faktiskt så visade Micke mycket på hur vi fungerade som personalgrupp under press. Det var han som visade på bristerna hos oss. Jag

frågade mig, är det så bra det vi gör, hjälper vi dem? Vi skall ju inte bara förvara dem här. Jag kommer speciellt ihåg en gång, sa han, det var den gången när Micke knäade mig i skrevet, då var det darning i huset, vi ringde efter Alf. Senare pratade Anna, Alf och jag om Micke, jag förde fram att man borde ifrågasätta om han skall vara här. Anna tyckte att vi behövde hjälp utifrån, men Alf ansåg att vi skulle klara det själv - klar prestige, tycker jag.

- Jag började också må fysiskt dåligt, gick ner i vikt en fyra-fem kilo på kort tid och käkade Nouvalucid. Min sambo blev också lidande. När jag kom hem efter sådana händelser, var jag ju tvungen att prata av mig. Sedan gjorde jag en uppräckning under jullovet, men när skolan började då satt vi där igen och undrade vad vi skulle göra åt Micke, men för fan, det var ju ingen akut grej, det hade hållit på i två månader.

- Jag började må dåligt igen och kände att det tar för mycket på mig, att vara kvar. Jag funderade igen över vad vi håller på med. Vi jobbar inte med framförhållning. Det finns ingen gemensam grundlinje hos all personal, en linje som alla kan ställa upp på. Alf sa att vi skulle punktmarkera Micke, men vad kostar det gentemot de andra ungarna och vad kostar det oss, mig....

9.12 DISKUSSION

Det första verksamhetsåret blev mycket händelserikt och dramatiskt. Framställningen är ingen oppmuntrande skildring av livet på en institution. Det var en svår period både för ungdomarna som bodde där och för personalen som arbetade där. Tvånget att lyckas gjorde att de inte vågade misslyckas. En vanlig tumregel är annars att för att kunna lyckas måste man också våga misslyckas.

9.12.1 Regler och gränssättning...

Rädslan att misslyckas på nytt tycks ha medfört en negativ konsekvens. Regler och gränssättning kom att stå i förgrunden och inte en strävan att upprätta nära relationer till ungdomarna. En grundläggande regel är att inte kasta ut en klient under en kris - detta leder bara till att tidigare trauman återupprepas.

Om behandlingsarbetet med en ung klient skall vara möjligt, måste behandlaren ha förmått att upprätta ett nära och betydelsefullt förhållande - en relation som bygger på ömsesidighet. Om den unge upplever behandlaren's engagemang som ytligt och icke-ömsesidig är risken stor att den unge drar sig tillbaka. Han kommer med största sannolikhet att göra motstånd och testa behandlaren på alla upptänkliga sätt. Men det är en svår uppgift, att gå in i en nära och ömsesidig relation med en ung människa, som är i färd med att bryta sig loss från vuxenvärldens hegemoni.

Vedeler (aa) skriver att de möjligheter till förändring och påverkan som finns i en terapeutisk relation, ligger enligt ett psykodynamiskt synsätt, (som man enligt institutionens målsättningsdokument utgår ifrån i behandlingsarbetet) i det förhållandet, att människor tenderar att i nuet återupprepa tidigare relationer de haft till andra betydelsefulla människor.

Men, skriver han vidare, i behandling av ungdom har den klassiska "tolkningen" och "samtalet" inte någon framskjuten plats, utan:

"I behandling av ungdom med atferdsforstyrrelser vil det vare nødvendigt med langt mer aktive, konkrete og håndgriplige teknikker for å anskueliggjøre hva som skjer i det terapeutiske forhold. Her vil terapeutens (eller behandlaren's, min anm) rent praktiske disposisjoner, hans bruk av autoritet eller hans (fortrinnsvis bevisste og frivillige) avståelse fra en autoritetsrolle, hans holdninger og evt. det totale institusjonsprogram som klienten er engasjert i, kunne vise den unge at å gjenta fortidens (mislykkede) forhold til mennesker nå ikke lenger er nødvendig. Dette er i psykoanalytisk litteratur blitt kalt en korrektiv emosjonell erfaring." (s 81)

9.12.2 Överföring och motöverföring

Inom psykoanalysen talar man om överföring och motöverföring. Detta är något som egentligen förekommer även i det vardagliga sociala samspelet mellan människor, men vi brukar inte beskriva sådan påverkan i vardaglivet i dessa termer.

Fridell (1984) som forskat en del kring detta fenomen på behandlingsinstitutioner, menar att överföring och motöverföring förekommer i den dagliga interaktionen mellan människor och det därför inte är konstigt att dessa fenomen är vardagliga inslag i arbetet på en behandlingsinstitution.

Han skriver vidare, att det inte är alls ovanligt att personal då reagerar stereotyp mot särskilt besvärliga klienter och isynnerhet då institutions klimatet är ansträngt (genom t ex konflikter i personalgruppen, min anm). Man söker då syndabockar som blir utnämnda till det stora problemet på institutionen. Om syndabocken(-arna) avlägnas försvinner problemet. (s 92)

Personalen på Grönkulla hade under denna period svårt att skapa nära relationer till ungdomarna. Därvid påminde förhållandet till viss del om vårens och sommarens misslyckaden. Jag ser det som så att personalen tenderade (under båda perioderna) att skjuta fram regler och normer som ett försvar mot den ångest som ungdomarna överförde på dem.

Kravet att ungdomarna skulle följa de regler och normer som de vuxna ställt upp (det var faktiskt ganska sällan som ungdomarna gjordes delaktiga och medansvariga för beslut som fattades på institutionen och som berörde de unga) blev ett krav på *underkastelse*. Personalen upplevde sin auktoritet som hotad och fann inga andra medel än disciplinära och förhållandet mellan personalen och ungdomarna blev en maktkamp (samtidigt pågick en maktkamp inom personalgruppen).

9.12.3 *Ledarstil*

Men det fanns också andra inslag som hade en negativ påverkan på institutionsklimatet. Ledarskapet på institutionen präglades under perioden av diffusa budskap från föreståndaren till personal och ungdomar. Dessutom påverkade konflikten i personalgruppen arbetsklimatet negativt.

Samtalen på de personalmöten, som jag deltog i, (detta gäller även för flertalet möten, enligt samstämmiga utsagor från flera i personalgruppen) bestod av till stor del av spridda monologer. Det var mestadels Alf och Anna som lät sina röster bli hörda, medan de flesta andra var ganska tysta - om man talade kunde det ju tolkas som ett ställningstagande för den ena eller den andra. Maktkampen bidrog till kommunikationssvårigheterna i personalgruppen.

En annan faktor, som hör samman med kommunikationsproblemen, är att förståndaren, enligt vad jag kunnat utläsa av arbets organisering på Grönkulla, är rädd att delegera ansvar till sin personal.

När det inte råder en harmonisk och öppen kommunikation inom en personalgrupp (och detta är, anser jag, särskilt viktigt i behandlingsarbetarkollektiv) kan det uppkomma spänningar och oro, som sätter prägel på arbetsklimatet (och behandlingsklimatet). Detta förhållande dominerade klart institutionsklimatet på Grönkulla i synnerhet under tiden november - januari.

Ett inslag, som Vedeler (aa) särskilt har iakttagit vid arbete på ungdomsinstitutioner (och som han finner stöd för hos Cumming & Cumming i deras studie "Ego and Milieu") är att ledarstilen har stor betydelse för institutionsklimatet. *Den stil som institutionsledningen står för blir ofta den dominerande stilen på institutionen.*

9.12.4 Kunskap och människosyn

En verksamhet, av den typ Grönkulla bedriver, kräver en viss struktur. Med struktur menar jag i detta sammanhang ett social system med klara riktlinjer för verksamhetens innehåll, en klar arbetsfördelning och ansvarsfördelning mellan personalen och framförallt en uttalad målsättning för verksamheten, som avspeglas i det konkreta arbetet på institutionen.

Om inte detta är för handen blir det budskap som institutionsledningen förmedlar till personalen lätt diffust. För att ett behandlingshem inte bara skall vara en "förvaringsplats" krävs en strategi, bärande idé, för verksamheten som gör att samspelet (mötet) mellan behandlare och klienter blir fruktbart.

En sådan bärande idé kan inte i huvudsak bestå av regler och rutiner som till nästan varje pris skall efterföljas. Det huvudsakliga inslaget måste istället vara beredskapen hos behandlarna att tolka den unges beteende och behov, och att handlingarna vilar på kunskap och humanistiskt människosyn.

På Grönkulla dominerar, vad vi hittills kunnat se, ett slags strafftänkande. Det utmättes olika straff för regelbrott och man diskuterar en hel del om vilka straff (eller sanktioner om man föredrar den termen) som är rimliga vid försummad sängbäddning, försenad ankomst, avvikningar, olydnad, osv. I vissa fall har ungdomarna t o m själva fått föreslå straff som de tyckt vara rimliga för det de gjort.

Fysiska konfrontationer är inte helt ovanliga på institutioner för ungdom. Konfrontationer kan ha olika innebörder. På Grönkulla förekom dessa oftast då personalen avsåg att sätta "gränser" för den unges beteende. Det kunde vara allt från att hindra den unge att sitta med fötterna på bordet till att försöka förhindra självdestruktiva handlingar från den unge som t ex att dunka sitt huvud i golvet.

I ett sådant sammanhang är det viktigt att behandlaren har en klar och medveten strategi för sitt handlande. En del ungdomar reagerar starkt på fysiskt tvång, blir desperata och destruktiva. När de blir 'innestängda' handlar de som Kampfisken, de slåss mot allt och alla t o m sin egen spegelbild. Fysiskt tvång är en form av ohöljt maktutövande och som jag tidigare pekat på en kommunikativ handling.

Det fysiska tvånget krymper i situationen, den utsattes handlingsfrihet och -utrymme till att inte ens omfatta den egna kroppen.

KAPITEL 10 VÅREN "ÅR TVÅ" - ÅTERHÄMININGENS PERIOD

Krisen i personalgruppen ledde bl a till ansträngningar att hitta någon erfaren person som kunde hjälpa personalen att strukturera sin verksamheten. Men någon sådan "messias" uppenbarade sig inte. De kontakter som tagits rann ut i sanden.

Efter "konfliktlösningarna", personal slutade och Micke kastades ut, sjönk ångestnivån påtagligt. Förhållandet mellan personal och ungdomarna präglades inte längre av den destruktiva maktkamp som förevarit kring årsskiftet. Men mot slutet av året steg åter ångestnivån i påtagligt personalgruppen och institutionsklimatet blev mycket ansträngt. Det var främst oförmågan att hantera ett parförhållande som var upphovet till detta, men latent låg andra svårigheter i relationen till ungdomarna. Parförhållandet medförde en spin-off effekt som påverkade förhållandet i ungdomsgruppen i övrigt.

10.1 FÖRÄNDRINGAR I PERSONALGRUPPEN

I och med att Anna och Lars slutade uppstod vakanser. Jenny och Arne gick upp på heltid. Bettan hade under hösten arbetat natt men gick nu över till dagtid och fick en tjänst som behandlingsassistent. Astrid, som vikarierat slutade av personliga skäl. Ny nattpersonal anställdes. En av dessa var Mia, som några månader senare gick över till dagtid, då Jenny slutade.

Överhuvudtaget har det cirkulerat ganska många människor på Grönkulla. Under de två första verksamhetsåren var det inte mindre än 42 personer anställda, som fasta, vikarier eller timanställda. Detta är mycket anmärkningsvärt inte minst med tanke på institutionens målgrupp.

Relationen mellan människor är också ett bytesförhållande, som påverkar känslor och attityder. I ungdomsgruppen var det främst Åsa

som påverkats negativt av personalbyten, vilket hon också klart uttalat.

10.2 NYA UNGDOMAR SKRIVS IN UNDER "ÅR TVÅ"

I slutet av november "år ett" hade en ansökan inkommit från socialförvaltningen i Storstad om plats för *Carola*, 16 år. På Grönkulla accepterades propån, men av olika anledningar dröjde det några månader innan hon skrevs in. Hon flyttade in på institutionen först i februari året därpå.

Carola blev känd av de sociala myndigheterna första gången sommaren -87, då hon blivit ertappad med att snatta i en affär. Hon hade dock haft en hel del skolproblem, men under hösten uppstod, enligt den sociala utredningen, "social turbulens kring *Carola*, med konfrontationer i familjen". Flickan började skolka från skolan och höll sig borta från hemmet ibland flera dagar i följd, utan att föräldrarna visste var hon var. Skolan sökte lösa problemen med anpassad studiegång.

Handläggaren på socialförvaltningen kom fram till slutsatsen att *Carola* borde byta miljö. Hon hade vid en rymning hemifrån vistast ett par veckor i en lägenhet, som innehades av en känd missbrukare. Man bedömde situationen så att *Carola* "inte hade någon fast mark under fötterna." Då hennes föräldrar var emot familjehemsplacering blev Grönkulla ett alternativ. Något uttalat syfte med vistelsen blev initialt inte formulerad, först i november (efter ca 8 mån.) skrevs ett "Förslag till åtgärder".

Martin 15 år, skrevs in i mitten av april. Han kom från Storstad och är placerad jml SOL § 6. En utredning på barnpsykiatri i Storstad förgick inskrivningen. I denna omtalas att *Martin* är i behov av "fasta gränser" och att han "behöver ha vuxna som fungerar som modeller för honom."

När Martin var sex år skiljdes föräldrarna, mamman lämnade hemmet. Hon stod inte ut med mannens alkoholmissbruk. Pojken lämnades ensam med sin pappa, men umgicks regelbundet med sin mamma. När Martin var i tio årsåldern vräktes pappan från bostaden och alla pojken tillhörigheter försvann då bostadsbolaget efter en tid fraktade bohaget till stadens soptipp. Pojken flyttade hem till sin mamma, som då hade träffat en annan man som hon stod i begrepp att flytta ihop med. För Martin betydde förhållandet att han delade sitt liv mellan två hem med olika normer.

När han kom i pubertetsåldern blev livet mer problematiskt för honom. Han kom in i ett gäng som strulade omkring, skolkade i skolan, sysslade med småstölder och vandalism i bostadsområdet och brukade alkohol. De sociala myndigheterna ingrep efter anmälan från fältassistenten, polisen och skolan. I den sociala utredningen betecknas Martin som "kamratstyrd".

Handläggaren skrev i arbetsplanen att : "Målsättningen (med Martins vistelse på Grönkulla - min anm) är att M skall få bra skolgång, föräldrarna tillfällig avlastning samt handledning för att förstärka sin föräldraroll och förbättra sin föräldrarelation till M." *Någon behandlingsplan har inte skriftligt formulerats.*

Eva 15 år aktualiserades efter en konflikt i hemmet. Mamman till en kamrat kontaktade socialjouren och berättade att Eva befann sig hos henne och att hon inte ville hem utan flytta till ett familjehem. Flickan menade att föräldrarna ställer för stora krav på henne.

Eva blev inskriven i början av augusti. Hon har sitt hem i Bruksby. Den sociala utredning som ligger till grund för placeringen understryker att Evas problematik är "en tonårsrelaterad konflikt (med föräldrarna). Hon har inga missbruksproblem, brukar inte alkohol och röker inte. Hon har en bestämd moraluppfattning."

Under sin tidiga skolgång hade Eva blivit mobbad. Föräldrarna har uppgivit att de försökt stoppa detta under flera år men att skolans företrädare inte trott på dem. Först i femte klass, då Eva fick en ny lärare, blev det klart även för skolpersonalen att flickan blev mobbad. Eva var ensam och hade ingen egentlig "bästis". På högsta-diet träffade hon en flicka som hon blev nära vän med. Men när denna efter något år flyttade från orten blev Eva ensam igen. Detta bekymrade hennes föräldrar, som blev glada då hon började umgås med en fem år äldre kusin. Emellertid blev hennes föräldrar oroliga och försökte sätta stopp för umgänget då det blev sena nätter med ungdomsgänget. Eva gjorde uppror och stannade borta ibland på nätterna och fick problem i skolan.

Föräldrarna tog kontakt med barnpsyksteamet i Ostad, som efter en utredning kom fram till att Eva är ett normalt utvecklat barn har inga störningar men "blir lätt sur, tjurig och är arg och envis när man sätter hårt åt henne, men resonabel vid mjuk kontakt." Man skrev att hon är kontaktsökande men ingen normbrytare, hon söker sig inte till asocial ungdom. Hennes problem kan betecknas som "förstorade tonårsproblem."

I den sociala utredningen har handläggaren skrivit att föräldrarna inte klarar av att sätta behövliga gränser, att Eva trotsar omoget och verkar ganska självdestruktiv. Hon behöver mycket uppmärksamhet och förståelse för sin särart av personer som "orkar stå emot". Vidare att "hon behöver hjälp att reda ut konflikter med anhöriga så att hon kan orka bo hemma." Förslag: Placering på Grönkulla "Det är en liten personaltät institution som bör kunna tillgodose E's behov av vård och även tillse att konfliktbearbetning mellan henne och föräldrarna kommer tillstånd med hjälp av BUP teamet i Ostad." *Någon skriftlig behandlingsplan finns inte.*

10.3 VÅREN - EN PERIOD AV RELATIV STABILITET

Våren blev en period då förhållandena på institutionen stabiliserades. Den destruktiva maktkamp som präglat verksamheten var borta. Personalgruppen slog sig till ro och pustade ut. Det fanns nu ett utrymme för reflektion och bearbetning av det som förevarit. Men någon sådant ägde dock inte rum i personalgruppen. Man nöjde sig med att konstatera att de ungdomar som nu bodde på Grönkulla upprätthöll i stort sätt ett acceptabelt ytbeteende.

Ungdomarna hade varit lite spända inför Martins ankomst. Han efterträdde Micke, men tog inte Mickes roll, något som Åsa kände sig lättat över. Hon hade visat stor ångest inför hans ankomst och var rädd att det skulle komma en ny "micke". Men Martin in var en ganska stillsam yngling. De första månaderna var han tyst och inbunden. Satt mest på sitt rum. Efter en kort tid hos Tord slussades han över i en vanlig klass i skolan.

Det främsta bekymren hade man med Åsa. Då hon blev tillrättavisad av personalen, eller då hon blev retad av någon medklient, reagerade hon aggressivt och utagerande. Hon slogs, spottade och flydde ut ur huset. Flykt var hennes spontana försvar då hon inte längre kunde hantera sin ångest. Det finns inga uppgifter om hur många gånger hon avvikit från Grönkulla, men enligt flerstämmiga uppskattningar handlar det om 60-70-80 gånger (ibland flera gånger samma dag). Avvikningarna har mestadels bestått i att hon sprungit eller gått av sig sin ångest.

Vid en del av avvikningarna till hemorten har hon träffat en medelålders man, som har ett par hundar. Åsa är förtjust i djur, kontakten mellan henne och mannen hade förmodligen skett via hundarna. Hennes relation till mannen väckte undran och fantasier hos personalen. Vilken slags kontakt var det? Hur skulle man förhindra den? Efterhand fick man svar på sin undran.

Åsa visade vid ett tillfälle en dagboksberättelse som handlade om ett parförhållande, där mannen var äldre än kvinnan. Flickan hade detaljerat beskrivit sexuell och övrig samvaro. Tanken dök upp: är detta självupplevt eller fantasier? Hur att hantera situationen? Man besökte inte själv mannen (vilket kanske vore naturligt) utan kontaktade hennes socialsekreterare och mamman. Socialsekreteraren tog kontakt med mannen, som menade att det hela var oskyldigt och att flickan rastade hans hundar, men visst skulle han se till att hon inte sov över mer.

Under våren drabbades Margareta av en personlig sorg och måste sjukskriva sig. Emma kände sig övergiven på nytt. (Seperationen från hennes förre kontaktperson, Lars, blev aldrig bearbetad.) Hon blev deprimerad. Jenny skrev i rapportboken att "allt bara väller ur henne, allt hon burit på länge...". Carola klarade inte av situationen, hon började gråta och berättade för Jenny att hon trodde att hon var med barn.

Emma tyckte att hon inte fick någon hjälp när hon behövde den. Margareta är sjukskriven och Alf, som är min andre kontaktman, säger bara att han inte har tid med mig. Han sitter bara inne på sitt kontor, så hon bl a till mig och berättade också om att hon tyckte att Lars bara slutat, "så där". Och Carola är det ingen som pratar med hon mår inte heller bra och det vet de om.

Då mitt samtal med henne ägde rum hade den akuta krisen gått över och hon berättade att hon inte kom ihåg något från de senaste dagarna. "Det har varit som att vara i en dimma."

Carola kände sig inte alls bra, graviditeten var bekräftad. På ett möte mellan henne, mamman, en nära vän till mamman, och Jenny pratade man om att Carola borde göra abort och så blev det.

Turbulensen kring Emma och Carola påverkade Åsa märkbart. Hon strulade mer än vanligt, misskötte skolan och avvek till hemorten vid flera tillfällen. Där återupptog hon kontakterna med den medelålders

mannen. Åsa har mycket svårt att klara av gruppsituationen och behöver stor uppmärksamhet för sin egen person. Hon deltar mycket sällan ens i de gemensamma måltiderna och är bara med någon enstaka gång på stormötena. Hon uttrycker ofta självdestruktiva tankar (rispar sig med vassa föremål i armar och på händer), talar ofta om självmord (önskar att jag kommit under pistmaskinen, skall skära halsen av mig etc). Personalen är osäker på hur de förhålla sig till hennes tal om självmord, t ex ibland låser man in köksknivarna (vilket i och för sig är ett budskap till henne).

10.4 NÅGOT OM SEXUELLA UTSPEL

Det gråa vardagarbetet pockade på. Åsas humör skiftade från minut till minut, hon var ytterst oberäknelig. I ena ögonblicket kunde hon vara glad och pratsam i nästa aggressiv och utagerande. Just pga sitt snabbt växlande humör och låga ångesttolerans var hon ett tacksam retobjekt i ungdomsgruppen. Visserligen blev hon inte så retad som när Micke bodde på institutionen, men Alexander tog över lite av Mickes roll att retas och "brottas" med flickorna.

I "låtsas brottningen" låg en sexuell spänning, som Jenny observerade och noterade i rapportboken. Hon skrev att Alexander "var med Emma hela kvällen, de brottades, brottades. Men brottningen gick mest ut på sex, inte bara tidigare "tafsingar", nu låg de på varandra och gjorde samlagsrörelser."

Personalen upplevde det sexuella spelet som provocerande. Liknande utspel hade förekommit tidigare men med Micke som en av aktörerna. Vad jag tycker är noterbart i sammanhanget är att personalen tycks undvika att tillsammans med ungdomarna prata om sexuella frågor och om deras beteende och vad det kan stå för. Enskilt har några av kontaktpersonerna samtalat med "sina" ungdomar om preventivmedel och sex, men i ungdomsgruppen har det bara förevarit vid två tillfällen, en gång försökte Arne och Margareta prata sexualkunskap, men det var bara Emma och Carola som klarade av att lyssna. Vid ett annat tillfälle kom en kurator för att tala om sexualkunskap.

Frågor om sexualitet och sexuella utspel är ständigt förekommande på ungdomsinstitutioner. I sin studie "Ungdomar, sexualitet och socialt behandlingsarbete på institution", skriver Gunnarsson och Månsson (1986) att:

"även om god kunskap föreligger och förtroendefulla relationer har etablerats vet vi att allt arbete med sexuell problematik kan väcka starka känslor av skuld och skam hos aldrig så erfarna behandlare. Sexualiteten kan också vara direkt hotfull. Detta blir särskilt tydligt i material när det gäller frågan om hur man tacklar sexuella utspel från ungdomarnas sida. De flesta i personalgruppen är på sin vakt när de möter dessa utspel. Man har en defensiv, och ofta försvarsinställd hållning. När det blir problem, håller man dem oftast för sig själv. En annan strategi kan vara att man går in för att ignorera det som sker, att man skojar bort eller tiger ihjäl utspelen." (s 109)

På ungdomsinstitutioner står ofta den vuxne för en förbjudande hållning, därför är det möjligt att det sexuella spelet mellan ungdomarna kan vara mer ett uttryck för provokation än ett uttryck för ett genitalt behov hos den unge. Men det kan också vara uttryck för en infantil kontaktlängtan. (Vedeler aa).

I mina samtal med behandlingspersonalen bekräftades de iakttagelser Gunnarsson och Månsson gjort på de ungdomshem de studerat. På Grönkulla hade man ingen entydig och gemensam uppfattning om vad som var ett acceptabelt sexuellt beteende och vad som uppfattades som provokationer. En del menade att det var ett barnsligt beteende och andra tyckte att det inte borde få förekomma sådant spel, eftersom man på Grönkulla endast accepterar syskon- och kamratrelationer. Denna oenighet i grundsyn medförde en del konsekvenser för ungdomarna.

10.5 OM BEHOV ATT KONTROLLERA

Grönkulla är en institution där straff är ett framträdande inslag i samspelet mellan behandlarna och ungdomarna. Det utmättes olika straff för regelbrott (eller sanktioner om man föredrar den termen)

vid försenad ankomst, försummad sängbäddning, avvikningar, olydnad, osv. Efter en avvikning fick ungdomarna t o m själv föreslå straffsats. Under sådana omständigheter är det den unge och inte behandlaren som "kontrollerar" hur relationen mellan dem skall vara.

Vedeler (aa) menar att den unge får under sådana omständigheter bekräftat att behandlaren är hans fiende och att han kan manövrera in behandlaren i en position där denne reagerar med att utdöma straff. Sådana handlingar från de vuxna är egentligen bara en bekräftelse på vad den unge egentligen redan vet och är ett återupprepande av hans relationsstörningar gentemot vuxna. Jag skall nedan redovisa några särskilt tydliga exempel på detta.

Den nya flickan, Carola, bröt tämligen omgående mot reglerna och försökte själv bestämma sitt manöverutrymme. Detta accepterades naturligtvis inte. I rapportboken skrev Alf att han sagt till Carola att man "... kommer att kolla henne hårdare, ej får ringa ut och att vi sitter med vid samtal, sa även att jag kommer att låsa in kläderna på Grönkulla, mycket sur under färden." (understruket med rött i texten)

När Carola vid ett tillfälle (i slutet av maj) avvek från institutionen och stannade borta olovandes några timmar, svarade personalen med straff. Katarina skrev i rapportboken att hon och Erik samtalat länge med henne om hennes dåliga stil att smita iväg. Hon hade svarat med en tuff attityd, men efterhand veknat, blivit ledsen och sagt att hon tyckte det var jobbigt i skolan, där hon menade att hon blev tråkad för sitt sätt att klä sig (hon klär sig ofta som en vuxen person, min anm) och att skolkamraterna frågat om hon knarkat när hon var borta (tiden på sjukhuset). Man bestämde att en vuxen från Grönkulla skulle följa henne till skolan nästa dag och "gjorde också klart för henne att vi kommer att följa henne utanför Grönkulla tills vi tycker att vi kan lita på henne igen." (understruket i rapportboken).

Åsa umgicks en del med en flicka som personalen inte tyckte var ett lämpligt sällskap. Detta sa man också till henne, men det accepterades naturligtvis inte av Åsa, som fortsatte att träffa sin kompis. Åsas mamma och styvpappa besökte henne ett veckoslut på institutionen. Åsa hade redan kommit överens med sin kompis att de skulle träffas. Problemet löstes med att kompisens följde med Åsa och föräldrarna på en kortare utflykt och följde med dem tillbaka till institutionen. När Åsas föräldrar åkt hem, frågade hon om hon fick följa med kompisens hem och övernatta där. Detta förvägrades hon av personalen, men efter argumentering gick de med på en kompromiss, kompisens fick istället övernatta på institutionen. "Även om vi inte vill att de skall umgås så har vi ju i alla fall kontroll över situationen när de är här. Rätt eller fel ???", skrev Bettan i rapportboken.

Dagen därpå tillbringade Åsa tillsammans med kompisens. Hon skulle enligt överenskommelse vara tillbaka på institutionen kl 15, men kom inte förrän 21.45. Hans, hennes kontaktman, pratade en lång stund med henne då hon kom tillbaka om det viktiga med att hålla överenskommelser och kunna lita på varandra och att personalen inte tyckte att umgänget med kompisens fungerade.

Alf skrev följande *förhållningsorder* till personalen i rapportboken: Åsa får "a) inte vara med P fn, b) inte gå ut utan personal, c) skall köras t o r till A M (får vara där själv) och får ta emot besök av A M (A M är en annan kompis, min anm), d) skall följas t o fr skolan, e) ovanstående gäller t o m fredag". (Kompisförbudet förlängdes sedan på måndagen - min anm).

Disciplinära åtgärder är mycket vanliga i umgänget mellan personalen och ungdomarna. Det är det sätt som man säger sig sätta gränser på för de unga. Disciplinen är en process där individen berövas rätten att "tala" och därmed berövas sitt ansvar och sin frihet. Den unge framstår som en socialt inkompetent varelse och genom övervakning, avskärning och normalisering formas hon till ett "lydigt" objekt.

10.6 ETT PERSONALMÖTE

Efterhand blev dock institutionsklimatet alltmer ansträngt, men personalen lyckades bemästra situationerna betydligt bättre än under hösten.

På personalmötena diskuterades ofta problemet med hur man skulle komma till tals med Åsa. Hon gjorde i stort sett som hon själv ville, vilket naturligtvis var hennes sätt att kämpa för uppmärksamhet. Ingen i personalgruppen hade lyckats komma så nära henne att hon verkligen lyssnade. (Den som kommit närmast är Hans och han får ta emot mycket av hennes ilska och ångest.)

På ett personalmöte i slutet av april diskuterades den kommande sommarverksamheten. Alf föreslog tenaveckor med olika aktiviteter och underströk att det gällde att ha ett brett register att spela på, "därför att vädret kommer att spela stor roll, förra sommaren regnade det mycket och man kunde inte vara så mycket utomhus. (Jag noterade en undran i min anteckningsbok: vad anser man egentligen att man gör då man utför behandlingsarbete? Aktivitetens diskussionen sätts ju inte in i ett behandlingsperspektiv!!!)

Det stora problemet på mötet blev inte aktiviteterna, utan Åsas beteende. Man beskrev henne som krävande. Hon bryter alla gränser. När vi skall försöka få henne att följa våra regler och normer blir hon aggressiv och våldsam. Vid ett tillfälle, berättade Katarina, började hon plötsligt, utan synbar anledning slå och sparka mig, sedan gick hon sin väg. Jag orkar inte stoppa henne fysiskt alla gånger.

Hans berättade att hon hotar att ta livet av sig på fredag, att hon äter gräs och missköter sin hygien och bryr sig inte om skolan. Alf menade att hon förfaller "bli förvirrad av att vi bemöter henne så olika när hon skall dra iväg." En kväll stoppade jag henne, sa han, hon fick inte gå ut, jag tog ner henne, det var då henne glasögon

gick isönder. Hon visar ingen hänsyn till någon, sa han vidare, och undrade "frågan är om vi är för snälla mot henne? Hur mycket är teater?"

Vidare pratade man om Emmas depression och Carolas situation. Alexander kom lite vid sidan av, alla rusar till om någon mår särskilt dåligt, vi klarar inte av att ta hand om alla samtidigt - varför?, frågade Arne retoriskt. Jag tycker, sa han, att vi tar och samlar alla ungdomarna och tillsammans med alla i personalgruppen tar vi och snackar ut med dem, inte en och en som vi brukar, utan alla. Vi måste rensa luften.

Samla alla fem på en gång?, frågade Alf, jag tror att de mår för dåligt för det, det kan bli en våldsam urladdning. Men hur skall vi lösa konflikter då?, frågade Arne (man talade bl a om konflikterna inom ungdomsgruppen, min anm).

Alf ansåg att det inte var tillrådligt att samla alla ungdomarna för att ställa krav på dem under de omständigheter som rådde. Åsa har stulit mycket tid, sa han, nu behöver Emma mer uppmärksamhet. Det är svårt att ställa krav nu. Vi kan bara jobba individuellt, inte i grupp. Arne svarade: "Jag menade inte att ställa krav..." Alf bytte samtalämne. Vi måste komma igång med de vanliga aktiviteterna igen, sa han.

Katarina hade inte släppt tanken på Åsa. Hon frågade gruppen, "hur skall man göra, ibland får Åsa gå ut, ibland inte." Alf svarade att "hon skall stoppas, därför att det är svårt att motivera de andra om de ser att hon kan göra som hon vill." Margareta underströk att "vi har regler som alla måste följa." "Men det är pest att hålla på och slåss med henne", sa Katarina. "Jag vet inte, jag har kanske blivit konflikträdd."

Jag blev konfunderad av deras samtal, jag förstod inte riktigt vad som de menade med krav och konflikthantering. Därför frågade jag dem om en konflikt uppstår mellan två personer t ex personal- ungdom, tycker ni att den skall lösa i /av hela gruppen (personal och ungdomar tillsammans) eller är det en sak mellan de två? Det var Alf som svarade, "Jag tror inte på gruppen i det fallet", sa han. Ingen annan tillade något. Men jag fick en känsla av att inte alla delade den ståndpunkten, därför att det blev ett ögonblick av tystnad.

KAPITTEL 11   SOMMAREN "ÅR TVÅ"

Inför sommaren "år två" hade arbetsledningen gjort en grovplanering, som diskuterades på ett personalmöte. Kontaktpersonerna gjorde upp detaljplaner tillsammans med sina ungdomar. Fyra aktiviteter var bestämda: kanotpaddling, midsommarfirande i ett hyrt torp, en campingtur och en fotvandring. De övriga tänkbara aktiviteterna avsåg man att planera tillsammans med de ungdomar som vid tillfället vistades på institutionen.

11.1 NÅGRA NEDSLAG I SOMMARENS VERKSAMHET

Under förra sommaren hade de då intagna ungdomarna vistats på institutionen i stort sett hela perioden. Inför denna sommaren hade personalen planerat in att ungdomarna periodvis skulle vistas i sina hem, så att alla inte var på institutionen samtidigt mer än då man skulle ut på de gemensamma utflykterna, paddling och vandring. Detta underlättade naturligtvis kontrollmöjligheterna en hel del. Personalen hade dessutom lärt känna ungdomarna under en längre period och byggt upp en viss relation och de hade regelbunden handledning. Det fanns heller inget av den destruktiva maktkamp, som utmärkte relationerna till ungdomarna året före.

Både ungdomar och personal mådde betydligt bättre denna gång. Men jag är trots allt oklar över huruvida sommarmånaderna verkligen ingick i ett behandlingssammanhang eller om de syftade till att upprätthålla ett gott *ytbeteende* i ungdomsgruppen. Detta är en viktig fråga, som jag återkommer till i mina slutkommentarer till verksamheten under "år ett" och "år två". (se sid 197)

11.1.1 *Ett litet mörkt moln...*

Skolavslutningen blev en rar tillställning på Grönkulla, ungdomarna fick var sin ros, man åt god lunch och Alf fotograferade. Ett litet mörkt moln seglade emellertid upp, man fick besked om att Micke var på rymmen från ett familjehem och man befarade att han gömde sig i Småstad. Han var efterlyst av polisen.

På lördagen hölls en familjefest som betecknades som lyckad. Ungdomarnas anhöriga var inbjudna till ett kaffekalas. På kvällen var Emma på disko, hon hämtades av Erik strax efter kl 24, men det blev inget sänggående, hon gick och pratade med Carola och Alexander, som fått lov att sova tillsammans i ett tält på natten(!).

Söndagen ägnades åt att packa inför kanotpaddlingen. Det var första gången som alla ungdomarna var tillsammans på detta sätt. Särskilt noterbart var att Åsa deltog, visserligen höll hon sig mest till personalen, men det var väldigt lite "tjafs", som en av personalen uttryckte det.

Natten till tisdagen hade Micke ringt till Grönkulla och enligt Alf, som antecknat i rapportboken, hade han "pratad in ett hotfullt telefonmeddelande." Senare på dagen fick han av Mickes socialsekreterare veta att pojken "är tvångsomhändertagen och i säkert förvar."

11.1.2 *Emma och Martin blir ett par*

I början av sommaren observerade man i personalgruppen att Emma och Martin visade ett intresse för varandra som var mer än en kamrat-

eller syskonrelation. Per skrev i rapportboken att han har observerat att Emma och Martin "gör båda starka sexuella anspelningar åt varandra" och han undrade hur man skall hantera det. Han tror att de är ett par och skrev att han har för sig att sådant inte är tillåtet på Grönkulla.

På fredagskvällen, veckan efter skolavslutningen, besökte Emma och Martin Folkparken i Storstad tillsammans med Carola. På natten ringde Carola till Erik (nattpersonal) och bad honom att hämta dem vid torget i Storstad. När han kom till mötesplatsen såg han de två flickorna och två poliser. Martin hade smitit i väg när polisen dök upp. Flickorna var kraftig berusade. Emma mådde illa.

När Margareta kom till arbetet på kvällen dagen därpå var Emma ångerköpt "nu blir du arg, förlåt, förlåt," sa hon till Margareta.

Emma är inte den som slösar med ordet förlåt, uppenbart skändes hon inför Margareta. Senare på kvällen försökte Margareta markera för Emma att personalen förstått att Emma och Martin var ett par. Hon pratade med flickan om det och förde fram de regler som gäller om parförhållande, men fick till svar attt det skall hon ta och skita i och att man kan inte rå för sina känslor. Per hade tagit upp samma sak med Martin, som dock förnekade att han hade något ihop med Emma.

11.1.3 En repris

Alldeles i början av sommaren inträffade en händelse som skakade Anne, en nyanställd sommarvikarie. Åsa fick ett telefonsamtal från en kompis på sin hemort. Efter samtalet krävde hon mer veckopeng. När hon inte fick detta blev hon tvärarg och drog iväg, klockan var då ca 22. En timme senare åkte Anne iväg för att leta efter henne. Hon fann flickan gående på Östergatan, men Åsa vägrade att följa med Anne. Strax därpå stannade en bil med, vad Anne såg, två tjocka gubbar i. Åsa hoppade in i baksätet på den bilen.

Anne blev alldeles ifrån sig när hon såg det, hoppade ur sin bil och kastade sig in i den andra bilens baksäte för att dra ut Åsa. Men Anne var inte stark nog för att få ut flickan ur bilen. Det visade sig att det var kompisens pappa och en vän till denne som kommit för att hämta Åsa.

Detta var en repris på en händelse som ägt rum under hösten, Anne kände inte till detta, då samma personer hämtat Åsa och kört henne till hemorten. Familjen ifråga ansåg att Åsa inte mådde bra och for illa på Grönkulla och ingrep efter eget skön. Detta hade tidigare stoppats av Åsas socialsekreteraren som talat med familjen och förklarat för dem att Åsa är på Grönkulla därför att hennes mamma önskat det och anser att det är bra för flickan. Socialsekreteraren hade även hotat med att polisanmäla dem om det upprepades. Till Anne hade de "tjocka gubbarna" sagt att de bara åkt till Småstad för att prata med Åsa.

11.1.4 Personal smygläser ungdomarnas dagböcker

När jag studerade rapportböckerna noterade jag bl a två särskilt anmärkningsvärda passager.

Carola hade berättat för Jenny att hon misstänkte att Emma *smygläste hennes dagbok* och lånade kläder av henne utan lov. Jenny funderade på om Carola skvallrat på Emma pga att Carola "kände sig som fente hjulet" tillsammans med Martin och Emma (parförhållandet var etablerat, men personalen försökte ignorera det), men hon lovade Carola att ta upp det med Emma.

Under en av Åsas otaliga avvikningar hade någon i personalgruppen *smygläst hennes dagbok* och förskräckt sett att Åsa skrivit att hon blivit våldtagen, men inte berättat det för någon och att den medelålders hundägaren är hennes hemlige "pojkvän".

Huruvida det var Emma som smygläst Carolas dagbok uppdagades aldrig. Men vid ett senare tillfälle (under hösten) fick jag veta att personal hade smygläst Carolas dagböcker då hon var på rymmen. Naturligtvis frågar man sig vilken rätt har institutionspersonal att läsa intagnas privata dagböcker. Väl att märka så är samtliga ungdomar på Grönkulla SOL-placerade. Av någon anledning har man inte heller sökt reda ut Åsas antydningar om att hon blivit våldtagen och vad det kan stå för.

11.1.5 *Eva flyttar in*

I slutet av sommaren flyttade Eva (se sid xxx) in på Grönkulla. Mia, som skulle vara flickans kontaktperson, och Alf deltog vid inskrivningen. Flickan kom tillsammans med sin mamma, styvpappa och socialsekreterare. Föräldrarna uttryckte att de önskade att Eva skall kunna gå ut 9:e klass med fullständiga betyg och att hon skall lära sig att ta ansvar och passa tider.

Alf informerade om de regler och rutiner som gäller på Grönkulla.

Enligt Bettans bedömning installerade hon sig snabbt och verkade vara en öppen tjej. Hon uppskattade utflykterna och vågade säga till när de andra flickorna härmade hennes dialekt och kommenterade hennes kläder. Hon var också, enligt Bettan, undrande varför Åsa aldrig var tillsammans med "oss andra på grejer", dvs utflykter o dyl.

11.1.6 *"Ingen solning på fredag"*

En torsdag i slutet av sommarlovet konfronterades Carola med personalens misstankar att hon snattat då hon och Emma var i Storstad. Hon reagerade våldsamt när Alf förde fram misstankarna. Men Carola erkände slutligen och berättade att Emma också snattat. Emma nekade bestämt. Flickorna fick senare följa med till affären och lämna

tillbaks de snattade kläderna. Det blev ingen polisanmälan. Men flickorna bestraffades på institutionen:

"Ingen frigång över helgen. Ingen solning på fredag. Inget besök i Folkparken på lördag. Ingen Stockholmsresa nästa vecka (det var planerat sedan flera månader att Emma skulle få åka och hälsa på en kamrat som nyligen flyttat till Sthlm -min ann). Inga affärsbesök på egen hand på ett tag." Undertecknat av Alf.

Emma och Carola fick sina straff prolongerade, men de fick dock benäget tillstånd "att röra sig fritt i Småstad utan personal". De fick också direktiv att uppvisa "kvitto på eventuella egna köp" absolut inte åka till Storstad utan medföljande personal. Emma "får inte åka till Stockholm" (Alf lovade emellertid att hon skulle få åka dit "sista helgen innan skolan börjar om det fungerat kring henne innan dess.").

KAPITEL 12 HÖSTEN "ÅR TVÅ"

12.1 GRÖNKULLA OCH SKOLAN

I de dokument som ligger till grund för etableringen av Grönkulla står skrivet att skolan är en viktig resurs i behandlingsarbetet. Det förutsattes ett nära samarbete mellan den lokala högstadieskolan och Grönkulla. "Med hänsyn till att det hos de aktuella eleverna (ungdomar med sk tidiga störningar, min anm) mestadels finns en dålig skolunderbyggnad är en god lösning i skolhänseende viktig. Detta bör... ske i samverkan med ortens skola." Vidare omtalas i dokumentet att länskolnämnden anslår medel till en speciallärare-tjänst som kommer "...att vara knuten till verksamheten i skolan. Personal från hemmet kan förväntas behöva följa tonåringarna till och från skolan, samt vara tillgängliga för andra uppgifter som kan inträffa akut med eleverna."

De flesta av de ungdomar som kommer till Grönkulla har haft svårigheter i skolan och har också relationsproblem till jämnåriga och vuxna. Det är därför viktigt att de kan få stöd att upprätta vardagliga och otvungna kontakter med jämnåriga och vuxna även utanför institutionsvärlden. Detta kan underlättas bl a genom att de går i en vanlig skola. Men det är en mycket stor omställning för en tonåring som placeras på institution att anpassa sig till institutionsboendet och till personalen där, och samtidigt anpassa sig i en ny skola och där möta nya jämnåriga och nya lärare i en främmande miljö. De särskiljer sig från de övriga skoleleverna på flera olika sätt. Bl a bor de inte hos sin familj utan på en institution och de har oftast ingen social förankring alls på orten.

Ungdomarna från Grönkulla går alltid en period hos Tord för specialundervisning innan de slussas över till en vanlig klass. Detta gör naturligtvis att de pekats ut. Institutionsboendet är också utpekande i negativ bemärkelse, Grönkulla kallas bland eleverna på skolan lite

nedsättande för "cp-hemmet". Ungdomarna riskerar att *stigmatiseras*, dvs få en negativ stämpel som påverkar den stämpelades självbild - den stämpelade tenderar att anta den roll som han blir tillskriven.

Det har också visat sig att det har varit besvärligt för ungdomarna att klara av att gå i normalklass. Tord menade att det oftast inte brukade vara några problem i början, men när lärarna efterhand ställer högre krav, krav som kanske är 'normala' för de vanliga eleverna, då visar sig deras skolproblem. De flesta har dåliga baskunskaper. De har ofta skolkat långa perioder eller haft anpassad studiegång. Detta bidrar att de får svårt att hänga med på lektionerna.

12.2 HÖSTTERMINEN

Höstterminen "år två" började med full ungdomsgrupp. Det var första gången sedan föregående sommar som alla platser var belagda.

På måndagen gick alla till skolan, utom Åsa. Hon vände vid skolgrinden och gick tillbaka till institutionen (hon hade tidigare uttryckt ängslan inför att börja i skolan på nytt - hon var antagen till gymnasieskolan på sk fri kvot). En av personalen följde då med henne, men när de kom fram till skolan vände Åsa igen och vägrade gå dit.

Hon började aldrig i gymnasieskolan, utan fick senare en ungdomsplats på det dagis hon sommararbetat. Detta har varit mycket positivt för henne.

Emma fortsatte sin skolgång i Storstad. Hon hade pendlat hela det gångna läsåret och klarat det bra. Flickan var glad och belåten med sitt gymnasieval. Alexander, Martin och Carola började i vanliga klasser, medan Eva gick hos Tord.

Eva har under hela hösten konsekvent vägrat att gå ut i en klass, den enda klass hon överhuvudtaget kan tänka sig gå i är i sin gamla klass i Bruksby. På den punkten förefaller hon helt kompromisslös.

Tord sa till mig när jag frågade honom om detta. "Vad kan vi göra åt det? Jag kan i varje fall inte bära in henne i ett klassrum."

Det var naturligtvis inte alla gånger så lätt för ungdomarna från Grönkulla att klara av ordnade klassrumssituationer, de hade i stort sett bara misslyckande med sig i bagaget. Den som fungerat bäst i skolan har varit Emma, som hela tiden gått kvar i sin gamla klass och skola i Storstad och på så sätt undvikit att "stigmatiseras" som de andra ungdomarna.

En dag under första skolveckan kom Carola tillbaka till institutionen efter bara ett par timmars skolgång, tårögd och hävdade att några andra elever tråkade henne för att hon kom från Grönkulla. Personalen misstrodde henne och menade att det bara var en förevändning för att slippa gå till skolan. Carola systematiska ljugande gör att man inte kan lita på något hon säger, menade man.

Vi ett tillfälle i början av höstterminen rymde Eva och Carola tillsammans. Istället för att gå till skolan for de till Bruksby. Personalen åkte till Bruksby och letade efter dem vid två tillfällen, dock utan resultat. Efter ett par dagar ringde Eva till institutionen, flickorna var trötta på att vara på rymmen, och bad att bli hämtade.

Alf, Margareta och Erik for iväg efter dem, men istället för att åka till institutionen åkte man till torpstugan, för att ha ett allvarligt samtal med flickorna.

Vid konfrontationen hävdade Eva och Carola att de rymt därför att de tycker att det är jobbigt att gå till skolan. På skolan kallas Grönkulla för "cp- hemmet" av andra elever så de.

Helt i institutionens anda skulle flickorna naturligtvis ha ett straff för sitt beteende. Personalen frågade flickorna vad de ansåg vara ett rättvis straff för det de gjort. Två veckors utgångsförbud

tyckte flickorna kunde vara rimligt. Beslutet blev "...två veckors utgångsförbud, får ej gå utanför institutionen utan medföljande personal och läxläsning alternativt skola två timmar per dag".

(ur rapportboken)

12.2.1 *Alexander blir förvisad från skolan*

I början av höstterminen hade skolan begärt assistans från institutionen. Rektorn hade framställt ett önskemål om att det skulle finnas någon av behandlingspersonalen med på raster och för att "vakta" på Alexander.

I december blev institutionspersonalen kallad till ett krismöte på skolan för att diskutera Alexanders fortsatta skolgång. Det var hans båda klassföreståndare som tagit initiativet till mötet. Alf, Bettan, Tord, rektorn och klassföreståndarna diskuterade dels Alexanders beteende i skolan och dels vad skolan egentligen kunde förvänta sig från institutionspersonalen avseende bistånd i arbetet med ungdomarna från institutionen.

Klassföreståndare (A), en kvinna, berättade att hon tyckte att det gick riktigt bra i början av höstterminen. Alexander var ganska tyst, bäst var det då Tord var med på lektionerna. Men i mitten av hösten blev det allt besvärligare. Alexander stökade runt i klassrummet och brydde sig inte om tillsägelser. Den andre läraren (B) inflikade "killen är ju sjuk, han behöver vård och skall inte vara tillsammans med andra barn."

Den akuta krisen uppkom då Alexander råkat i våldsamt slagsmål med en fritidsassistent på skolan. Detta var droppen som fick bägaren att rinna över, menade man. Läraren, B, sa att "man når inte kontakt med honom, normalt lyssnar i varje fall en unge när man tar tag i den, men det gör inte han." Alf inflikade: "han förstår fysiskt språk."

Det som jag tycker illa om är att han är obehaglig mot flickor och yngre kvinnliga lärare, sa lärare A. Han gör sexuella åtbörder mot dem. T ex tar dem på bröstet eller kör upp en penna i baken på dem och så...".

Man bestämde att Alexander tillsvidare inte skulle få gå kvar på skolan utan enskild undervisning på institutionen under resten av terminen (två veckor) och fram till sportlovet. Sedan avsåg man att fatta nytt beslut.

I diskussionen kom man också in på principiella frågor om samarbetet mellan skolan och Grönkulla. Från skolans sida uttryckte man sin besvikelse över att de inte fått den hjälp som utlovats av landstingets representant vid informationen om Grönkullas etablering och skolans roll, att personal från Grönkulla skulle vara på skolan i betydligt större utsträckning än det hitills förekommit. I samtalet kom det fram att skolpersonalen är besvikna på Grönkulla och att förtroendet för institutionen är lågt. Man tycker att Grönkulla inte tar sin del i ansvaret för ungdomarna när dessa är på skolan.

12.3 OM PARFÖRHÅLLANDEN PÅ INSTITUTIONEN

Den stora "grejen" under hösten var Martins och Emmas parförhållande. Det hade pågått under hela sommaren, men inte förargat eller stört personalen särskilt mycket.

Sättet att hantera detta är ett exempel på att det inte finns ett gemensamt förhållningssätt, en bärande idé, i arbetet med ungdomarna. Man undviker ganska sorgfälligt att djupare diskutera problem som man är oening kring. Istället tiger man eller pratar "man till man" och man handlar ofta efter eget skön och egna värderingar.

Parrelationer på en ungdomsinstitution är alltid ett delikat problem i personalgruppen. På Grönkulla hade man gemensamt bestämt att parrelationer mellan intagna ungdomar inte är tillåtna.

I sin studie om sexualitet och ungdom på institution, skriver Gunnarsson och Månsson (aa) att på de institutioner (ett § 12 hem och två tonårshem) som de utfört sin undersökning på såg flertalet av behandlingspersonalen negativt på parförhållanden. Argument som att det är "ett hinder i behandlingen av den enskilde tonåringen och att förhållandet leder till att paret drar sig undan personalen och de andra ungdomarna" är vanliga. Det händer också ibland att den ene tonåringen bryr sig mer om den andres problem än sina egna (flyktväg, min anm.). Tankar och problem kring deras relation blir dominerande. Författarna redovisar också att det ofta tycks finnas en stor kluvenhet inom en personalgrupp till parrelationer. En del kan vara överseende, "bara de inte ligger med varandra", "det är inte förbjudet att kramas".

På de flesta institutioner för tonåringar finns en regel om att parförhållanden är förbjudna. Segreus (1984) pekar på i sin forskningsrapport att på Stäholm var parrelationer "förbjudna enligt grundreglerna, men i praktiken var det inte lätt att hålla på reglerna... personalen hade svårt att hantera parrelationer och 'gå emellan'. Man gjorde inte mycket för att skilja paren åt." Ibland försökte man använda parrelationen i "behandlingssyfte", att få den ene ungdomen att påverka den andre. "Detta var mycket olyckligt".

Jag har gjort liknande iakttagelser som Segreus och som Gunnarsson och Månsson, nämligen att personalen ofta griper in i situationer och att samtalen sker enskilt med de berörda ungdomarna. Dessa samtal tenderar ofta att få en tjugig och moraliserande karaktär, ungdomarnas regelbrott knyts till ett straff, vilket medför att konstruktiva och otvungna samtal mellan personalen och de berörda ungdomarna försvåras.

På ungdomsinstitutioner brukar det finnas en stark önskan bland personalen att den unge skall kunna leva ett så normalt liv som möjligt även på institutionen, vilket naturligtvis också inbegriper relationer till ungdomar av motsatt kön. Men man har traditionellt sökt förhindra att ungdomar får alltför nära relation pga rädslan att det leder till sexuellt umgänge mellan dem på institutionen.

Prototyp för de små institutionerna är "familjen". Man strävar efter att på institutionerna skapa en så hemlik miljö som möjligt. Det skall vara familjelika förhållanden. De vuxna förväntas uppträda som ställföreträdande föräldrar och vara en slags vuxen förebild. Förhållandet mellan de intagna ungdomarna skall likna syskonrelationer. Vedeler menar, att implicit i detta resonemang finns ett incesttabu - syskon ligger inte med varandra. I en familj överför ungdomarna sina sexuella känslorna på jämnåriga utanför familjen. På en institution bejakar man ofta att tonåringen har relation med jämnåriga, även av motsatt kön, men då utanför institutionen.

Behandlingspersonalen på Grönkulla menar att det är OK med förhållanden utanför institutionen, men ungdomarna får inte föra in sitt sexualliv på institutionen. Om någon av ungdomarna har besök utifrån av t ex en pojkvän, skall rumsdörren vara öppen, ungdomarna får inte ligga under täcket och ljuset skall vara tänt. Detta gäller även om paret har legaliserat sin relation genom förlovning.

Det uttryck som sexuellt beteende tar mellan tonåringar på institution, skriver Vedeler, är avhängigt av den sociala och sexuella mogenheten hos parterna. Vanligtvis är flickor mer sexuellt utvecklade än pojkar och det är främst hos flickor som personalen observerar de sexuella utspelen (detta är högst påtagligt på Grönkulla, där bor fn fyra flickor och två pojkar, tre av flickorna är sjutton år en sexton och pojkarna fjorton respektive sexton år gamla), medan pojkar vanligtvis är mer ojämnt utvecklade i sexuellt hänseende. Vedeler konstaterar vidare:

Det er imidlertid åpenbart at tilstedevaerelsen av jenter i et så nært og intimt miljø virker seksuelt provoserende på gutterne uansett deres fysiske, seksuelle utvikling. Guttenes reaksjon på dette får sjelden direkte seksuelle former, men viser seg heller i form av rastløshet, erting og til dels aggresjon mot jentene, fleip og obskönt prat, og gester som signaliserer opptatthet av manlig selvhevdelse og manlighetssymboler." (s 274)

Alexander, som är yngst, blir ofta provocerad av närheten till flickorna. I rapportboken har personal vid olika tillfällen skrivit att de talat med honom om hans "sexfixering" och att man bör vara observant när han går in till flickorna. (Vid denna tid pågick parrelationen öppet och både Carola och Åsa hade pojkbesök.) Arne berättade att vid ett tillfälle hade pojken provocerat flickorna genom att komma in i vardagruset i åtsittande trikåbyxor, han hade smekt stånd och gick utmanade och visade upp sig för flickorna. Margareta har antecknat i rapportboken att Alexander är "sexfixerad, pratar och larvar sig med sin penis inför Emma och Martin, som reagerar, pratar med runda ord öppnar sina overallbyxor...".

Under hösten blev Martins och Emmas parrelationen alltmer provocerande för personalen. Ungdomarna blev tillsagda att ha dörren öppen och ljuset tätt när de var på varandras rum. Naturligtvis stängde de dörren och släckte ljuset, och ibland låste de in sig tillsammans i duschrummet.

Både Carola och Åsa bjöd in pojkar till institutionen och personalen tvingades till samma tja och förmaningar om öppna dörrar och tända lampor med dessa. Carolas relation ledde till förlovning. Detta förvirrade personalen en tid - hur skall man förhålla sig de är ju förlovade? Åsas relation blev däremot kortvarig. Hon träffade dock senare en pojke i ett grannsamhälle dit hon tog sin tillflykt och skapade därmed problem av annat slag för personalen.

I början av november hade man uppe parrelationsproblemet vid ett handledningsmöte. Enligt samstämmig uppfattning i personalgruppen hade handledaren tidigare inte tyckt att de skulle ta alltför allvarligt på problemet, det brukar tona bort ganska snart, de kanske

behöver varandra, hade han sagt. Personalengruppen var kluven i sin inställning. Men man enade sig om ett beslut "... då det gäller parförhållanden: Öppen dörr. - Tönt ljus. - Ej ligga tillsammans i sängen." Detta hade tillämpats tidigare av några i personalgruppen.

Margareta, som varit mest konsekvent, berättade på mötet att hon känner sig som en "tjätig käring", när inte alla i personalgruppen är konsekventa. Jag besökte institutionene ganska regelbundet under hösten och såg att ibland gällde regeln ibland inte, beroende på vilka som arbetade. Detta utnyttjade naturligtvis ungdomarna och testade de olika behandlarna.

Diffusa budskap leder alltid till testningar, den unge har ett starkt behov av att veta var gränserna finns.

Efter detta möte tillämpades reglerna mera konsekvent en tid och det ledde då till konflikter visavi Emma och Martin. Vid ett tillfälle, då Margareta påpekade för dem, att nu har ni stängt dörren - den skall vara öppen, blev det konflikt och fysisk konfrontation mellan henne och Emma. Margareta ringde efter Alf som kom till institutionen och gjorde klart för ungdomarna att deras beteende accepteras inte längre. Man t o m pratade om att lyfta av dörren om de fortsatte att provocera. Emellertid fortsatte de unga tu att demonstrera sin samhörighet inför personalen.

Några veckor senare bestämde man på en personalkonferens att ta en konfrontation med de två ungdomarna. Alf, Katarina, Arne och Margareta gick in till Martin, Emma var också där, och gjorde klart för dem att om de fortsätter att provocera och inte följer tillsägelser och regler kommer andra åtgärder att vidtas. (Vilka åtgärder som åsyftades sades inte rent ut vid konfrontationen, men på personalmötet hade man varit ense om att en eller båda ungdomarna skulle skrivas ut om de inte förändrade sitt beteende.)

De båda ungdomarna argumenterade först emot, men blev sedan rädda och ångestfyllda när de förstod att hotet var allvarlig. (Det var de facto ett existensiellt hot, särskilt för Emma som bott på institutionen i ett och ett halvt år och inte har något verkligt hem att komma till.) Det diffusa hotet tolkade ungdomarna som hot om utskrivning (vilket var en riktig tolkning). Martin, som hittills inte uppträtt utagerande, blev aggressiv och gick lös på inredningen i sitt rum, vilket ledde till att Arne tvingades hålla fast honom. På fredagen avvek Martin och Emma (för första gången) från institutionen, de kom inte tillbaka förrän på söndagen.

Deras parförhållande upphörde dock inte, men de uppträder mindre provocerande och utmanar inte längre personalen, som i tysthet har accepterat att de är ett par. *De har anpassat sig efter personalens krav på ett acceptabelt ytbeteende* och funnit ett hemligt territorium utanför den sociala inhägnaden för sitt privatliv.

Carolans förhållande till sin pojkvän gav upphov till andra slags problem. Personalen hade förbjudit henne att övernatta borta (läs hos pojkvännen) då hon är på hembesök. Pojkvännen får inte övernatta i Carolans hem för föräldrarna och de får inte ha sexuella aktiviteter för sig på Grönkulla. Alltså: de rymde tillsammans. Vid två tillfällen har de rymt och hållit sig borta i veckor.

Åsas relationer utanför institutionen ligger helt utanför personalens kontroll. Hon träffar uppenbart den medelålders hundägaren när hon är på hembesök och under en period var hon tillsammans med en pojke i ett grannsamhälle dit hon tog sin tillflykt. Det tog flera veckor innan personalen listat ut var hon befann sig, då hon avvek.

Kontrollen över rummet och tiden är, enligt Foucault, viktiga betingelser för att makten skall kunna operera samordnat och kontinuerligt. Men ungdomarnas motstånd och rymningar/avvikningar mot inneslutningen i tid och rum leder till att makten på ett behandlingshem, som vi sett, uppträder oordnad och diskontinuerlig.

KAPITEL 13 NÅGRA IDEOLOGISKA SPÖRSMÅL

13.1 EN DISKUSSION OM GRÖNKULLAS MÅLGRUPP OCH MÅLSÄTTNING

Under Grönkullas tvååriga existens har frågor av ideologisk karaktär ytterst sällan diskuterats på personalkonferenser. Praktiska problem och ungdomarnas beteende har dominerat på personalmötena. Några självkritiska betraktelser och speglingar av verksamhetens innehåll och färdriktning har inte heller gjort i någon nämnvärd omfattning. Jag var därför förväntansfull inför en personalkonferens som två år efter etableringen skulle behandla viktiga målsättningsfrågor.

På denna personalkonferens var tid avsatt till en diskussion om institutionens målsättning. Vidare var tid avsatt till att diskutera behandlings- och personalfrågor. Jag kommer begränsa mig till frågorna om målgrupp och behandlingsinnehåll, samt ett spörsmål om "kundorientering".

I förslaget, som föreståndaren författat, beskrivs målgruppen som:

"Pojkar och flickor i åldrarna 13-16 år med jagsvaghet och tidiga störningar. (Behandlingsmetodiken på Grönkulla är ej anpassad till ungdomar med tydlig missbruksbild, utvecklad kriminalitet och ej heller psykotiska ungdomar.)"

Föreståndaren påpekade dock att begreppen "jagsvaghet och tidiga störningar" kanske borde omskrivas och föreslog i stället borde stå "relationsproblem och sociala problem", vilka exempelvis framfördes som "jagsvaghet, skolproblem relationsproblem mm".

Behandlingsinriktningen framställdes som:

"Att individuellt och i grupp utifrån ett pedagogiskt och psykodynamiskt synsätt utveckla och förbättra ungdomars förmåga att utvecklas till mogna och självständiga individer.

Det innebär att utveckla sociala färdigheter, införliva samhällets normer och värderingar, lära sig att fungera i olika sociala sammanhang, motverka användning av droger, stimulera meningsfulla fritidsaktiviteter samt att inhämta adekvata skolkunskaper.

De individuella målen med ungdomarna är att förstärka olika jag-funktioner och försvarsmekanismer. Att utveckla och förstärka relationer till föräldrar, syskon och andra anhöriga. Förbättra ADL-funktioner och förmåga att lösa konflikter."

Alf kommenterade innehållet i sitt förslag: "Att i individuellt och pedagogiskt utifrån ett psykodynamiskt synsätt utveckla ungdomars förmåga att utvecklas till mogna och självständiga individer. Vad jag menar med psykodynamiskt synsätt är, om man ska förenkla det, att det handlar om att man använder sig av att bestämma vilken mognadsgrad de här ungdomarna har, att man utifrån det anpassar behandlingen och sen att det sker utifrån ett pedagogiskt synsätt. Det är ju det vi tillämpar väldigt mycket nu, att vi tar med dom att laga mat, städa och såna saker, det är en del av pedagogiken, vi försöker lära dem de här olika sakerna. ...

Sen då det gäller att utveckla sociala färdigheter införliva samhällsnormer och värderingar, det låter kanske lite högtravande, men lära sig fungera i olika sociala sammanhang, motverka användning av droger, stimulera meningsfulla fritidsaktiviteter, samt att inhämta adekvata skolkunskaper. De individuella målen med de olika ungdomarna är att förstärka olika jag-funktioner och försvarsmekanismer, att utveckla och förstärka relationer till syskon och andra anhöriga, förbättra funktioner. Vet alla egentligen vad det är? Vet alla vad jag-funktioner är för något? Har ni något begrepp om det, ungefär vad det innebär?" / tystnad...mmmmmm.../

På Alfs sätt att kommentera och ställa frågor verkade det som om han utgick från att de övriga inte ens hade elementära kunskaper om innebörden i de begrepp som institutionens officiella ideologi vilar på. Det blev inte heller någon diskussion.

Harriet föreslog att man skulle införa en passus att Grönkulla bedriver ett miljöterapeutiskt inriktat behandlingsarbete.

En tjänsteman från landstinget, som ansvarar för ungdomsinstitutionerna, menade att de borde uttrycka sig "...taktisk när man skriver det här, så att man inte bygger ris åt sin egen rygg, ju mer flasker man får in, ju mer hamnar man i en fälla som man kanske inte vill vara i. Så när folk läser det här, miljöterapeutiskt, psykodynamiskt, då kanske man lägger andra värderingar i det än ni vill ha."

Harriet: "Ja, men är det inte bra att ha något sånt, så vet man vad vi jobbar efter... Jag sa det som exempel att man har en övergripande term på allt, att man har något att jobba efter."

Kristina: "Ja jag tror ju ändå i ett sånt här sammanhang, att det är bättre att använda ordet pedagogiskt än miljöterapeutisk."

Diskussionen kring målgrupp och behandlingsinnehåll vara avklarad på ca tjugo minuter. Tystnaden i personalgruppen var svårtolkad. I olika samtal jag haft med behandlingspersonal på Grönkulla har flera kommit med initierade synpunkter på frågor om institutionens behandlingsinnehåll, men på mötet satt man tysta.

Men det hänger kanske ihop med att på små institutioner av Grönkullas typ finns det ofta en spänning mellan kommunikations- och beslutsprocessen. Det tycks finnas en inbyggd motsättning mellan å ena sidan krav om handlingskraft, effektivitet och beslutssäkerhet, och å andra sidan fri och öppen kommunikation, fördelning av ansvar och beslutsbefogenheter.

Hur man kommunicerar med varandra i en personalgrupp är avhängigt av huruvida det finns en gemensam referensram eller inte bland de anställda. *Dialogen*, dvs utbytet av värderingar och information är grunden för möjligheterna att komma fram till ett gemensamt förhållningssätt och gemensamma värderingar i behandlingsarbetet.

Implicit i kommunikations- och beslutsprocesserna, på en liten institution, ligger också ett behov hos personalen att kontrollera varandra. Detta kommer till uttryck i att man på möten eller i rapportböcker nogga redogör för vad man gör i förhållande till ungdomarna.

Personalgruppen på Grönkulla har som grupp svårt att komma fram till beslut, man pratar gärna om klienterna men mindre om konkreta åtgärder och hur man konkret skall gå tillväga. Detsamma gäller ideologiska frågor. En anledning till detta kan vara att beslutsfattandet i hög grad ligger på föreståndaren. En stor del av kommunikationen går ut på information "uppifrån" till behandlingspersonalen.

Föreståndaren som dominerar mötenas innehåll och uppläggning (biträdande föreståndare har efterhand tystnat), medan personalen sitter ganska tysta. Från att ha tolkat tystnaden som medhåll började föreståndaren (i slutet av "år två") istället, efter det han ställt förslag, peka på var och en i gruppen och fråga: vad tycker du, svara ja eller nej! Det är en beslutsprocess som förfaller vara demokratisk, var och en har ju fått chans att svara/uttala sig. Men det är påfallande ofta som personalgruppen på Grönkulla fattar beslut utan att egentligen ha varit eniga - beslut har tagits, men inte internaliserats, vilket givit tydliga utslag i handling och förhållningssätt gentemot ungdomarna.

13.2 OM KUNDER OCH GAMLA BILAR .....

I målsättningsdokumentet finns två punkter som jag fann märkliga och som gav upphov till en ganska bisarr diskussion där man gjorde analogier mellan behandling av ungdomar och gamla bilar. Och man förde en diskussion kring vem som är "kund" och hur kunden skall bibringas ett gott intryck av institutionen.

Själva upprinnelsen till användningen av "kundbegreppet" kommer från ett förslag från avdelningschefen på landstinget, som vill införa

"managementtänkande" i verksamheterna. Kundbegreppet har alltså hämtats från affärsverksamheten. Avsikten är att kunden (socialsekreteraren avses i vissa fall och i andra fall avses klienten och ibland båda) skall få god service.

Sociala avdelningschefen skrev i en kommentar: "Vi har i mycket ringa utsträckning hittills sökt analysera "vårdproduktionen" på ett sätt som påminner om produktion av varor och konkreta tjänster."

Kundbegreppet är i sammanhanget diffust, eftersom det omfattar både myndigheten och den enskilde vårdtagaren (men kan man exempelvis vara kund mot sin vilja? LVU/LVM-ärenden, min anm). Emellertid talar uppläggningsen för att man avser myndigheten (kommunala socialtjänsten) som kund. För detta antagande talar bl a konstruktionen av "flödesschemat" och "reklamationsblanketten".

Landstinget "...inför under hösten ett system med reklamationsblanketter. Det är ett sätt att få direkt respons från kommuner beträffande kvaliteten på våra tjänster. Det finns flera vinster med detta: Kunderna får svårare att komma med abstrakt kritik långt i efterhand. Resp verksamhet förutsätts reagera snabbt och successivt åtgärda eventuell riktig kritik. Vi skall inte heller bortse från de imageförbättringar som bör följa av den ökade lyhördheten mot kunderna."

Under rubriken: Framtagande av underlag för utveckling av diagnostisering av behandlingen, resonerade man kring behovet av ett sk bedömningschema.

"Man bör ha ett schema," sa Alf, "som är väldigt detaljerat, där det kanske t o m finns skalor, där man kan pricka av efter en två veckor kanske. Sen tar man fram det där efter ett halvår och så tittar man, så gör man en ny skattning av olika saker. Då kan man se, har det hänt något, sen kanske man gör en ny skattning efter ytterligare ett halvår, så att man liksom har skattningar."

Tjänstemannen: "Själv tror jag det här är viktigt för er. Det ena skälet är att här är man inskriven ett halvår till två år, hur skall man veta när man har uppnått målet med behandlingen eller tvärtom konstatera att här kommer vi inte längre. Då måste man ha ett mätinstrument, ett system där man kan mäta av det här helt klart..."

Dessutom måste man när socialsekreterarna levererar in något veta vad man skall åtgärda och kan inte ni begripa vad de säger, så kommer ni heller aldrig veta när det är klart, veta om ni har gjort bra eller dåligt, lyckas eller inte. Därför är det världsviktigt att ni vet vad ni får in, vet vad ni skall göra, då gäller det att skaffa sig de här begreppen och det gör man då genom att skaffa sig någon form av schema eller system. När de skrivs in så har man det klart, man mäter då ett visst antal variabler... Då kan man utifrån det göra bedömningar hela vägen...

Ja men om man har det här klart för sig att hela det här måste vi kolla va, då säger man det här verkar ju intressant det här kan vi ta emot. Men hur är det med den här, hur är det med växellådan, funkar kardanen, sen kan det visa sig att det är lite halvrisigt i bakvagnen med och sen har du rotskador. Då har du ju klart för dig då vet du ju vad det är."

Bettan: "Det blir ombesiktning på ombesiktning i alla fall."

Tjänstemannen: "Nej, men då kan man ju vara mera realistisk när man säger, ja det här, vilka mål man kan ha med behandlingen också. Samtidigt som jag har sagt då kan man även nyansera när man har fem här och man ser att det här är ett jävla kämpigt gäng, då bör man ha någon som det kanske bara är lite små skador på, då får man sikta in sig på den, då måste man också veta att man får det."

Alf: "Det låter som en bilverkstad."

Tjm: "Ja lite symboliskt, ni får nog utgå från det, det är ni som skall höja er kompetens..."

DEL 3

AVSLUTANDE DISKUSSION

*

KAPITEL 14 AVSLUTANDE DISKUSSION

14.1 MAKT OCH PSYKOSOCIAL MILJÖ

I min inledning har jag talat om *psykosocial miljö* som en väv av *makt- och vanmaktsrelationer* och att det emotionella klimatet på en institution bestäms av detta maktrelationsmönster. Dag Österberg (1977) skriver i sin bok "*Makt och materiell*" att:

"Politiken utspelas inte i ett spänningsfält mellan Rätten och Våldet utan i ett handlingsfält av materiellstruktur där makten huvudsakligen framträder som det som skapar vanmakt." (s 21) Österberg argumenterar här mot Max Webers sätt att diskutera makt som legitim eller illegitim. Weber har fel, skriver Österberg, "...när han säger att antingen accepteras maktutövningen, och då är den legitim eller så accepteras den inte, och då föreligger tvång genom våld. Där finns en tredje form som till och med är den viktigaste i vårt samhälle: *Makt som utövas på grund av andras vanmakt, förmedlad genom materiellstrukturen.* Det är denna form av maktutövning som gör att de förtryckta möter tvångsmakt utan våld, ja, sällan eller aldrig överhuvudtaget möter makten utan bara sin egen vanmakt." (s 19-20)

Det sociala arbetet (Politiken) utspelas i en materiellstruktur, där aktörerna möter makten "...som det som skapar vanmakt." Den sociala inhägnaden är en sådan struktur. De allmänna känslöstämningar, reaktioner och attityder som kan uppkomma i förhållande till konkreta händelser på en institution uttrycker de samspelesprocesser som jag har beskrivit som *psykosocial miljö*.

Arbetsmiljön på ett behandlingshem är särpräglad - det är både ett hem och en arbetsplats. Tidigare i texten har jag citerat Hessele (1985) som hävdar att de intagna på en institution är "...på gott och ont beroende av de arbetsvillkor och den arbetsmiljö som personalen skapat." På ett ungdomshem är detta bara delvis sant. Vissa förhållanden är givna både för personal och ungdomar. Byggnaden, lokaliseringen och (ofta) även inredningen finns på plats, dvs *rummet är givet* - sådana var förhållandena fullt ut för t ex Grönkullas

personal och klienter. Naturligtvis har personal ett visst inflytande över arbetsvillkor och arbetsmiljö, men det begränsas av faktorer i "den samhälleliga omgivningen" t ex lagar och politiska beslut.

Påståendet är däremot riktigt när det gäller "inre" förhållanden, dvs den psykosociala miljön. En människobehandlande organisation tenderar att söka "frikoppla" sin inre verksamhet från inflytande ovanifrån, dvs från den överordnade förvaltningsbyråkratin. Detta medför att personalen i en sådan organisation (t ex behandlingshem för tonåringar) har ett ganska stort handlingsutrymme - innehållet i samspelsprocesserna "...består just av människors sätt att vara, att tycka och tänka." (Egidius & Pettersson)

Behandlingsinstitutionens särpräglade förhållande innebär att det inte blir vidare fruktbart att enbart tala om arbetsmiljö - klienten utesluts då ur sammanhanget. Jag har därför föredragit att i min framställning tala om psykosocial miljö (se not 8) - naturligtvis kan man urskilja "rena" arbetsmiljöaspekter, men jag har alltså i denna rapport lagt tyngdpunkt på den psykosocial miljön, som omfattar *samtliga* aktörer på en institution.

Det som jag i texten har kallat *emotionellt klimat* (allmänna känslöstämningar, reaktioner och attityder) är avhängit av institutionens psykosociala miljö.

På Grönkulla pendlade detta periodvis mellan "ordning" och "kaos". I *del ett* diskuterade jag sådana pendlingar utifrån ett teoretiskt perspektiv såsom Jenner (1979) och Stensmo (1979) formulerat det. I *del två* visade jag på en del konkreta exempel.

Jag skriver ibland om att det var hög och låg ångestnivå i personalgruppen. Jag använder inte begreppet som kvantitativt och mätbart (Moxne 1981), utan som ett uttryck för en stark och svårdefinierbar oro (starkare än ångslan) som kännetecknade det emotionella klimatet under vissa perioder.

Ångestnivån var hög i personalgruppen då desintegration påglade verksamheten. Dessa perioder utmärktes av att kommunikationen mellan människorna på institutionen mer handlade om monologer än dialoger, beslut som fattades på personalmöten upplöstes när mötet upplöstes, stämningen pendlade mellan aggressivitet och uppgivenhet. Både personal och ungdomar mötte makten som sin egen vanmakt och en del handlingar blev irrationella och bisarra.

Det som utmärkte Grönkullas första år, och delvis även det andra, var att personalgruppen saknade *gemensamma* normer och värderingar för att förstå (tolka) varandras förhållningssätt. Detta var också något som t ex Segeaus fann under Ståholmskollektivets första år. En grups begynnelsestadium kännetecknas bl a av att individerna är osäkra på hur de skall fungera i gruppen. En del är tysta och andra hävdar sig själv tydligt. Man saknar en *gruppkultur*. Detta skapar osäkerhetskänslor hos enskilda *gruppledmedlemmar*. (Moxnes 1981)

Under de två år som jag följde personalgruppen på Grönkulla fann jag bl a en bestående rädsla för konfrontationer *inom* gruppen. Upphovet till denna uttalade rädsla kan ligga i den starka rivaliteten (konfrontationen) mellan Alf och Anna under det första året. Man aktade sig noga för att dras in i deras maktspel (-kamp). Det fanns ett uttalat motstånd till att erkänna motsättningar, vilket bidrog till att ömsesidig kritik av varandras handlande undertrycktes. Och behandlingsarbetet kännetecknades av *vaga* och *motsägelsefulla* mål. Detta innebar att kriterierna för vad som ansågs bra eller dåligt arbete blev oklara för den enskilde behandlaren.

Jag tror att detta förhållande förstärkte perioderna av desintegration i organisationen. De "kaotiska" perioderna avlöstes av "ordning". Men inte heller dessa perioder förstärkte integrationen utan istället "pustade" man ut och slog sig till ro med rutinuppgifter t ex städning och reparationer av sönderslagna väggar och dörrar. Det förekom alltså inga analyser och/eller konfrontationer med det som givit upphov till desintegrationen.

Jag har i del ett refererat till Jenners och Stensmos olika "faser" i ett institutionsklimat (se sid 42 ff) A-, B-, C- och D-klimat. Vid fas A befinner sig organisationen i ett harmoniskt tillstånd av jämvikt och integration. Deltagarnas sociala roller är tydliga och accepterade. Toleransnivån med avvikande beteende är hög och ångestnivån låg.

Vid fas B börjar desorganisationen göra sig märkbar. Det inträffar då det sker förändringar i klientgruppen (och personalgruppen) nya människor möts. Personalens tolerans kan verka provocerande på klienter och de börjar agera mer avvikande. Ångestnivån stiger och det uppstår spänningar inom personalgruppen, inom klientgruppen och mellan dessa grupper.

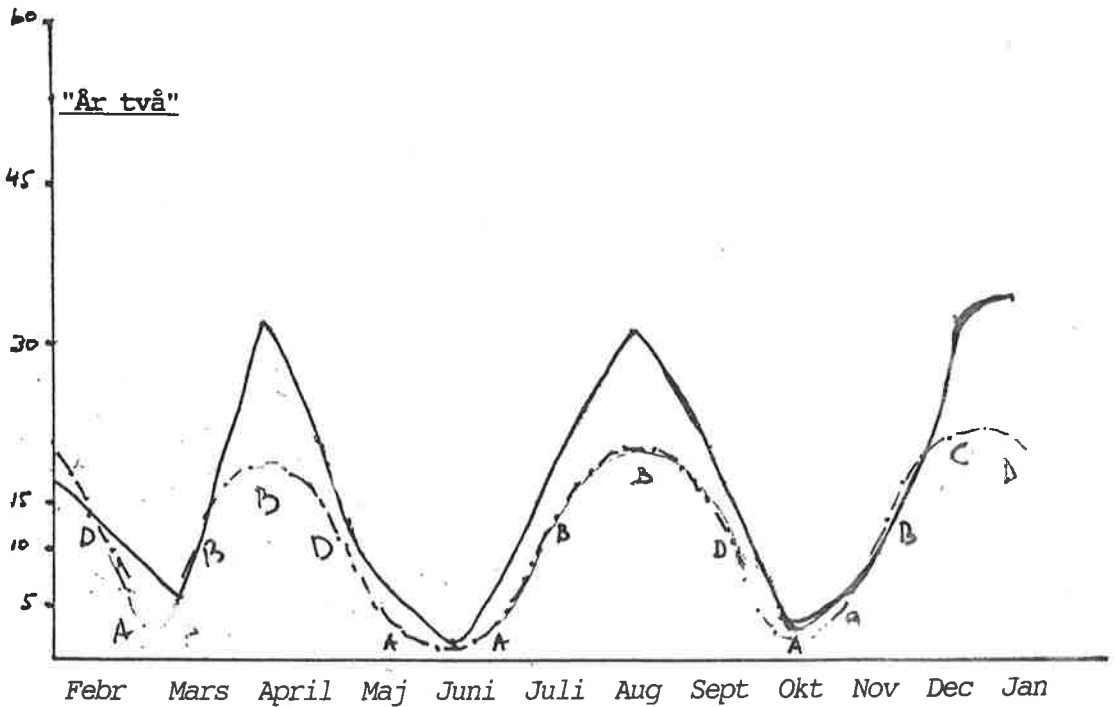
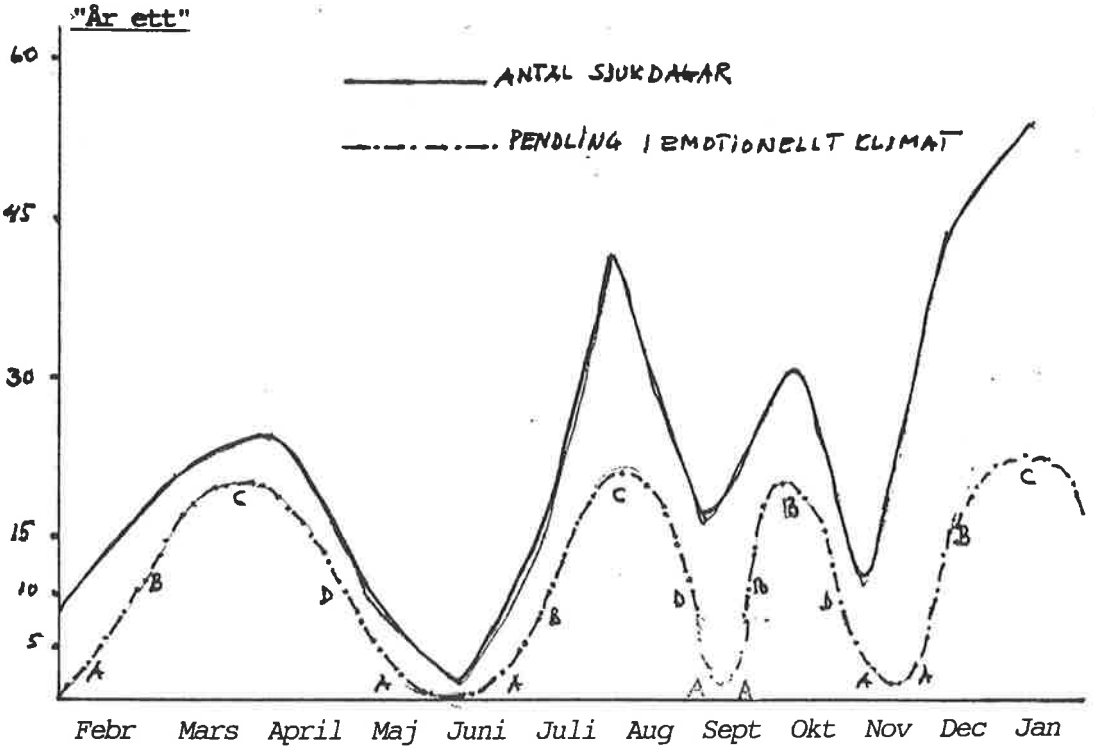
Vid fas C har spänningen nått sin topp. Om organisationens existens inte skall hotas måste en förändring ske och medlemmarnas trygghet säkerställas. Desintegrationen är existensiellt hotande både för klienterna och för personalen. För att bryta mönstret hänvisar personalen till sin latent auktoret. Det kan uppstå en maktkamp. Men mönstret kan också brytas utan att personalen handlar auktoritärt.

Vid fas D sätt de reparerande krafterna in. Nya relationer mellan personal och klienter upprättas som baseras på ömsesidighet och förtroende, destruktiva klienter avskiljs och deltagandet i institutionens aktiviteter känns meningsfullt på nytt. Man är åter i fas A.

På Grönkulla framträdde dessa faser tydligt under den studerade perioden Dessa sammanföll också med pendlingen i personalfrånvaron (antalet sjukdagar).

Nedanstående kurvdiagram avses att illustrera pendlingarna i det emotionella klimatet uttryckt i antalet sjukdagar. Topparna sammanföll med ångestnivåns pendling mellan hög och låg.

Studier av *psykosocial arbetsmiljö* bland personal i människobehandlande/vårdande yrken visar på liknande profil. Jag har i en annan studie (Jönsson 1986) funnit att bland personal på ungdomsinstitutioner (15) upplever inte mindre än 90% ofta något eller flera psykosomatiska besvär och 60% av de tillfrågade svarade att de ofta kände av fyra eller flera symtom. Vanliga besvär var rastlöshet, nedstämdhet, trötthet, huvudvärk, orolig mage, och besvär från nacke, rygg, axlar.

Jag har inte detaljstuderat tänkbara orsaker till frånvaron bland Grönkullas personal, det är inte intressant i detta sammanhang. Det jag avser är att peka på *tendensen* i samvariationen. De cykliska variationerna i det emotionella klimatet på Grönkulla sammanföll med variationen i antalet sjukdagar.

Ex så kännetecknades perioden februari - maj "år ett" av att man misslyckades i arbetet med Per, att institutionen stod tom för övrigt, att man fick ett hot om nedläggning och att det fördes diskussion i lokalpressen om att institutionen stod tom. Perioden juni - augusti toppades av sommarens kaos, då personalen tappade greppet över verksamheten. I september pustade man ut, sedan skrev nya klienter in. Slutet av året kännetecknades av maktkampen i personalgruppen, Mickes uppror och Åsas flykt. "År två" inleddes med att man pustade ut. I april steg dock ångesten, Emma blev deprimerad, Carola gjorde abort, Margaretas son förolyckades. Sommarmånaderna var dock lungna, först inför skolstarten steg ångesten och november och december präglades klimatet av parrelationen, rymningar, Alexanders strul i skolan, Åsas avvikningar.

Jag har med denna "bild" velat visa på att det finns ett visst samband mellan psykosocial miljö och sjukfrånvaro på institutionen, men naturligtvis, och det vill jag särskilt understryka, är det många faktorer både utanför och innanför arbetet som samspelat. Emellertid kan man tolka resultatet, diagrammen, som en tendens eller fingervisning - det finns faktorer i den psykosociala miljön som kan ge upphov till psykosomatiska besvär.

I den första målbeskrivningen för institutionen talades det om att "...behandlingen skall bedrivas utifrån ett dynamiskt och pedagogiskt synsätt." I ett senare dokument har man preciserat det: "Att individuellt och i grupp utifrån ett *pedagogiskt och psykodynamiskt synsätt* utveckla och förbättra ungdomarnas förmåga att utvecklas till mogna självständiga individer." (Min emfas) Man söker således förena ett pedagogiskt och ett psykodynamiskt synsätt i behandlingsarbetet på institutionen.

Av diskussionen, som ägde rum under en personaldag i slutet av "år två", att döma föreföll medvetenheten om begreppens innebörder vara ganska diffus inom personalgruppen. I diskussionen kring målsättningsdokumentet exemplifierades *pedagogiskt synsätt* som att lära ungdomarna att klara av dagliga sysslor, matlagning, sängbäddning, passa tider etc. Implicit ligger i begreppet att den unges beteende är inlärt och att han behöver "omläras" (resocialiseras).

Straff (och belöningar) är symboliska handlingar, som kan ha olika betydelser för behandlaren och för den unge. Det handlar i hög grad om vilka innebörder en handling har för en person. Det är inte alls givet att den unge *upplever* behandlarens handlingar såsom denne avsett. (Vedeler, aa. Thelander, aa) Om dessutom handlingarna (straffen) är diffusa och inkonsekventa har den unge inga som helst möjligheter att förutse konsekvenserna av sitt handlande. Detta leder givetvis till testningar av personalen - den unge har behov av att veta.

En annan aspekt av ett *pedagogiskt synsätt* är sk stegvis inläring, dvs den unge får tilldelat sig uppgifter i stigande svårighetsgrad. Vedeler skriver att den insiktfulle pedagogen utgår från vad eleven faktiskt lärt sig innan han går vidare med ny kunskap. Ett *pedagogiskt inslag* i behandlingsarbetet är sk social träning, dvs ungdomarna tilldelas uppgifter i stigande svårighetsgrad. Det kan handla om allt från sängbäddning till bordsskick, att umgås i grupp och att klara av ångestskapande situationer som t ex att gå i vanlig skola

(och klass), flytta till eget boende, till familjen eller till familjehem. Alltså: social träning är inte enbart sociala färdigheter, utan även en "beteendemodifikation" och träning i att våga möta situationer som framkallar rädsla och ångest.

Ett psykodynamiskt perspektiv på behandlingsarbetet går i korthet ut på att beteendestörningar och sk karaktärsavvikelser har en funktion, nämligen att avleda upplevelser och känslor som är förknippade med ångest. Beteendestörningar kan alltså ses som försvar mot hotande känslor. Personen, den unge i vårt fall, värjer sig mot interventionen (behandlingen kan alltså ses som en intervention, ett angrepp på försvaret som den unge byggt upp) som upplevs hotfullt. Formerna för motstånd är avhängigt inte enbart av behandlarens förhållnings-sätt, utan även av hela det sociala system som mötet utspelas i.

Den grundläggande förutsättningen, för att uppnå en möjlighet att bearbeta den unges motstånd, är en nära och förtroendefull relation mellan behandlaren och den unge. Då det handlar om ungdomar är detta inte helt enkelt, därför att behandlaren möter en ung människa som är i färd att frigöra sig från vuxenvärldens hegemoni. Den främsta möjligheten för behandlaren till att kunna påverka sin klient och att förändra ligger, enligt psykodynamiskt synsätt, i att människor tenderar att i nuet återskapa (-uppleva) tidigare relationer med andra betydelsefulla människor. Detta fenomen kallas i psykoanalytiska sammanhang "överföring", men är ett fenomen som inte bara uppträder i behandlingssituationer, utan även i vardagslivet. (Fridell, 1983) "Motöverföring" är ett begrepp som visar eller uttrycker att behandlarens omedvetna konflikter och motiv får inflytande över behandlingen. (Boalt-Boethius et al, 1988. Sylvander, 1987, Egidius, 1977) Om man som personalen på Grönkulla skriver in i sitt målsättningsdokument att behandlingsarbetet vilar på "ett psykodynamiskt synsätt", är fenomenet som "överföring" och "motöverföring" viktiga att beakta i verksamheten. Emellertid diskuterades spörsmål av detta slag inte inom personalgruppen under "år ett" och "år två".

Jag har tidigare i texten visat på att ett slags strafftänkande dominerar relationerna mellan vuxengrupp och ungdomsgrupp på Grönkulla. När regler och gränssättning kommer i förgrunden på en institution av Grönkullas typ söker ungdomarna sig till varandra eller ut från institutionen. De ungdomar som kommer till Grönkulla har i de flesta fall etiketterats som "tidigt störda". "Jag-svaghet" är ett symptom man pekat ut. Arbete med "jag-svaga" ungdomar på en behandlingsinstitution bygger på, som jag tidigare har diskuterat, att behandlaren lyckats upprätta en nära och förtroendefull relation med den unge. Detta är en relation som kan utvecklas på olika sätt: ofta sker en regression, den unge vill vara liten och bli ompysslad, men den unge testar också om personalen står ut eller om, som den unge i grund och botten tror, man inte orkar och den unge straffas ut. Utstraffning är en *stämplingprocess*.

Det är alltså viktigt att behandlingspersonal undviker att söka syndabockar när "systemet" kommer i gungning pga kriser och bakslag i behandlingsarbetet (jfr t ex Micke, Åsa och parrelationen). Utstöttningsprocesser förekommer i alla sociala system, men *syndabockssyndromet* uppkommer bara när personalen inte vill eller förstår dessa processer, och inte kan acceptera att det alltid förekommer bakslag och kriser. "Skulden" övervältras på den unge, som kastas ut. Risken är stor att ungdomarna "skall ta in i sig, internalisera, att de är "dåliga", och det kan då bli en bekräftelse på något, som de också alltid innerst inne har trott." (Thelander, 1979)

Under "år två" uppnådde Grönkulla en relativ stabilitet som organisation. De handgrepp eller det förhållningssätt som utprovades under det första året blev under "år två" den gängse stilen i relationerna mellan vuxna och ungdomar på institutionen. Grönkulla har efterhand alltmer fått drag av total institution i Goffmans mening, nämligen som ett socialt sammanhang där individer avskärmade från sitt ursprungliga sociala sammanhang tillbringar sin huvudsakliga aktivitet: sover, äter, går i skola och i vars hägn även fritiden eller delar av den äger rum. (Jfr: Dagsrutiner och veckoschemat på sid 67)

Innan den unge placeras på institution genomgår han en "process of typification" (Hasenfeld) i vilken det sker en etikettering av klienten. I och med att han kommer till behandlingsinstitutionen, skiljs från sitt tidigare sociala sammanhang, berövas han det ursprungliga stödet för sitt *jag*, skriver Goffman (1983). Detta medför att den unge utsätts för påverkan (på gott och ont) som medför en hel rad förändringar av hans självbild. Enligt Goffman blir de intagna (i vårt fall ungdomarna) "...berövade rätten att bestämma över sig själva". Denna handling är inledningen till den intagnes *moraliska karriär*, "...som består i de fortgående förändringar som visar sig i de uppfattningar han har om sig själv, och andra för honom betydelsefulla personer." (s. 21)

Ungdomarna som kommer till en institution "...blir föremål för en - om också oavsiktlig - avskalande och förödmjukande process, något som Goffman kallar *mortifikationsprocessen*." (Sundin 1983:35)

Avskärmning är "...den första inskränkningen av personligheten", och som leder till rollförlust. Goffman (aa) skriver: "På många institutioner förvägras man rättigheter att ta emot besök eller få permission från anstalten under den första tiden, detta för att åstadkomma en djupgående brytning med tidigare roller och ett erkännande av rollförlusten." (s 21) På Grönkulla får nykomlingen inte röra sig fritt utan ledsagande personal under den första tiden, det första veckoslutet skall tillbringas på institutionen och man får inte ta kontakt med sina gamla kamrater innan "anslutningsperioden" är avslutad (en till två veckor).

Personalen på en institution har olika medel och metoder till sitt förfogande för att få den unge att anpassa sig till "systemet" de trätt in i. Goffman pratar om *lydnadstester*. Bestraffning och övervakning är exempel på lydnadstest som används för att tvinga den unge till lydnad om han avviker/rymmer eller gör öppet motstånd och bryter mot regler. På Grönkulla handlar dessa om utgångsförbud, telefonförbud, ledsagad utanför byggnaden etc.

Exponering är en annan aspekt av mortifikationsprocessen. På Grönkulla uttrycks denna bl a i att dörrarna till rummen skall stå öppna på vid gavel då man har besök av en person av annat kön (t ex pojkvän), personal sitter med och avlyssnar alla telefonsamtal oavsett om den unge ringer upp eller blir uppringd. Smygläsning av dagböcker är ett annat uttryck för *exponering* som förekommit på Grönkulla.

Naturligtvis försöker den unge i de allra flesta fall på något sätt anpassa sig (eller göra motstånd mot mortifikationsprocessen) till institutionens "livsmönster". Goffman (aa) urskiljde fyra olika sätt: "*dra sig undan situationen*", "*omedgörliga linjen*", "*kolonisering*" och "*omvändelse*". (s. 50-51) Det första sättet är ett uttryck för att den unge avskärmar sig från interaktion med de vuxna. Det andra är att öppet motsätta sig samarbete med personalen, att utmana dem. Det tredje förhållningssättet uttrycker tillfredsställelse med vad institutionen erbjuder, "...nöjer sig med smakbitar av yttervärlden som institutionen erbjuder". Det fjärde anpassningssättet är ett övertagande av den andres (personalens, socialsekreterarens) syn på en själv, sk önskeklienter.

Det finns flera exempel på dessa olika "metoder" i min återgivning av samspelet mellan människorna på Grönkulla. I stora drag är t ex Åsa en exponent för den första, Micke för den andra, Emma för den tredje och Martin för den fjärde "metoden".

Segreaus (1984) har i sin rapport om *Stäholmskollektivet* (ett nyetablerat ungdomshem för missbrukare som S. följde från start och under ett år) redovisat liknande iakttagelser som jag gjorde på Grönkulla. Liknande upptäckter gjorde Eriksson (1987) vid sin forskning vid *Gälegårdskollektivet* och Thelander (1979) när hon studerade *Hasselakollektivet*. Detta bekräftar till viss del mitt antagande om att den psykosociala miljön, som jag skildrat ovan genom ett antal exempel, är uttryck för generella drag i institutionsarbetets "väsen".

Behandlingsinstitutionens existens bygger på en gammal tradition att rumsligt och socialt avskärma individer för att övervaka, disciplinera och "normalisera" dem. Den rumsliga avskärningen har en social funktion, nämligen för det *direkta* maktutövandet. Den omsluter individernas kroppar och avskärmar dem gentemot andra. Den *sociala inhägnaden* är ett uttryck för denna flerhundraåriga tradition att rumsligt avskärma de avvikande.

Eriksson (1987) skriver att varje tid har sina institutioner och ideologier för behandling av avvikare, där dessa skall bibringas stöd och möjlighet att "...bygga upp sig själv och träda in i samhällets normala fåror igen. Vården är samtidigt till för att kontrollera och förvara." (s. 130) Hon skriver också att den moderna behandlingsinstitutionen har inslag av gammeldags uppfostringsanstalt, ny psykiatri och kollektivrörelse. En sådan organisation blir förvisso en för institutionspersonalen svårhanterbar *hybrid*.

14.2 MAKT OCH IDEOLOGI⁽¹¹⁾

"Ideology refers to the predominant belief system embedded within and informing the development and delivery of social services. Ideologies are composed of, hence closely interrelated with, values and reflect value preferences. Just as values are often ambiguous and inconsistent, so too, then, are ideologies. Ideology influences the range of facts to be observed, the importance attached to those facts, and offers prescriptions for action to those facts." (12)

I detta perspektiv kan ideologi ses som en aspekt av en organisations "mål" och något som påverkar relationen behandlare-klient och det allmänna förhållningssätt som en personalgrupp står för i behandlingsarbetet. Men en organisations "mål" är varken entydiga eller ens självklara. Tvärtom, de är mångtydiga och vaga. Det som omskrives i måldokument är inte alltid det som styr verksamheten. Det finns "dolda mål" (Perrow 1978) som styr. Inom skolforskningen pratar man om den "dolda läroplanen". Det handlar där om ett icke-uttalat och kanske också icke-medvetet syfte med undervisningen t ex

att sortera, disciplinera och förvara eleverna, medan läroplanen föreskriver något annat.

Althusser (1976) skriver i en berömd och omdiskuterad uppsats "*Ideologi och ideologiska statsapparater*", att ideologi avbildar "...det imaginära förhållandet mellan individerna och deras reella existensbetingelser." (s 135) Och "...anropar de konkreta individerna i deras egenskap av konkreta subjekt." (s 141) Med detta menar Althusser att ideologi är ett uttryck för de av individerna *uppfattade* förhållandena och att *ideologi har en materiell existens*, dvs den existerar genom en institution (not) och dess existens.

Ideologi (trosföreställningar) som verksamhetsmedel är alltså i detta sammanhang ett uttryck för ett förhållningssätt som reflekterar institutionens (genom dess personal) värdepreferenser och moraluppfattning.

Therborn (1981) skriver i sin bok "*Maktens ideologi och ideologins makt*" att ideologins funktion handlar om hur individerna grundlägger, utformar och existerar "...som medvetna, reflekterande, handlande varelser i en strukturerad, meningsfull värld." (s 24) När individen formas genom en ideologi (ansluter sig till) är det, enligt Therborn, "...samtidigt en underkastelseprocess och en kvalificeringsprocess. (...) De som underkastas en särskild strukturering av sin förmåga, en särskild disciplin, kvalificeras för givna roller och blir kapabla att utföra dem." (s 26)

Om vi överför detta resonemang till resonemanget om maktens mikrofysik, ser vi att makten även verkar genom ideologi och omvänt. Den *sociala inhägnaden* har under flera århundraden varit en *bärande ideologisk idé* i vårt land om hur man skall hantera avvikare. De tidigaste formerna handlade om förvaring i avvaktan på straff - t ex tvångsarbete eller deportation. Det var med den franska revolutionens idé om frihet som något eftersträvansvärt i sig som inspärning och avskärmning sågs som ett "botemedel" för avvikare.

I Sverige förvarades barn, ungdomar, sinnessjuka, mördare, tjuvar, fattighjon etc tillsammans ända fram till i början av 1800-talet. Under inflytande av ideér från kontinenten (främst Frankrike), men också från USA, inrättades efterhand särskilda inrättningar för barn och unga: "räddningsinstitut" och "uppfostringsanstalter".

I början av 1900-talet växte det fram ideér om hur unga sociala avvikare borde behandlas. Avskärmning på landsbygden, yrkesutbildning och moralisk påverkan ersatte kroppsstraffet, men inte kontrollen över kropparna. Senare fick ideér om individuella brister fotfäste och tanken på individuell behandling fick gehör. Men det var inte förrän 1938 som prygel och mörkercell försvann som disciplinåtgärd på ungdomsanstalterna.

På 1960-talet pratade man inte längre om straff utan om vård och behandling. En ny ideologi om sättet att *betrakta* avvikare hade fått hegemoni, men *idén om den sociala inhägnaden* som platsen, rummet, för normalisering av avvikaren var *i grunden orubbad*. (13)

På de enskilda institutionerna, skriver Sundin (1983:64), tycks den konkreta ideologiska målsättningen "...växa fram ur personalens - och särskilt ledningens - antaganden om hur klienterna *egentligen är*, varför de blev avvikande och hur de bäst ska förändras (hjälpas). Dessa antaganden grundar sig delvis på kunskap men mera på trosföreställningar (ideologier - min anm.) och allmän samhälls- och människosyn. De rättfärdigar handlandet gentemot medpersonal och klienter." Han refererar även till Street, Vinter, Perrow (1966) som i en närmast klassisk studie "*Organization for treatment: a comparative study of juvenile correctional organizations*" visar på att institutionsledningens synsätt sätter prägel på innehållet i de aktiviteter som äger rum på en institution.

Texten den tradionella behandlingsideologin tryckte på att den unge skulle lära goda vanor och få skolutbildning, medan den moderna formen trycker på förändring av värderingar och beteende. Vilken

behandlingsideologi är bäst? Det är knappast möjligt att värdera behandlingseffekter (Segreæus 1980). Detta har fått konsekvenser: institutionspersonal tenderar att betona klientens beteende på institutionen (jfr sekundäranpassning, Goffman och yt beteende, Jönsson), man övervärderar vissa verksamhetsmedel som man tror är bra (bäst) t ex familjesamtal, sanktioner för regelbrott, utbildning i skola etc, och man ansluter sig till trossystem t ex Hasselapedagogik och TA etc.

Goffman (1983:66 ff) talar om *ideologisk frasering* (Sundin aa) när han beskriver institutionspersonalens *omskrivningar* av sina handlingar (på Grönkulla pratar man t ex om holding eller omfamning i stället för nerbrottning). *Tolkningsschema*, är ett annat begrepp han använder sig av vid sin institutionsanalys. Om någon individ tagits in på en institution så är han där, i personalens ögon, därför att han behöver behandling. Här kommer man in på frågan om vem som har rätten (eller makten) att bestämma över vad som är bäst och för vem det är bäst. Eller för att prata managementspråk: "Det handlar om att sätta etikett på kunden." (Czarniawska-Joerges, 1988) Och detta är i högsta grad en fråga om makt och ideologi. (14)

Det tycks finnas två skolor för detta, skriver C-J vidare: "Doktor-/Mekaniker skolan fasthåller att etiketter måste vara auktoritärt framställda", och "En annan skola, mer i köpmannatraditionen, vidhåller att sätta etiketter måste skötas av klienterna själva." (s 71-72.) Hur "kunden" kommer att behandlas beror på vilken "skola" han möter: " 'doktorerna' har i regel kompletta byggsatser, medan 'köpmannen' snarare har olika element som sedan monteras för ett specifikt ändamål." (s 77)

Det metaforiska språk som användes av tjänstemännen på A-läns lands-ting är en slags *ideologisk frasering* (se s. 194 ff) som tycks påverka institutionsledningens förhållningssätt. "Doktor/Mekaniker skolan" förefaller vara den skolform som dominerar. Och "rätt att tala" har bara den som ansluter sig till och internaliserar pratet,

den tekniska vokabulären, som blir till ett "verktyg" för handling och makt. (Beronius 1986:164)

Ideologi blir i detta perspektiv en makt som bemäktigar individerna (behandlingspersonalen), påverkar (bestämmer) och griper in i det vardagliga, men den tillhandahåller "...en logisk grund för att försvara organisationen mot oklarheter och konflikter, både inåt och utåt." (Sundin aa s 65)

14.3 MAKT OCH VETANDE

Foucault skriver i sin bok "Övervakning och straff": "...att makten producerar vetande (och inte bara gynnar vetande därför att det gagnar den eller tillämpar vetande därför att det är nyttigt); att makt och vetande direkt förutsätter varandra; att det inte finns något maktförhållande, utan att ett därmed sammanhängande område av vetande skapas och att det inte heller finns något vetande som inte samtidigt föutsätter och utbildar ett maktförhållande." (s. 37-38)

Genom upprättandet av den "sociala inhägnaden" har samhället konstruerat ett rum dit den avvikande individen förs. Avskärningen är en förutsättning för kontroll. Genom att inskränka t ex den unge klientens rörelsefrihet och övervaka (direkt och indirekt) vad han företar sig skaffar man (socialtjänsten) ett vetande för att kunna få till stånd en läroprocess (kunskapsproduktion) hos den unge i syfte att "normalisera".

Meningen med en institutionsplacering av en ung människa kan vara av olika slag: krisintervention, observation (utredning) och behandling. Den unge blir därmed föremål för produktion av vetande. Socialtjänsten identifierar och klassificerar sina klienter enligt en särskild procedur (ritual).

Hasenfeld (aa) kallar denna ritual för *the process of typification*. Han skriver att efter det att en relation mellan socialtjänsten och klienter upprättats genomgår klienten en:

"...process of assesement, classification, and categorization that prescribes their access and routes to varios services and intervention technologies. This process also determines the specific roles the clients is expected to play in the organization." (s 191-192)

Under dessa "objektiveringsritualer" byggs socialtjänstens bild av klienten upp och beslut om vilka åtgärder och ingripande som skall vidtas formuleras i stora drag och påverkar relationen mellan t ex behandlaren och den unge.(10)

Hasenfeld menar att denna process har en moralisk karaktär, den rör mellanmänskliga förhållanden och uppfattningar om vad som är rätt eller fel, bra eller dåligt hos klienten. Han menar även att behandlarens "...perception of a client's moral character are also inherent in the typification process."

På Grönkulla byggs vetande om klienten upp på flera olika sätt: Man får information från t ex barnpsyk som gjort utredning, från socialsekreteraren som gjort utredning, från skolan som dokumenterat och klassificerat den unge. På personalkonferenser diskuteras klienterna och kontaktpersonerna avlägger rapporter inför sina kolleger om sin relation till sin klient. I rapportboken beskriver man, ibland noggrant, vad klienten gjort och vad man gjort med klienten. *Till detta vetande har ingen annan än personalen access.* De handlingar som skall ge utomstående insyn i det som sker, behandlingsplaner och journalanteckningar, är rudimentära. När jag vid ett tillfälle frågade, på en personalkonferens, om varför man inte eller bara ibland upprättar individuella behandlingsplaner, fick jag ett svävande svar av föreståndaren: - "vi har dem i huvudet....."

Behandlingsplaner skall ligga till grund för de konkreta åtgärder som vidtas i behandlingssyfte och tjäna som underlag till den fortlöpande dokumentationen av behandlingsarbetet som skall göras i klientjournalerna. Journalanteckningarna användes som underlag vid utvärdering av hur väl man utfört behandlingsarbetet och kan dessutom vara ett hjälpmedel för en fortlöpande avstämning och eventuellt revidering av en behandlingsplan.

Alltså: Behandlingsplaner och kontinuerligt och noggrant förda journalanteckningar är instrument för dokumentation av vetande. Dessa har tre funktioner: Dels att behandlingspersonalen skall kunna ha någon framförhållning i sitt arbete och kunna värdera sina insatser. Dels för att det skall finnas kontinuitet och planmässighet i behandlingsarbetet, och för att arbetet skall kunna bli en läroprocess. Dels är de den enda möjligheten för klienten (och/eller hans anhöriga) att få den insyn i syftet med behandlingen som de har rätt till.

På detta sätt utvecklas och utformas ett systematiskt vetande om varje individ som ingår i en klientrelation med socialtjänsten. Det är i detta sammanhang man skall se det "bedömningsschema" som man talade om som behov, vid personaldagen i slutet av "år två". Föreståndaren formulerade det så:

"Man bör ha ett schema som är väldigt detaljerat, där det kanske tom finns skalor, där man kan pricka av efter en två veckor kanske. Sen tar man fram det där efter ett halvår och så tittar man, så gör man en ny skattning av olika saker, då kan man se, har det hänt något.."

Tjänstemannen från landstinget fyllde i:

"...det här är viktigt för er... hur skall man veta när man uppnått målet för behandlingen eller tvärtom konstatera att här kommer vi inte längre. Då måste man ha ett system där man kan mäta det här helt klart... Dessutom måste man när socialsekreterarna levererar in något veta vad man skall åtgärda och kan ni inte begripa vad de säger, så kommer ni heller aldrig att veta när det är klart, veta om ni har gjort bra eller dåligt, lyckats eller inte."

Det som hos den unge klienten görs till föremål för andras vetande blir ett vetande om honom som uppträder som en osynlig makt, som följer honom även utanför den *sociala inhägnaden* och som kvalificerar honom för att lämna den (på olika sätt) och träda ut på andra sociala fält.

14.4 SLUTORD

För de ungdomar som vistas på institutioner typ Grönkulla upplevs placeringen ofta som ett straff för att de inte är "normala". De ungdomar som placeras där (med ett slags tvångsmakt) befinner sig i en "gråzon" mellan mentalvård och fångvård. Liksom dessa institutioners syften är att "normalisera" individen, så är avsikten med placering av ungdomar på socialtjänstens institutioner "normalisering". Grönkulla är en modern behandlingsinstitution av detta slag som är situerad i en "gråzon" mellan fängelset och mentalsjukhuset och med, i varje fall delvis, båda dessa samhällsinstitutioners funktion. Detta är något som medför en hel räckvidd konsekvenser för de människor som arbetar och bor där.

Den moderna, hemliknande, behandlingsinstitutionen är liksom ympad på den urgamla *sociala inhägnadens* stam. Och precis som en ympad gren hämtar sin näring från den stam den ympats på, hämtar den moderna institutionen sin näring från den stam den har ympats på.

*

Noter:

(1) I boken "Maktbegreppet" diskuterar företrädare för olika discipliner sin syn på makt. Boken är en slags översikt. Makt som en aspekt av arbetsmiljö tas dock inte upp till diskussion i den för övrigt vältäckande antologin.

(2) Genom att forskaren kommer "utifrån" har han andra referensramar att se utifrån än institutionspersonalen, som ständigt lever i vardagen.

(3) Goffman (1983) hävdar desutom att det finns en grundläggande motsättning mellan den "totala institutionen" och familjeinstitutionen. För personalen utgör hemmet och familjen utanför institutionen en plats för privatlivet. Klienterna förfogar bara delvis över ett sådant "andningshål" dvs möjlighet till ett privatliv utanför institutionens instängdhet. "Vare sig en viss total institution uppträder som god eller ond kraft i samhället," skriver Goffman, "så har den en makt, som delvis beror på undertryckandet av en hel rad verkliga eller möjliga familjer. Omvänt ger förekomsten av familjer en strukturell garanti för att totala eller slutna institutioner alltid kommer att möta motstånd. Oförenligheten mellan dessa två slag av social organisation borde säga oss något om deras funktioner i stort.

Den totala institutionen är en social hybrid: den är dels en boendegemenskap, dels en formell organisation - därför är den intressant från sociologisk synpunkt. Men det finns också andra skäl att intressera sig för dessa inrättningar. I vårt samhälle utgör de tvångsanstalter för förändring av människor; varje sådan institution är ett naturligt experiment i manipulation av personligheten." (s. 18-19)

(4) Hasenfeld (1983) framhåller att behandlarens sätt att relatera sig till klienten beror på etiketten. "Clients treated as subjects are viewed as having the moral capability of making decisions for themselves and as able to become active participants in the service delivery process. In contrast, clients viewed as objects are perceived as lacking the capability of making appropriate decisions for themselves: staff is thus granted moral superiority over them." (s 193)

(5) Artiklar om och av Foucault i Res Publica nr 3/85, Beronius' avhandling "Den disciplinära maktens organisering" och Sunessons förord till Foucaults "Vansinnets historia" och "Övervakning och straff" har underlättat min förståelse av Foucaults texter om makt och disciplin.

(6) "Foucaults maktbegrepp är ett nominalistiskt relationsbegrepp, uppfattat så att makt kan utövas snarare än ägas. Det är kort sagt en metafor, en beteckning på en strategisk situation. Makten är ingen substans som kan besittas utan att utövas, vilket är nästan hela den politiska filosofins och även Habermas betraktelsesätt." Ur Arne Carlsens recension av Schmidt & Kristensen "Foucaults blik". Citerat ur Res Publica nr 3/85 sid 219

(7) Inom de människobehandlande verksamheterna är det vanligt att "verktygen" är den enskildes personliga jag, (känslor, åtbörder, prat moraluppfattning, handgripliga ingripanden osv osv.) Därmed står verksamhetsmedlen i ett särskilt förhållande till den psykosociala miljön på en behandlingsinstitution. Nobles text skall i detta sammanhang ses som en analogi eller metafor. Människorna ses som bärare av teknologin och inte som determinerade själlösa robotar och varje social handling föregås av möjliga sociala val. Den psykosociala miljön på en institution växer fram i interaktionen face-to-face mellan personal och klienter, dvs miljön skapas av de sociala val som träffas av aktörerna.

(8) Enligt vad Gunnela Westlander (1979) skriver i boken "Vad är psykosociala frågor?" har begreppet psykosocial introducerats av den amerikanske psykologen Erik H Erikson. Hon skriver: "Erikson avsåg med ordet psykosocial att fästa uppmärksamhet på att människan utvecklas och styrs genom samspel med sin omgivning. Erikson tryckte särskilt starkt på den sociala omgivningens betydelse för hur individens "jag" (viljeliv, kunskap, förmåga, känsla inför och uppfattning om sig själv) kom att få innehåll." I boken diskuterar Westlander (och flera andra arbetslivsforskare) begreppet psykosociala och visar på att det är mångtydigt. Det används i olika sammanhang t ex för att beskriva arbetsmiljöaspekter (-faktorer) och individupplevelser (-konsekvenser).

I boken "Psykosocialt arbetssätt" skriver Egidius (1978) att begreppet blev i slutet av sextiotalet ett modeord och stod för "...allt som är både psykiskt och socialt". Han skriver vidare att man bör skilja på begrepp som psykosocialt arbete och psykosocialt arbetssätt. Det förstnämnda begreppet står för ett förändringsarbete som syftar till att påverka individens sociala levnadsförhållanden, medan det psykosociala arbetssättet är inriktat på de mellannänskliga relationerna.

Egidius & Pettersson (1978) kritiserar resonemanget att begreppet psykosocial miljö uttrycker psykologiska och sociologiska aspekter av arbetsmiljön. De menar att "...en psykosocial miljö består av mångdimensionellt samspel mellan människor, (och därför) är det mycket svårare att åstadkomma förändringar i den än i den fysiska. De psykosociala faktorerna består just av människors sätt att vara, att tycka och tänka."

Begreppet psykosocial har, enligt författarna, genomgått en betydelseglidning pga det definitionsförslag som "Arbetsmiljöutredningen" och "...Gunnela Westlanders utveckling av detta", dvs att psykosociala miljöfaktorer är sådana faktorer i omgivningen "...som påverkar individens jaguppfattning och jagutveckling", skriver de och understryker att de istället rekommenderar att begreppet reserveras för att handla om "...egentliga samspelsprocesser." (s 138-140)

När jag i min rapport använder begreppet psykosocial miljö syftar jag på de samspelsprocesser som äger rum i behandlingsarbetet på en institution. Den psykosociala miljön är därvid inte exklusivt en arbetsmiljöfråga, utan något som även berör ungdomarna som bor på arbetsplatsen. Detta är ett förhållande som är unikt för arbetsplatser

som också är "hem". Behandlingsinstitutioner har en sådan sammansatt särprägel.

(9) Händelsen, som väl illustrerar Goffmans resonemang, ägde rum inför skolavslutningen våren "år två". Flickan, Carola, ville gå till frisören för att klippa sitt hår. Men hon blev nekad av föreståndaren med motiveringen att hon varit dit knappt fyra veckor tidigare och hårklippning sker bara var sjätte vecka. Flickan blev ilsken och rusade ut från expeditionen. På väg ut rev hon en fönsterputsflaska i golvet. Bettan gick efter henne och uppmanade henne att gå tillbaka och plocka upp flaskan från golvet. Bettan fick bara glåpord till svar, vilket fick föreståndaren att ingripa.

(10) Gerry Nilsson och jag har noggrant beskrivit denna process i en rapport "Mötet mellan två världar - en ung familjs möte med socialtjänsten" - opublicerad arbetsrapport, Socialhögskolan Lund (stencil)

(11) Jag har haft nytta av Sunessons avhandling "Politik och organisation" (1974) Therborns "Maktens ideologi och ideologins makt" (1981) Israels "Alienation, Från Marx till modern sociologi" (1971)

(12) Perlmutter and Alexander: "Racism and Sexism in Social Work", citerat ur Magnament of Social Srvices s 208, Hasenfeld (red) 1978.

(13) Bygger på Sundin (1983) sid 12 ff och SOU 1965:5

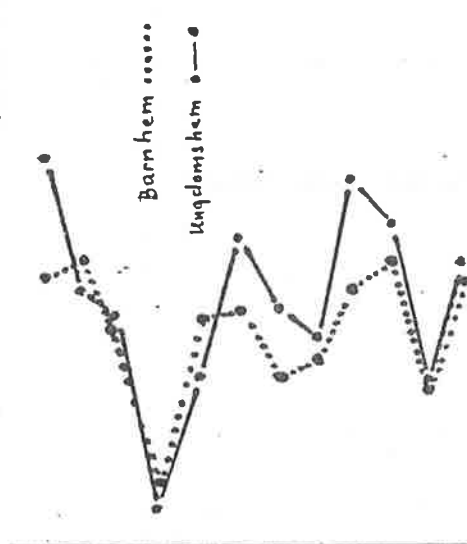
(14) I sin bok (rapport inom Maktutredningen) diskuterar Barbara Czarniawska-Joerges ord som verktyg. Hon skriver att "Organisatoriskt prat är en handling som utförs inom organisationens sociala struktur." Och att det finns "tre prototypiska medel för att bygga en gemensam innebörd... etiketter, metaforer och plattityder. Etiketter talar om för oss vad någonting är, de klassificerar; metaforer utsäger hur någonting är, relaterar, skapar bilder, ger liv; plattityder fastslår vad som är normalt, de stiliserar." (s 14) I min rapport förekommer alla tre formerna.

(15) Personer som ofta upplever något/ellernågra psykosomatiska besvär (obs det gäller samtliga besvärstyper - se profilen nedan).

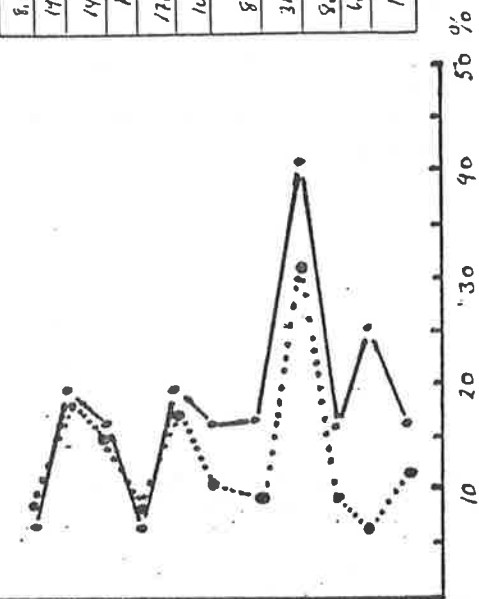
	Barnhem	Ungdomshem
Inga symtom	21%	10%
1-3 symtom	39%	30%
4-6 "-"	23%	36%
7 eller fler symtom	16%	24%
	n= 70	33

INSTITUTION: BARN UNGBERI

25.4%	36.4%
27.5%	24.2%
20.6%	21.2%
6.0%	3.0%
22.1%	15.6%
21.9%	28.1%
15.9%	21.9%
17.2%	18.8%
23.1%	34.4%
26.9%	29.0%
14.9%	15.3%
24.6%	26.7%

8.8%	6.5%
14.1%	14.4%
14.7%	16.1%
15.9%	6.5%
17.6%	19.4%
10.3%	16.1%
8.8%	16.1%
31.3%	41.9%
8.8%	16.1%
6.1%	25.5%
14.4%	16.1%

PSYKOSOMATISKA SYMPTOM:

- Känner Du Dig ofta tröt utan direkt anledning? .....
- Ett:
Besväras Du ofta av huvudvärk? .....
- Sover Du ofta oroligt eller har Du svårt att somna på kvällarna?
Besväras Du ofta av hjärklappning? .....
- Känner Du Dig ofta okoncentrerad? .....
- Känner Du Dig ofta rastlös eller spänd? .....
- Känner Du Dig ofta irriterad eller orolig? .....
- Känner Du Dig ofta ängslig, orolig eller nervös? .....
- Känner Du Dig ofta nedstämd, olustig eller ledsen?
Besväras Du av "orolig mage"? .....
- Har Du ofta sveda i maggropen, sura uppblötningar eller halsbränna? .....
- Besväras Du ibland av magsmärter? .....

- Besväras Du ofta av hosta under annan tid på dygnet än morgonen (pärlor ej tillfällig hosta)?
- Drabbas Du ofta av förkylningar eller andra infektioner? .....
- Besväras Du ofta av nästoppa (ej förkylning)? .....
- Besväras Du ofta av rinnande ögon eller näsa (ej förkylning)? .....
- Besväras Du ofta av torr hud eller torra slemhinnor (ögon, näsa, mun och svalg)? .....
- Besväras Du ofta av klåda eller andra hudbesvär? .....
- Besväras Du ofta av andfåddhet eller fryck och obehag i bröstet när Du går i uppforsbackar eller skyndar Dig? .....
- Har Du ofta besvär från rygg, nacke eller axlar? .....
- Har Du ofta besvär från andra leder? .....
- Får Du "vita fingrar" vid kyla? .....
- Besväras Du av stickningar, domningar eller krypningar i någon del av kroppen? .....

LITTERATURFÖRTECKNING

Referenser:

- Aronsson, Diss. (1985): Arbetsinnehåll - Handlingsutrymme - Stress reaktioner
- Aronsson, (1987): Arbetspsykologi
- Althusser, (1976): Filosofi från proletär klasståndpunkt
- Boalt-Boetius, red. (1988): Grupprelationer
- Björling, (1980): Istället för vård - allting flyter
- Berger & Luckman, (1979) Kunskapssociologi
- Beronius, (1986): Den disciplinära maktens organisering
- Bion, (1974): Gruppterapi: Teori och erfarenheter
- Burgess, (1984): In the Field, an Introduction to Field Research
- Burgess, (1986): Field Research: a Sourcebook and Field Manual
- Cherniss, (1980): Staff Burnout, Job Stress in Human Service
- Czarwianska-Joerges, (1988): Att handla med ord
- Edelwich & Brodsky, (1980): Burn-out
- Enh & Löfgren, (1986): Kulturanalyser
- Eriksson, (1987): Missbrukskarriär och behandling
- Egidius, (1977): Termlexikon för psykologi
- Egidius, (1978): Psykosocialt arbetssätt
- Foucault, (1980): Sexualitetens historia del I
- Foucault, (1983): Vansinnets historia
- Foucault, (1987): Övervakning och straff
- Fridell, (1984) i Bränd terapeut flyr vården, Bak-rapport nr 4
- Gunnarsson & Månsson, (1986): Ungdomar, sexualitet och socialt behandlingsarbete
- Goffman, (1961): Encounters, two Studies in the Sociology of Interaction
- Goffman, (1970): När människor möts
- Goffman, (1972): Stigma
- Goffman, (1983): Totala institutioner
- Goffman, (1988): Jaget och maskerna
- Holmberg, red. (1987): Maktbegreppet
- Hasenfeld, red. (1978): Magnament of Human Service
- Hasenfeld, (1983): Human Service Organizations
- Härenstam, (1989): Prison Personell - working conditions, stress and health
- Hessle, (1985): Riktlinjer för PSYKOSOCIALT ARBETE
- Hydén, (1988): Fredagsarbete FoU-rapport nr 4 Sthlm Soc förv
- Jenner, Diss.(1979): Mål och verklighet i ett terapeutiskt samhälle
- Jönsson LR, (1986): Att arbeta med barn och unga *Meddelanden från Socialhögskolan* nr 1/86
- Jönsson LR, (1987): Att studera arbetsprocessen inom socialt behandlingsarbete *Meddelanden* aa nr 5/87
- Lennerlöf, (1981): Arbetsmiljön ut psykologisk och sociologisk synvinkel
- Löchen, (1965): Idealer och realiteter i det psykiatriska sykehus
- Löchen, (1972): Sociologens dilemma
- Lindqvist, Diss.(1985): Motsättningar i vårdarbetet
- May, (1986): Den omätbara människan
- Moxnes, (1981): Ängest och arbetsmiljö
- Moxnes, (1984): Att lära och utvecklas i arbetsmiljön

- Mathiesen** (1982) Makt och motmakt
Noble, (1982) Teknologi och klassmakt
Olsson, Diss. (1988): Förändring och konflikt
Perrow, (1978) Demystifying Organizations, (i Hasenfeld, 1978) Res Publica 3/85 Tema: Foucault
Sundin (1975, 1983): Individ Institution Ideologi
 SOU 1965:55
 SOU 1974:7
Segraeus, (1979): Värdera strunt eller strunta i utvärdering
Segraeus, (1984): Behandling av missbrukare eller missbruk av behandlare (Stäholmskollektivet) Del I o II
Sylvander, (1987) Psykologiskt arbete med barn
Stensmo, Diss. (1979): Kollektivet Trollängen
Sunesson, (1974): Politik och organisation
Sunesson, (1981): Byråkrati och historia
Sunesson, (1984): När man inte lyckas
Sunesson, (1984): Organizing & Disciplin
Sunesson, (1985): Outside the Goal Paradigm
 Socialstyrelsen PM nr 1985:1
Street, Vinter, Perrow, (1966): Organizations for Treatment: a comparative studie of juvenile correctional organizations
Therborn, (1981): Maktens ideologi och ideologins makt
Thelander, (1979): Hasselakollektivet
Vedeler: Institutionsbehandling. Skisse til en klinisk-sociologisk modell for beskrivelser av terapiprocesser i det lille ungdomspsykiatriske behandlingshjem. Föredrag vid 11:e Nordiske kriminologiseminarie 10-13 maj 1969
Vedeler, (1980): SAMSPIL: en studie av ungdom og behandlare
Westlander, (1979): Vad är psykosociala frågor?
Österberg, (1977): Makt och materiell
Österberg, (1989): Tolkande sociologi

Övrig litteratur:

- Andenaes** (red) m fl: Maktens ansikter - Perspektiver på makt og maktforskning, 1981
Arfwedson & Lundman: Skolpersonal och skolkoder, 1984
Asplund: Om hälsningscermonier, mikromakt och asocial pratsamhet, 1987
 Det sociala livets elementära former, 1987
Båge m fl: Miljöterapi Gemenskap och behandling, 1969
Bachrach & Baratz: Makt och fattigdom, 1972
Blegvald: Brikker i et spil eller>: Om behandling på institution, 1972
Creutze & Grip: Bort från institutionerna, 1988
Erikson EH: Ungdomens identitetskriser, 1981
Feldman: Institutionslivets psykologi og peadagogik, 1971
Hernes: Makt og avmakt - en begrepsanalyse, 1982
Hughes & Månsson: Kvalitativ sociologi, 1988
Sartre: Varat och Intet, 1983
 Till frågan om metoden
Schedin: Ungdomsutveckling och psykoterapi, 1977

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-10 70 00